

О. Л. Кожем'яка

Всесвітня ІСТОРІЯ

Книга скачана с сайта <http://e kniga.in.ua>

Издательская группа «Основа» —
«Электронные книги»

Харків
Видавнича група «Основа»
2010

УДК 37.016
ББК 74.266.3
К58

Серія «Мій конспект»
Заснована 2008 року

Автор висловлює подяку
Оксані Сергіївні Проценко, викладачу ліцею № 12 м. Донецька
за допомогу у підготовці видання

Кожем'яка О. Л.
К58 Всесвітня історія. 9 клас. — Х. : Вид. група «Основа»,
2010. — 120 с. — (Серія «Мій конспект»).
ISBN 978-617-00-0454-3.

Видання «Мій конспект» — це нова серія посібників, які став-
лять на меті надати допомогу вчителю при підготовці до уроку.
Автори пропонують базову основу, використовуючи яку кожен
вчитель може створити свій власний конспект уроку.

Посібник розрахований на вчителів, методистів і студентів
вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 37.016
ББК 74.266.7

Навчальне видання

Серія «Мій конспект»

КОЖЕМ'ЯКА Оксана Леонідівна
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 9 КЛАС

Головний редактор *Н. І. Харківська*
Редактор *О. О. Івакін*
Відповідальний за видання *Ю. М. Афанасенко*
Технічний редактор *О. В. Лебедєва*
Коректор *О. М. Журенко*

Підписано до друку 27.01.2010. Формат 60×90/8.
Папір офсет. Друк офсет. Гарнітура Шкільна.
Ум. друк. арк. 15,0. Замовлення № 10-01/18-05.

ТОВ «Видавнича група «Основа»
61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66
тел. (057) 731-96-33
e-mail: office@osnova.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

© Кожем'яка О. Л., 2010
© ТОВ «Видавнича група «Основа», 2010

ISBN 978-617-00-0454-3

ЗМІСТ

Урок 1. Світ наприкінці XVIII — у XIX ст.	5
Тема 1. ВЕЛИКА ФРАНЦУЗЬКА РЕВОЛЮЦІЯ КІНЦЯ XVIII СТ. ЄВРОПА У ПЕРІОД НАПОЛЕОНІВСЬКИХ ВОЄН	
Урок 2. Франція напередодні революції	7
Урок 3. Франція від монархії до республіки	11
Урок 4. Франція від яacobінської диктатури до встановлення консульства	15
Урок 5. Імперія Наполеона: від розквіту до краху	19
Тема 2. ЄВРОПА ЗА ДОБИ РЕВОЛЮЦІЙ 1848–1849 РР.	
Урок 6. Політичне становище в Європі після Віденського конгресу. Національний і революційний рухи в Європі у 20-х рр. XIX ст.	23
Урок 7. Велика Британія	25
Урок 8. Франція	29
Урок 9. Росія. Суспільно-політичні течії і рухи	33
Урок 10. «Весна народів». Революції 1848–1849 рр. у країнах Європи	37
Урок 11. Утворення незалежних держав у Латинській Америці	41
Урок 12. Узагальнення знань за темами «Велика Французька революція кінця XVIII ст. Європа у період наполеонівських воєн» та «Європа за доби революцій 1848–1849 рр.»	45
Тема 3. ЄВРОПА Й АМЕРИКА ЗА ДОБИ ОБ'ЄДНАННЯ Й МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	
Урок 13. Об'єднання Німеччини	49
Урок 14. Об'єднання Італії	53
Урок 15. Вікторіанська Британія	57
Урок 16. США в першій половині XIX ст. Громадянська війна	61
Тема 4. УТВЕРДЖЕННЯ ІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОВІДНИХ ДЕРЖАВАХ СВІТУ	
Урок 17. Формування індустріального суспільства в провідних державах Європи і в США	63
Урок 18. Франція 1870–1900 рр.	67
Урок 19. Німеччина у 1871–1900 рр.	71
Урок 20. Велика Британія в останній третині XIX ст.	73
Урок 21. США у 1877–1900 рр.	77

.....	Урок 22. Модернізація Російської імперії	81
.....	Урок 23. Модернізація Японії.....	85
.....	Уроки 24–25. Узагальнення знань за темами «Європа й Америка за доби об'єднання й модернізації суспільства» та «Утвердження індустріального суспільства у провідних державах світу»	
.....	Варіант I	89
.....	Варіант II	91
.....	Тема 5. ЗАВЕРШЕННЯ ФОРМУВАННЯ СВІТОВИХ КОЛОНІАЛЬНИХ ІМПЕРІЙ. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ СТ.	
.....	Урок 26. Завершення територіального поділу світу. Колоніалізм	93
.....	Урок 27. Британське володарювання в Індії	95
.....	Урок 28. Китай у другій половині ХІХ ст.	99
.....	Урок 29. Міжнародні відносини в 1871–1900 рр.	103
.....	Урок 30. Повсякденне життя людей. Релігія і мораль	107
.....	Уроки 31–32. Духовне життя світу наприкінці ХVІІІ –ХІХ ст. Розвиток науки, техніки і мистецтва	
.....	Варіант I	109
.....	Варіант II	114
.....	Урок 33. Узагальнення понять і термінів курсу	115
.....	Урок 34. Узагальнення знань з курсу	119

СВІТ НАПРИКІНЦІ XVIII — У XIX СТ.

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: називати хронологічні межі нової історії; встановлювати хронологічну послідовність подій; показувати на карті головні європейські держави; визначати роль технічного прогресу в генезі головних держав світу; порівнювати ознаки аграрного та індустріального суспільств; визначати основні зміни в політичному житті, напрями політичної еволюції провідних держав світу, розвитку духовного життя, зміни в побуті людей та їхньому мисленні; застосовувати та пояснювати на прикладах терміни і поняття.

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

Основні дати: кінець XVIII — початок XX ст. — Новий час в історії; 1789–1914 рр. — другий період нової історії; 20–30-ті рр. XIX ст. — революції в Італії, Франції, Іспанії; 1848–1849 рр. — революції у Німеччині, Австрії, Франції, Угорщині, Італії; 60–70-ті рр. XIX ст. — об'єднання Німеччини та Італії; 1861–1865 рр. — Громадянська війна в США; 1861 р. — скасування кріпацтва в Росії.

Обладнання: підручник, історична карта, атлас.

Поняття та терміни: «нова історія», «цивілізація (аграрна, індустріальна)», «Французька революція», «модернізація», «буржуазія», «капіталізм», «конституційна монархія», «парламентаризм», «промислова революція», «республіка», «переділ колоній», «суспільство», «ринкова економіка».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Учитель повідомляє тему та навчальні цілі уроку, після чого знайомить учнів з підручником, структурою курсу.

II. Мотивація навчальної діяльності

Учитель називає головні події другого періоду Нової історії, пропонуючи учням занотувати їх у міні-таблицю:

Країна	Головна подія в період з 1789 по 1914 рр.

III. Актуалізація опорних знань

Учні пригадують періодизацію історії Нового часу, дають характеристику його першого періоду, характеризують соціальну структуру аналізують; називають і показують на карті держави, де відбувся промисловий переворот і сталися перші буржуазні революції.

IV. Вивчення нового матеріалу*Формуємо поняття*

Учитель дає визначення поняття «індустріальне суспільство», характеризує причини його виникнення і становлення, а також зміни, які відбулися спрдовж другого періоду Нової історії в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах.

Запитання

- Чому найбільшим досягненням Нового часу вважають проголошення прав і свобод людини і громадянина?

V. Осмислення та узагальнення нових знань

Заповнення таблиці «Основні зміни другого періоду нової історії»

Перелік змін записаний на дошці. Учні розносять їх номери у відповідні рядки таблиці.

Економіка	Політика	Соціальна сфера	Духовна сфера

- 1) Поширення промислового перевороту у Європі;
- 2) економічні підйоми та кризи;
- 3) перенесення акцентів із сільського господарства на промисловість;
- 4) зміни у соціальній структурі суспільства, поява нових станів;
- 5) віддаленість церкви від держави;
- 6) занепад абсолютизму;
- 7) суспільні реформи;
- 8) поява політичних партій і течій;
- 9) розподіл влади;
- 10) виникнення нових галузей промисловості;
- 11) розподіл влади;
- 12) поява найманих робітників;
- 13) початки правової держави;
- 14) зміна ставлення до релігії під впливом промислового перевороту та ідей просвітителів;
- 15) виникнення ринкових відносин, формування ринку.

VI. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

Фронтальна бесіда

Під час бесіди підбиваються підсумки уроку.

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний матеріал підручника
2. *Випереджальне завдання для чотирьох учнів:* підготувати усні повідомлення з характеристикою діяльності та політичних поглядів:
  - а) Вольтера;
  - б) Ш.-Л. Монтеस्क'є;
  - в) Ж.-Ж. Руссо;
  - г) Ж. Мельє.

ТЕМА 1. ВЕЛИКА ФРАНЦУЗЬКА РЕВОЛЮЦІЯ КІНЦЯ XVIII СТ. ЄВРОПА У ПЕРІОД НАПОЛЕОНІВСЬКИХ ВОЄН

УРОК 2

ФРАНЦІЯ НАПЕРЕДОДНІ РЕВОЛЮЦІЇ

КЛАС
ДАТА

Навчальні цілі: встановлювати хронологічну послідовність подій; показувати на карті кордони країн Європи наприкінці XVIII — на початку XIX ст., територію Франції; характеризувати соціально-економічний і політичний розвиток країни напередодні революції, особливості станового устрою французького суспільства, діяльність королівської влади; визначати основні ознаки кризи феодально-абсолютистської системи у Франції наприкінці XVIII ст., причини Французької революції, провідні ідеї французького Просвітництва; аналізувати життя французів напередодні революції; висловлювати власну думку з приводу ідей революції щодо соціальної справедливості у суспільстві; працювати з історичними документами, аналізувати й узагальнювати їх; давати характеристику визначним особистостям цього періоду; застосовувати та пояснювати на прикладах терміни та поняття.

Тип уроку: комбінований.

Основні дати: 1751–1780 рр. — видання «Енциклопедії»; 1774–1792 рр. — правління Людовіка XVI; 14 липня 1789 р. — початок революції; 26 серпня 1789 р. — ухвалення Декларації прав людини і громадянина; 3 вересня 1791 р. — затвердження першої Конституції Франції; 10 серпня 1792 р. — повалення монархії.

Історичні особистості: Людовік XVI, Вольтер, Ш. Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Ж. Мельє, Д. Дідро.

Обладнання: підручник, історична карта та атлас, електронний атлас із всесвітньої історії (9 клас).

Поняття та терміни: «феодально-абсолютистський лад», «становий устрій», «санкюлоти», «Просвітництво», «Енциклопедія».

ХІД УРОКУ

I. Організаційна частина

Учитель організовує робочі місця, перевіряє наявність в учнів підручників, зошитів, атласів та інших необхідних матеріалів, письмових приладів.

II. Актуалізація опорних знань.

Підготовка до сприйняття нової теми

Перевірка таблиці «Основні зміни другого періоду нової історії».

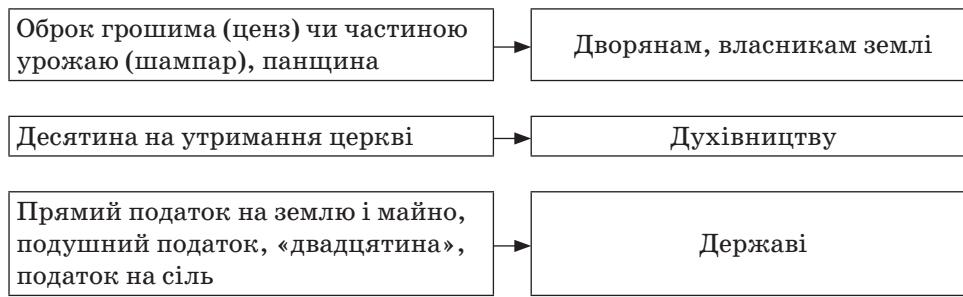
Робота з історичними поняттями

З'ясувати визначення поняття «революція» та алгоритм вивчення революцій (причини, учасники, основні події, результати і наслідки).

Складання схеми «За що і кому сплачували податки селяни»

Самостійна робота за методом «Навчаючи — вчуся»

Розбившись на пари, перший учень за підручником опрацьовує питання, а потім переповідає його другому учню, який по ходу розповіді робить короткі записи у зошиті. Потім учні міняються ролями.

- 1-й учень: коротка характеристика стану сільського господарства;
- 2-й учень: коротка характеристика розвитку промисловості.

Робота з історичним документом

Учні опрацьовують документ і дають відповіді на запитання.

Уривок із твору англійського мандрівника та економіста Артура Юнга

«Проїжджаючи через Пейрак, ми зустріли масу жебраків... У селянок відсутні панчохи, черевики, а у землеробів під час роботи немає на ногах не те що дерев'яного, а навіть будь-якого взуття. Ця потреба підриває в корені народний добробут, бо широке споживання серед бідняків важливіше, ніж серед багатих; становище бідняків, яке примушує їх утримуватися від придбання шкіряних і бавовняних виробів, слід визнати злом, що спричиняє надзвичайно важливі наслідки». (Юдовская А. Я., Баранов П. А., Ванюшкина Л. М. *История. Мир в новое время 1640–1870.* — СПб., 1998. — С. 145–146.)

1. Як ви вважаєте, про які наслідки попереджає А. Юнг?
2. Чому А. Юнг вважає найважливішим поширення споживання промислових товарів серед бідняків?
3. Що, на ваш погляд, заважало розвитку промисловості у Франції?
4. Оцініть стан внутрішнього ринку Франції.

Доба Просвітництва

Презентація індивідуальних випереджальних завдань, під час якої учні заповнюють таблицю «Основні ідеї просвітителів».

Ставлення просвітителів	Ш.-Л. Монтеск'є	Вольтер	Ж.-Ж. Руссо	Ж. Мельє
До людини				
До держави				
До приватної власності				
До релігії та церкви				

Завдання

- Використовуючи матеріал таблиці, поясніть, які ідеї просвітителів вплинули на розвиток революції. На що вони були спрямовані?

Причини революції

Метод «Коло ідей»

Використовуючи отриману інформацію, учні формулюють причини, завдання та характер Великої французької революції.

Завдання: ліквідувати феодальні порядки, абсолютну монархію, становий лад у країні.

Характер: буржуазно-демократичний.

VI. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Обґрунтування власної думки

Серед наведених положень оберіть ті, які, на вашу думку, найбільше вплинули на розгортання революції. Свою думку обґрунтуйте.

1. Митні кордони між провінціями.
2. Становий поділ французького суспільства.
3. Бідність основного стану населення.
4. Величезний бюрократичний апарат.
5. Свавілья королівської влади, абсолютна монархія.
6. Цехові обмеження.
7. Чиновницький контроль над усіма сферами життя.
8. Фінансова криза.

VII. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

Метод «Прес»

Учні дають відповідь на проблемне запитання: Чи була революція у Франції кінця XVIII ст. неминучою?

- Я вважаю...
- Тому що...
- Наприклад...
- Таким чином...

VIII. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа.
2. *Творче завдання:* обґрунтуйте власну думку з приводу того, ідеї кого із просвітителів вам видалися найбільш прогресивними. Які цінності, проголошені ними, не втратили сьогодні своєї актуальності?

ФРАНЦІЯ ВІД МОНАРХІЇ ДО РЕСПУБЛІКИ

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: встановлювати хронологічну послідовність подій; показувати на карті напрями походів революційних військ; характеризувати діяльність Установчих і Законодавчих зборів, наслідки повалення монархії, погляди жирондистів і монтаньярів; давати характеристику визначним особистостям періоду; аналізувати зміст Декларації прав людини та громадянина і Конституції 1791 р., порівнювати і давати оцінку; революційним перетворенням, здійсненим протягом 1789–1793 рр.

Тип уроку: комбінований.

Основні дати: 1774–1792 рр. — правління Людовіка XVI; 5 травня 1789 р. — скликання Генеральних штатів; 17 червня 1789 р. — створення Національних зборів; 9 липня 1789 р. — Установчі збори; 14 липня 1789 р. — початок революції, взяття Бастилії; 26 серпня 1789 р. — ухвалення Декларації прав людини і громадянина; 3 вересня 1791 р. — затвердження першої Конституції Франції; 1 жовтня 1791 р. — початок роботи Законодавчих зборів; 22 вересня 1792 р. — Франція проголошена республікою

Історичні особистості: О. Г. Мірабо, М.-Ж. Лафайєт, М. Робесп'єр, Ж.-П. Марат, Ж.-Ж. Дантон.

Обладнання: підручник, історична карта та атлас, електронний атлас із всесвітньої історії (9 клас).

Поняття та терміни: «Генеральні штати», «Національні, Законодавчі та Установчі збори», «Бастилія», «муніципалітет», «Національна гвардія», «декрет», «нотаблі», «Декларація прав людини і громадянина», «інтервенція», «Гора», «Жиронда», «якобінці», «роялісти», «монтаньяри», «активні і пасивні», «болото», «якобінська диктатура», «Конституція», «Національний Конвент», «республіка», «фельяни», «роялісти».

ХІД УРОКУ**I. Організаційна частина (створення робочого настрою)**

Учитель організовує робочі місця, перевіряє наявність в учнів підручників, зошитів, атласів та інших необхідних матеріалів, письмових приладів.

II. Актуалізація опорних знань. Підготовка до сприйняття нової теми

Бесіда

1. Які стани існували у французькому суспільстві і яким було їх становище?
2. Охарактеризуйте соціально-економічний та політичний розвиток Франції.
3. Які основні ідеї щодо людини, держави, приватної власності, релігії та церкви висували французькі просвітителі?
4. Назвіть причини, завдання, характер і рушійні сили революції.

III. Мотивація навчальної діяльності

Метод «Картинна галерея»

Демонстрація фоторяду чи ілюстрацій з електронного атласа.

- Що може пов'язувати ці ілюстрації з темою нашого уроку?

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Початок Французької революції

Періодизація Французької революції

- 14 червня 1789 р. — 10 серпня 1792 р. — початковий період революції;
- 10 серпня 1792 р. — 2 червня 1793 р. — повалення монархії та встановлення республіки;
- 2 червня 1793 р. — 27 липня 1794 р. — Якобінська диктатура;
- 27 липня 1794 р. — 9 листопада 1799 р. — термідоріанський режим.

Учитель переходить до викладу подій з використанням слайдів відеоряду чи ілюстрацій, під час якого учні заповнюють хронологічну таблицю з пропусками «Події першого та другого періодів революції».

Дата	Подія
5 травня 1789 р.	
	створення Національних зборів
9 липня 1789 р.	
	початок революції, взяття Бастилії
4–11 серпня 1789 р.	
	ухвалення Декларації прав людини і громадянина
5 жовтня 1789 р.	
	розстріл маніфестації на Марсовому полі
3 вересня 1791 р.	
	початок роботи Установчих зборів
10 квітня 1792 р.	
	оголошення Францією війни Австрії
20 вересня 1792 р.	
	проголошення Франції республікою
21 січня 1793 р.	

Робота з історичною картою

«Французька революція кінця XVIII ст.»

За допомогою карти історичного атласа показати:

- 1) кордони Франції напередодні революції;
- 2) місце і дату початку революції;
- 3) міста, в яких відбулися найбільші революційні виступи;
- 4) райони селянських заворушень.

Декларація прав людини і громадянина. Конституція 1791 р.

Лабораторно-практична робота

з дослідження історичного документа

- 1-й варіант — опрацьовує уривок з тексту Декларації прав людини і громадянина;
- 2-й варіант — опрацьовує уривок з тексту Конституції 1791 р.

Метод «Коло ідей»

Учні на аркуші ватману виписують основні ідеї документів.

Метод «Мозковий штурм»

Учні здійснюють порівняльний аналіз головних ідей обох документів, результати якого записуються до таблиці.

Ідеї Декларації прав людини і громадянина	Ідеї Конституції 1791 р.
Спільні ідеї	

Узагальнююча бесіда за питаннями

1. Який документ більшою мірою відбивав інтереси народних мас, буржуазії?
2. У чиїх інтересах громадян поділили на «активних» та «пасивних»?
3. Що, на ваш погляд, є спільного між Конституцією сучасної України і наведеними документами?

Повалення монархії та встановлення республіки

Учні конспектують розповідь учителя та продовжують складання хронологічної таблиці з пропусками «Події першого та другого періодів революції».

Робота з історичною картою

«Французька революція кінця XVIII ст.»

1. Назвіть і покажіть на карті країни, що увійшли до першої антифранцузької коаліції.
2. Покажіть райони повстань прихильників монархії — роялістів.
3. Покажіть, де сформувались осередки контрреволюційної еміграції.

Складання історичних характеристик діячів революції

Учні об'єднуються в малі групи. Учитель демонструє портрети діячів революції (графа О. Г. Мірабо і Лафайєта) і пропонує за допомогою підручника скласти невеличкі портрети особистостей, попередньо нагадавши правила складання історичних характеристик:

1. У яку епоху жив.
2. Якими були історичні умови часу діяльності.
3. З якої родини походив.
4. Чиї інтереси відстоював і чому.
5. Які ідеї сповідував.
6. Які особистісні якості виділяли його з-поміж решти діячів.
7. Результати і наслідки діяльності.

Презентація та колективне обговорення характеристик.

Робота з історичним документом

Учні опрацьовують документ і дають відповіді на запитання.

Страта короля

«Барабани б'ють. «Замовкніть!» — кричить король. Він сходить на ешафот не без зволікання; на ньому коричневий камзол, сірі панталони, білі панчохи. Він знімає камзол і залишається у білому фланелевому жилеті з рукавами. Кати підходять до нього, щоб зв'язати його, він відштовхує їх. Руки короля зв'язані, голова оголена — фатальна мить настала. Він підходить до краю ешафоту... обличчя його палає, і він говорить: «Французи, я вмираю безвинно; кажу вам це з ешафоту, готуючись постати перед богом. Я вибачаю своїх ворогів; бажаю, щоб Франція...» Барабани заглушають голос засудженого. «Кати, виконуйте свою роботу!» Кати, побоюючись бути убитими,

хапають нещасного Людовіка; на ешафоті відбувається відчайдушна боротьба одного проти шістьох, і його прив'язують нарешті до дошки. Абат Еджворт, нахилившись, шепоче до нього: «Син Святого Людовіка, зійди на небеса!» Сокира падає — життя короля припинилося. Був понеділок 21 січня 1793 року. Королю було тридцять вісім років, чотири місяці і двадцять вісім днів.

У самій Франції вбивство короля розколело всіх друзів, а за її межами об'єднало всіх ворогів. Братство народів, революційна пропаганда, атеїзм, царевбивство — повне руйнування соціального порядку у світі. Всі королі, прихильники королів і вороги анархії об'єднуються в коаліцію, як для війни за власне життя». (*Карлейль Т. Французская революция. История. — М.: Мысль, 1991. — С. 429–430*)

1. Чи виправдалися сподівання Мірабо на «революцію без крові і сліз»?
2. Як, на вашу думку, вплинула страта короля на внутрішню і зовнішньополітичну ситуацію у Франції?

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Обґрунтування власної думки

1. Коли вранці 14 липня 1789 р. Людовіку XVI доповіли про захоплення Бастилії, він промовив: «Це бунт!» На це придворні йому відповіли: «Ні, Ваше Величносте, це революція!» З чією точкою зору ви погоджуєтесь і чому?
2. Які ідеї французьких просвітників лягли в основу Декларації прав людини і громадянина та Конституції 1791р. Чи можна назвати ці документи демократичними?

Повернення до мотивації навчальної діяльності методом «Картинна галерея»

Коментування експонатів картинної галереї.

VI. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

Метод «Відкритого мікрофона».

З'ясування основних питань уроку.

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та дати.
2. *Випереджальне завдання для двох учнів:* за допомогою додаткових джерел підготувати повідомлення про М. Робесп'єра, Ж. П. Марата та Г. Бабефа.
3. Написати есе на тему: «Чи була необхідною для перемоги революції страта Людовіка XVI?»

**ФРАНЦІЯ ВІД ЯКОБІНСЬКОЇ ДИКТАТУРИ
ДО ВСТАНОВЛЕННЯ КОНСУЛЬСТВА**

КЛАС
ДАТА

Навчальні цілі: характеризувати соціально-економічну політику якобінців, суть термідоріанського режиму та суспільно-політичне життя Франції після Термідоріанського перевороту; давати оцінку якобінській диктатурі, внутрішній та зовнішній політиці Директорії; показувати на карті напрямки походів Наполеона, місця основних битв; встановлювати зв'язок між ідеями Просвітництва та революційною диктатурою; висловлювати власне судження щодо революційного терору; характеризувати визначні особистості.

Тип уроку: комбінований.

Основні дати: 2 червня 1793 р. — прихід до влади якобінців; 24 червня 1793 р. — прийняття нової Конституції; 27 липня 1794 р. — падіння якобінської диктатури, переворот 9 термідора; 1795 р. — прийняття Конституції; 1795–1799 рр. — Директорія; 1796–1797 рр. — італійський похід Наполеона; 1798–1799 рр. — єгипетський похід Наполеона; 9 листопада 1799 р. — переворот 18 брюмера, встановлення Консульства.

Історичні особистості: М. Робесп'єр, Ж. Дантон, Марат, Жак Ру, Шометт, Ебер, П. Баррас, Наполеон Бонапарт, Ф. Бабеф, Е. Ж. Сійєс, Р. Дюко.

Обладнання: підручник, історична карта «Велика французька революція. Війни наполеонівської Франції» або електронний атлас із всесвітньої історії для 9 класу (тема 1); презентація портретів історичних осіб

Поняття та терміни: «жирондисти», «якобінці», «Національний Конвент», «революційна диктатура», «терор», «помірковані», «шалені», «дехристиянізація», «державний переворот», «термідоріанці», «Директорія», «консульство».

ХІД УРОКУ

I. Організаційна частина

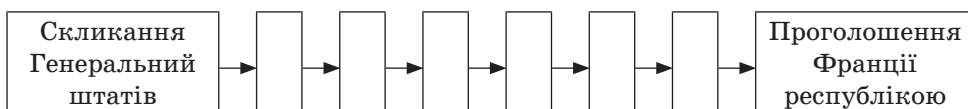
Створення робочого настрою в класі.

II. Актуалізація опорних знань.

Підготовка до сприйняття нової теми

Самостійна робота

1. Складіть хронологічний ланцюжок з подій та дат.

2. Заповніть таблицю «Зміни у Франції у 1789–1791 рр.».

Економіка	
Соціальна сфера	
Адміністративний лад	

III. Мотивація навчальної діяльності

Постановка проблемного питання:

- Пригадайте, що вам відомо про терор і про те, на чому він базується. Чи можна досягти демократичних змін у суспільстві за допомогою терору? Чи можна виправдати насильство як засіб досягнення найкращої мети?

Представлення теми та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

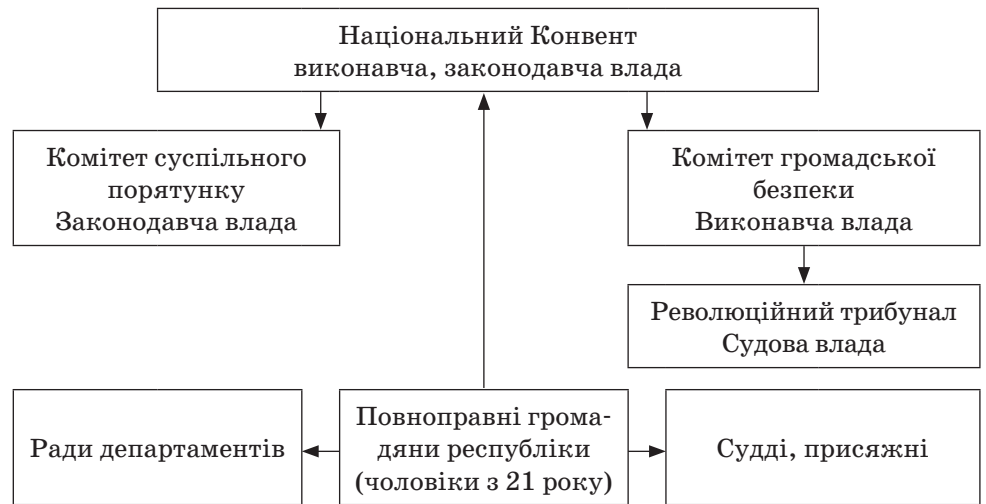
Прихід якобінців до влади

Розповідь учителя про прихід якобінців до влади.

Запитання

- Чому прихід до влади якобінців можна вважати державним переворотом?

Характеристика влади якобінців, демонстрація ілюстрацій з електронного атласа та складання схеми «Система органів влади якобінців».

Схема «Політика якобінського уряду»

Страта короля → розширення антифранцузької коаліції → роялістське (монархічне) селянське повстання у Вандеї → рух «скажених», Жак Ру → ставлення до «скажених» інших політичних груп.

Міні-лекція учителя

Учитель розповідає про основні перетворення якобінців, складання опорного конспекту, де відображені: ліквідація феодальних повинностей; скасування боргів селян; розпродаж земельних володінь емігрантів; встановлення твердих (максимальних) цін на товари; запровадження нового революційного календаря; проголошення культу розуму; дехристиянізація; закон «про підозрілих»; масовий терор, супроводжуваний численними арештами і розправами з політичними опонентами.

Повідомлення учнів про М. Робесп'єра і Ж.-П. Марата.

Якобінська конституція

Прийшовши до влади, 24 червня 1793 р. якобінці приймають нову Конституцію.

Робота в малих групах

Порівняльна характеристика Конституцій 1791 та 1793 рр.:

- 1-а група — форма державного устрою;
- 2-а група — система виборів органів влади;
- 3-я група — права та обов'язки громадян;
- 4-а група — ставлення до власності.

Термідоріанський режим. Конституція 1795 р.

Переворот 9 термідора VIII року республіки привів до влади велику буржуазію, яка збагатилася за роки революції. Режим, встановлений після перевороту, став називатися термідоріанським.

Самостійна робота з підручником

1. Інтереси яких верств населення відстоював термідоріанський режим?
2. Які ідеї відстоювали термідоріанці?
3. Охарактеризуйте заходи, здійснені термідоріанцями.
4. Чи можна вважати термідоріанський режим демократичним?

Робота в групах

Завершення складання порівняльної характеристики Конституцій 1791, 1793 та 1795 рр. за проблемами:

Презентація результатів роботи груп.

Директорія: внутрішня та зовнішня політика

Розповідь учителя

Учитель характеризує основні напрями внутрішньої політики Директорії.

1. Повернення з ув'язнення жирондистів.
2. Закриття якобінських клубів і переслідування якобінців.
3. Ліквідація максимуму цін.
4. Відміна заходів державного регулювання економіки.
5. Скасування Паризької комуни.
6. Придушення виступів народних мас.
7. Продаж землі великими ділянками за велику ціну.

Демонстрація ілюстрацій з електронного атласа: «Падіння якобінської диктатури», «Арешт Робесп'єра», «Закриття якобінського клубу».

Проміжний висновок: оскільки внутрішня політика Директорії залишила поза увагою інтереси бідних верств населення, це викликало їх протест і появу нових революційних ідей.

Учнівське повідомлення про ідеї Г. Бабефа.

Робота з історичною картою

1. Показати напрями походів французької армії у 1794–1799 рр. та напрями ударів військ антифранцузької коаліції.
2. Позначити місця перемог французької армії.
3. Які території було приєднані до Франції в результаті цих походів?

Державний переворот 18 брюмера 1799 р.

Встановлення консульства

Формування понять

Дати визначення понять «державний переворот», «диктатура», «консульство».

ІМПЕРІЯ НАПОЛЕОНА: ВІД РОЗКВІТУ ДО КРАХУ

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: описувати послідовність подій; пояснювати суть політики континентальної блокади, причини краху наполеонівської імперії; показувати на карті походи Наполеона, місця основних битв; давати характеристику діяльності Наполеона Бонапарта; аналізувати життя французів часів Консульства та Імперії, характер наполеонівських воєн, їх вплив на життя і долю народів Європи, причини поразки французької армії в Росії; висловлювати власну думку щодо впливу особистості на історію.

Тип уроку: комбінований.

Основні дати: 1802 р. — сенат призначив Наполеона довічним консулом; 1804 р. — Наполеон — імператор всіх французів; 1805 р. — Трафальгарська та Аустерліцька битви; 1806 р. — початок Континентальної блокади; 1807 р. — Тільзитський мир; 1807 р. — Цивільний кодекс; 24 червня 1812 р. — початок вторгнення Наполеона в Росію; 26 серпня 1812 р. — Бородинська битва; жовтень 1813 р. — «Битва народів»; березень 1814 р. — вступ союзників до Парижа; квітень 1814 р. — перша реставрація Бурбонів; 20 березня — 22 червня 1815 р. — «Сто днів» Наполеона; 18 червня 1815 р. — битва при Ватерлоо.

Історичні особистості: Наполеон, Нельсон, М. Кутузов, Олександр І, Людовік XVIII, Л. Н. Даву, Мюрат, Меттерніх, Франц І, Фрідріх Вільгельм III.

Обладнання: підручник, карта «Війни Франції у період Директорії та Консульства» і «Війни Франції у 1804–1814 рр.», електронний атлас (теми 1 і 2).

Поняття та терміни: «Консульство», «імперія», «Цивільний кодекс», «конкордат», «Континентальна блокада», «бонапартизм», «Вітчизняна війна», «Битва народів», «Реставрація», «Сто днів».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Створення робочого настрою в класі.

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Запитання для самоперевірки з електронного атласа (тема 1) (в електронному вигляді чи роздрукованому).
2. Яке значення для людства мала Французька революція? (Складання схеми відповіді):
  - 1) Мала вплив на розвиток усіх країн світу, особливо європейських.
  - 2) Знищила абсолютизм.
  - 3) Ліквідувала феодальні порядки та прискорила перехід до буржуазного суспільства.
  - 4) Скасувала становий устрій.
  - 5) Втілила у життя невід'ємні права людини.
  - 6) Продемонструвала небезпеку терору.
  - 7) Призвела до встановлення республіканського ладу.
  - 8) Запровадила реальний розподіл влади.

III. Мотивація навчальної діяльності

Створення інтриги

«Кожен солдат носить у своєму ранці маршальський жезл»; «Коли я помру, Всесвіт видихне з полегшенням»; «Від великого до смішного — один крок»; «Я не такий, як інші: закони моральності і пристойності створені не для мене»; «Щастя полягає в тому, щоб насолоджуватися життям в усій його повноті». Ці фрази належать людині, яка назавжди увійшла в історію людства. Здобувши визначних перемог і започаткувавши режим сильної особистої влади, вона володіла майже всім світом і втратила усе. Одні вважали його генієм, найвеличнішим з тих, що жили на землі. Інші стверджують, що він — тиран та злочинець. Навколо його імені виникло багато легенд, в яких вже важко відділити правду від вигадки. Але на сьогоднішньому уроці ми спробуємо це зробити.

IV. Вивчення нового матеріалу

Наполеонівська Франція: встановлення імператорської влади

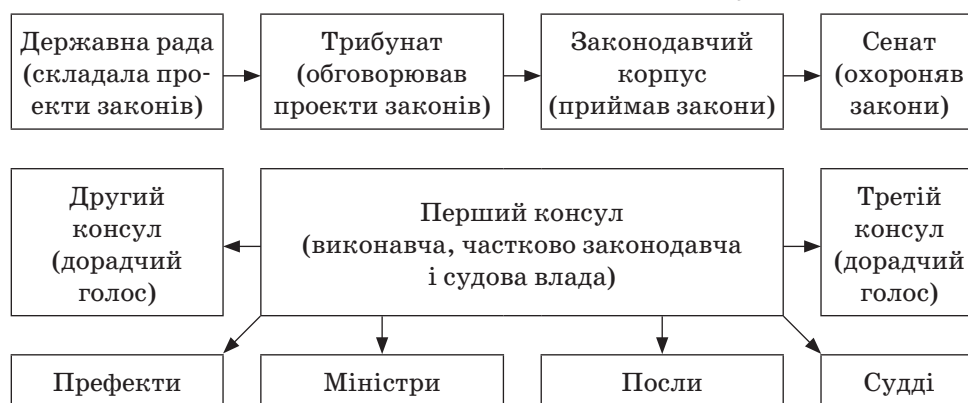
Заповнення таблиці «Конституція 1799 р.»

Державний устрій	Республіка
Система виборів	Багаторівнева
Виборче право	Усі чоловіки
Законодавча влада	Трибунат, Законодавчий корпус, Сенат
Виконавча влада	Перший консул
Термін повноважень консула	10 років

Характеристика основних напрямів внутрішньої політики учителем.

Демонстрація ілюстрацій електронного атласа: «Наполеон I», «Коронація Наполеона I», «Наполеон на посаді консула» та ін.

Складання схеми «Організація влади за часів Консульства»

Робота в трійках

Кожний учасник трійки за допомогою роздавального матеріалу готує інформацію про один з документів, після чого обмінюється нею з товаришами.

1-й учень — «Цивільний кодекс» (1804);

2-й учень — «Карний кодекс» (1807);

3-й учень — «Комерційний кодекс» (1811).

Зовнішня політика Наполеона Бонапарта

Постановка проблемних запитань:

1. Чому найважливіша перемога Наполеона призвела до його найбільш гучної поразки?
2. Наполеонівська Франція несла російським селянам під час війни звільнення від кріпацтва. Чому ж вони не тільки не підтримали Наполеона, а почали створювати партизанські загони для боротьби з французами?

Міні-лекція учителя із заповненням хронологічної таблиці «Війни Франції у 1804–1814 рр.».

Робота з історичною картою

За допомогою карти історичного атласа показати:

- 1) територію Франції на початку 1804 р.;
- 2) похід армій Наполеона проти військ III та IV коаліцій;
- 3) дії французьких військ в Іспанії та Португалії;
- 4) місця найважливіших перемог наполеонівської армії;
- 5) країни, що були союзниками Франції, та учасників V та VI коаліцій;
- 6) території, приєднані до Франції у 1804–1812 рр.;
- 7) напрями походу армії Наполеона проти Росії та її відступ;
- 8) дії російських військ та союзних армій і флоту;
- 9) райони національно-визвольної боротьби проти французьких загарбників.

Падіння Першої імперії у Франції. «Сто днів» Наполеона

Розповідь учителя про битву під Ватерлоо і реставрацію династії Бурбонів.

Робота з історичною картою

Покажіть на карті місце остаточного розгрому Наполеона.

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Робота з історичним документом

Учні опрацюють документ і дають відповідь на запитання.

З «La Gazzete de France»

«Відома розповідь, викладена однією із французьких газет про те, як сприймав простий народ Конституцію після того, як її текст виголосили на вулицях і площах глашатаї. Одна жінка сказала іншій: “Я уважно слухала, але нічого не розібрала”. — “А я, — відповіла інша, — не пропустила жодного слова”. — “Ну, так що ж дає Конституція?” — “Вона дає Бонапарта”». (Манфред А. З. Наполеон. — М., 2002. — С. 313)

- Підтвердьте або спростуйте твердження мешканки Парижа, що Конституція «дає Бонапарта».

Евристична бесіда

1. Назвіть основні прояви політики бонапартизму.
2. Чому Франція підтримала Наполеона-імператора?
3. Які завоювання революції зберіг Наполеон?
4. Які суспільні відносини закріпили «Кодекси Наполеона»?
5. Чи згодні ви з тим, що наполеонівські війни мали колоніальний характер?
6. У чому полягало значення Трафальгарської битви та битви під Аустерліцем, Тільзітського миру?

7. Якими були плани Наполеона щодо Росії та чому вони зазнали поразки?
8. Які наслідки мала поразка армії Наполеона у Росії для долі усєї Європи?
9. Чому битва під Лейпцигом отримала назву «битви народів»? Обговорення проблемного запитання.

VI. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

Якось один з маршалів хотів допомогти Наполеону дістати щось з верхньої полиці і сказав: «Дозвольте мені, я вищий за вас». Наполеон гнівно обірвав його: «Не вищий, а довший». Виправдовуючись за тяжкі тривалі війни, в які він втягнув Францію, Наполеон аргументував: «Мені потрібно вибачити моє бажання зробити Францію володаркою над усіма народами». Його недруги зловтішалися: «Наполеон зіграв свою партію, так і не поставивши людству мат». Але людство ніколи не зможе забути зіграну ним партію.

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа.
2. Закінчити хронологічну таблицю «Війни Франції у 1804–1814 рр.»
3. Позначити на контурній карті напрями походів Наполеона, місця основних битв, територіальний поділ Європи за рішенням Віденського конгресу.
4. Усний твір-роздум: «Чи можна вважати Наполеона видатною особистістю на усі часи?»

ТЕМА 2. ЄВРОПА ЗА ДОБИ РЕВОЛЮЦІЙ 1848–1849 РР.

УРОК 6

ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ В ЄВРОПІ ПІСЛЯ ВІДЕНСЬКОГО КОНГРЕСУ. НАЦІОНАЛЬНИЙ І РЕВОЛЮЦІЙНИЙ РУХИ В ЄВРОПІ У 20-Х РР. XIX СТ.

КЛАС
ДАТА

Навчальні цілі: встановлювати хронологічну послідовність подій; показувати на карті походи Наполеона; характеризувати політичне становище в Європі після Віденського конгресу; пояснювати причини національно-визвольного руху в Європі; висловлювати власну думку щодо системи колективної безпеки; називати основні події часу.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Основні дати: осінь 1814 р. — червень 1815 р. — Віденський конгрес; 9 червня 1815 р. — Заключний генеральний акт Віденського конгресу; 26 вересня 1815 р. — утворення Священного союзу монархів і націй.

Історичні особистості: Олександр I, Франц, Фрідріх-Вільгельм, К. Меттерніх, Талейран, Людовік XVIII.

Обладнання: підручник, карта «Країни Європи у 1815–1847 рр.», електронний атлас (тема 3), контурна карта.

Поняття та терміни: «Віденський конгрес», «Священний союз монархів і націй», «Віденська система», «вічний нейтралітет», «клерикалізм», «політична реакція», «національно-визвольний рух», «конституційна монархія», «партія».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Уявіть, що вам надана можливість потрапити у XIX ст. і зустрітися там: з Наполеоном; з Олександром I; з Михайлом Кутузовим.

Про що б ви їх запитали? Підготуйтеся до інтерв'ю з історичним діячем.

III. Мотивація навчальної діяльності

«Блеф-клуб»: «Чи вірите ви, що...»

Після битви під Ватерлоо Наполеон знову був змушений зректися престолу і здатися англійцям, проте оптимізму він не втратив. За згодою з урядом Англії він сформував нову армію і повернув собі Париж.

Чи вірите ви, що так і було насправді? Що потрібно зробити, щоб розібратися в ситуації?

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Постановка проблемного запитання

- Чому систему відносин між країнами після Віденського конгресу називають першою системою колективної безпеки?

Віденський конгрес

«Мозковий штурм»

Поміркуйте, які проблеми мав розглядати Віденський конгрес.

Робота з картою

1. За допомогою карти історичного атласа показати території, які, за рішенням Віденського конгресу, були передані Австрії, Росії, Пруссії, Швейцарії, Нідерландам, Великій Британії.
2. Показати кордони держав на 1816 р.

Створення Священного союзу

Активне слухання документа

Учитель зачитує уривок з «Акта Священного союзу, підписаного в Парижі 26 березня 1815 р.». Слухаючи вчителя, учні мають надати відповіді на запитання, записані на дошці.

1. Що спричинило появу Священного союзу?
2. Яку мету він переслідував?
3. Чому саме ці країни стали ініціаторами створення Союзу?
4. Як учасники союзу ставилися до республіканських ідей, демократичного і національно-визвольного рухів?
5. Чому об'єднання отримало назву «Священного союзу монархів і народів»?
6. Якому відомому на той час правовому документу суперечив Акт?
7. Чи мало об'єднання шанс проіснувати тривалий час?

Національний і революційний рухи в Європі у 20-х рр. XIX ст.

Актуалізація знань учнів

1. Який рух ми називаємо революційний, а який національно-визвольний?
2. Що спричиняє зростання національного та революційного рухів?

Робота з історичною картою

1. Знайдіть країни та час виникнення революційних рухів у Європі у 20-х рр. XIX ст.
2. Покажіть місця діяльності опозиційних товариств національно-визвольного спрямування.
3. Знайдіть колонії Великобританії, Португалії, Іспанії.

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Експрес-контроль за методом «ПРЕС»

У чому полягало історичне значення Віденського конгресу і Священного союзу?

VI. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

«Відкритий мікрофон»

Чому систему взаємовідносин між країнами після Віденського конгресу називають першою системою колективної безпеки?

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття і дати.
2. Підготувати усний твір-роздум за темою: «На яких засадах базуються міжнародні союзи сучасних держав? Які завдання вони вирішують?»
3. *Випереджальні завдання для 3-х учнів:* підготувати невеличкі інформативні повідомлення:
  - а) про завершення промислового перевороту;
  - б) про зміни в економіці Великої Британії;
  - в) про найважливіші винаходи кінця XVIII — початку XIX ст.

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: характеризувати основні ознаки економічного, політичного і суспільного життя країн Великої Британії у 1815–1847 рр., аналізувати політику консерваторів та лібералів; порівнювати різні політичні течії; визначати причини та наслідки парламентської реформи та чартистського руху; оцінювати діяльність історичних діячів означеного періоду.

Тип уроку: комбінований.

Основні дати: 1815 р. — «хлібні закони»; 1819 р. — «Манчестерська бійня»; 1824 р. — скасування закону про заборону профспілок (тред-юніонів); 1832 р. — Перша парламентська реформа; 1834 р. — Закон про бідних; 1836–1854 рр. — чартистський рух; 1838 р. — перша чартистська хартія; 4 лютого 1839 р. — I Чартистський з'їзд; 1848 р. — завершення третього етапу чартистського руху.

Історичні особистості: Вільгельм IV, Ч. Грей, М. Фарадей, Дж. Стефенсон, Дж. Гарні, Дж. Каннінг, В. Ловетт, Ф. О'Коннор, королева Вікторія.

Обладнання: підручник, карта «Країни Європи у 1815–1847 рр.», електронний атлас (тема 3).

Поняття та терміни: «промислова революція», «парламентська реформа», «чартистський рух», «тред-юніони», «Манчестерська бійня», «лудисти», «вільна торгівля», «торі», «вігі», «хартія», «білль».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Метод «Незавершені речення»

Учням роздаються картки із 12-ма реченнями з попередньої теми, які потрібно закінчити. Виконавши роботу, учні самостійно перевіряють завдання, порівнюючи їх із правильними відповідями, розміщеними на дошці чи на екрані.

1. 9 червня 1815 р. Підписано __ (заключний акт Віденського конгресу).
2. Віденський конгрес заклав основу __ (нового міжнародного порядку).
3. На Віденському конгресі були визначені __ (кордони та устрій держав).
4. Головну роль у роботі конгресу відігравали __ (Велика Британія, Австрія, Пруссія і Росія).
5. «Віденська система» базувалася __ (на рішеннях Віденського конгресу).
6. Згідно з рішенням конгресу Німеччина __ (була розділена на 38 держав).
7. Талейран, який представляв Тимчасовий уряд Франції, вміло використовував __ (методи «брудної дипломатії»).
8. Конгрес прийняв рішення про передачу Росії __ (Варшавського герцогства і Фінляндії).

9. Крім територіальних втрат, Франція мала __ (сплатити репарації).
10. У вересні 1815 р. в Парижі російський, австрійський та пруський монархи проголосили про створення __ («Священного союзу монархів і народів»).
11. Головною метою Священного союзу був __ (захист Європи від революцій).
12. Союз проіснував __ (40 років).

III. Мотивація навчальної діяльності

Переплутаний хронологічний ланцюжок

Вчитель демонструє слайд (чи напис на дошці), де наведено події, які вивчатимуться на сьогоднішньому уроці.

1. «Хлібні закони»;
2. Перший Чартистський з'їзд (конвент);
3. Закон про бідних;
4. «Манчестерська бійня»;
5. Перша парламентська реформа;
6. Скасування закону про заборону профспілок (тред-юніонів);
7. Перша чартистська хартія.

Завдання

- Поміркуйте, в якому порядку відбувались наведені події.

Відповідь: 1, 4, 6, 5, 3, 7, 2.

Доцільно повернутися до цього питання наприкінці уроку.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Велика Британія в першій половині XIX ст.

Повідомлення учнів про завершення промислового перевороту, зміни в економіці Великої Британії та найважливіші винаходи кінця XVIII — початку XIX ст.

Складання таблиці «Державний устрій Великої Британії на початку XIX ст.»

Влада	Її особливості
Монарх (король або королева)	Вища виконавча влада, оголошення війни та укладання миру, здійснення помилувань, затвердження законів та уряду
Законодавча влада (двопалатний парламент)	палата громад (общин) — депутати обиралися від общин, приймала закони та формувала уряд; палата лордів (перів) — місця передавалися у спадок, затверджувала закони, прийняті палатою громад
Виконавча влада (уряд)	формувався більшістю палати общин, затверджувався королем, відповідав перед парламентом, очолювався прем'єр-міністром
Судова влада	суди різних інстанцій, судді призначалися парламентом довічно

Особливості політичного розвитку країни.

Перша парламентська реформа та її наслідки

Основою політичного життя Великої Британії була наявність двопартійної системи: торі (консерватори) і вігі (ліберали), представники яких постійно виборювали право керувати Великою Британією.

Ознайомлення з таблицею
«Прем'єр-міністри Великобританії першої половини ХІХ ст.».

Термін перебування при владі	Прем'єр-міністр
1809–1812 рр.	С. Персіваль (торі)
1812–1827 рр.	Р. Б. Ліверпуль (торі)
1827 р.	Дж. Каннінг (торі)
1827–1828 рр.	Ф. Дж. Годерич (торі)
1828–1830 рр.	А. Веллінгтон (торі)
1830–1834 рр.	Ч. Грей (віги)
1834 р.	В. Мелборн (віги)
1834–1835 рр.	Р. Піль (торі)
1835–1841 рр.	В. Мелборн (віги)
1841–1846 рр.	Р. Піль (торі)
1846–1852 рр.	Дж. Рассел (віги)

Метод «Навчаючи — вчуся»

Розбившись на пари, учні мають опрацювати текст підручника «Політика англійських урядів у 1815–1847 рр.» і назвати спільне і відмінне у внутрішній політиці торі і вігів і визначити переваги і недоліки двопартійної системи.

Двopapтійна система в Англії	
Пepеваги	Недоліки

Парламентська реформа

Активне слухання з оформленням конспекту

1. Ліквідація більшості «гнилих містечок».
2. Розширення місця для промислових міст, густо населених сільських районів Шотландії та Ірландії.
3. Збільшення кількості виборців за рахунок великої та середньої буржуазії.
4. Збереження високого майнового цензу.
5. Не одержали виборчого права робітники й дрібні власники.

Проміжний висновок: виборча реформа 1832 р. досягла компромісу між сільськогосподарською аристократією та промисловою буржуазією. Після реформи буржуазія була визнана рівноправною політичною силою в суспільстві.

Чартистський рух

Побудова логічного ланцюжка «Чартизм»

Складання ланцюжка за алгоритмом: походження назви, причини виникнення, основні вимоги, головні події, причини занепаду, результати, значення.

Робота з історичною картою

За допомогою карти історичного атласа показати:

- а) місця найважливіших виступів і повстань робітників;
- б) центри чартистського руху.

Демонстрація ілюстрацій електронного атласа (тема 3).

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Складання плану відповіді

- 1-а група: завершення промислового перевороту та зміни в економіці Великої Британії в першій половині XIX ст.;
- 2-а група: державна влада у Великій Британії на початку XIX ст.;
- 3-я група: політика англійських урядів у 1815–1847 рр.;
- 4-а група: перша парламентська реформа в Англії та її наслідки.

Презентація роботи груп.

VI. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

Оцінка діяльності на уроці методом «Прес».

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та дати.
2. Закінчити складання порівняльної характеристики діяльності торі та вігів.
3. Дати відповідь на питання: «Як боротьба ліберальної та консервативної партій у Великій Британії зумовила проведення демократичних реформ?»

УРОК 8
ФРАНЦІЯ

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: встановлювати хронологічну послідовність подій; відстежувати політичний розвиток Франції у 20–40-і рр. XIX ст.; визначити причини і наслідки Липневої революції; порівнювати становище англійських та французьких робітників; давати характеристику визначним особистостям періоду; застосовувати та пояснювати на прикладах нові терміни та поняття.

Тип уроку: комбінований.

Основні дати: червень 1815 р. — друга реставрація Людовіка XVIII; 1824–1830 рр. — правління Карла X; 27–29 липня 1830 р. — Липнева революція; 1830–1848 рр. — липнева монархія.

Історичні особистості: Людовік XVIII, Карл X, Поліньяк, Луї-Філіпп, О. Бланкі, Л. Блан, П. Прудон

Обладнання: підручник, карта «Країни Європи у 1815–1847 рр.», електронний атлас (тема 3), роздавальний матеріал.

Поняття та терміни: «Реставрація», «липнева монархія», «Липнева революція», «промисловий переворот», «соціалісти-утопісти».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності

«Історична фраза»

Після повалення імперії Наполеона Бонапарта у Франції була відновлена династія Бурбонів, про яких Талейран сказав: «Вони так нічого і не зрозуміли і нічого не навчилися».

Про те, що дало підстави Талейрану саме таким чином оцінити добу Реставрації, ми з вами з'ясуємо на цьому уроці.

III. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Реставрація Бурбонів

Дослідження історичного документа

Учні опрацюють Хартію 1814 р. і складають конспект основних її положень.

Складання таблиці

За розповіддю учителя учні заповнюють таблицю «Режим Реставрації (1815–1830). Франція за Бурбонів».

Король	Характеристика епохи
Людовік XVIII (1815–1824)	Посилення позицій роялістів; придушення повстання в Іспанії; арешти і страти прихильників Першої імперії; повернення єзуїтів; проведення чисток в армії та державних установах
Карл X (1824–1830)	Виплата компенсацій старим дворянам; розпуск Національної гвардії; перемога лібералів на виборах до Національних зборів; закони про розпуск парламенту;

Король	Характеристика епохи
	скасування свободи преси та виборчого права для всіх, крім великих землевласників; Липнева революція; повстання в Парижі; зречення короля, повалення династії Бурбонів
Луї-Філіпп (1830–1848)	Прихід до влади фінансової та промислової буржуазії

Обговорення завдання «Історична фраза»

1. Які політичні сили повернулися до влади у Франції разом із Бурбонами?
2. Які зміни відбулися у житті країни з 1815 по 1830 рік?
3. Чому Талейран саме так висловився на адресу Бурбонів?

Липнева революція 1830 р.

Прихід до влади фінансової аристократії

Демонстрація ілюстрацій електронного атласа (тема 3).

Проблемне питання

- Які заходи короля Карла X, що успадкував трон після Людовіка XVIII, спровокували революційні події?

Робота з історичною картою

Знайдіть на карті місця масових виступів у липні 1830 р.

Аналіз літературного джерела та коментар до нього

Зачитується вірш М. Лермонтова «30 липня 1830 р.».

Складання таблиці

Слухаючи розповідь учителя про основні події та політичні течії Липневої революції, учні заповнюють таблицю.

Республіканці		Монархісти		
Поміrkовані	Радикали	Легітимісти	Орлеаністи	Бонапартисти
Виступали за встановлення республіки, заперечували необхідність соціальних реформ	Вважали, що потрібні кардинальні зміни, пропонували терористичні методи боротьби	Прихильники династії Бурбонів	Прихильники Луї-Філіппа	Прихильники наполеонівської імперії
Повстання в Парижі (1832, 1834, 1839 рр.)		Повстання у Вандеї		Повстання у Страсбурзі та Булоні

Дослідження історичного документа

Учні опрацьовують основні положення Хартії 1830 р. і конспектують її основні положення.

1. Конституційна монархія.
2. Демократичні свободи.
3. Уряд призначає король.
4. Недоторканість приватної власності.
5. Король править на запрошення народу.
6. Король має право «вето».
7. Зниження майнового та вікового цензу.
8. Збільшення кількості виборців.
9. Відновлення Національної гвардії.
10. Король втратив право видавати закони.

Робота в парах

- Порівняти Хартії 1814 та 1830 року.
- Чію владу і яким чином захищали Хартії?

Промислова революція у Франції

Актуалізація знань учнів

1. Чи можна стверджувати, що у Франції на початку ХІХ ст. відбувався промисловий переворот? Підкріпіть свою відповідь фактами.
2. Які галузі промисловості були найбільш розвиненими у цей період?
3. З якою європейською державою конкурувала Франція?
4. Які фактори перешкоджали розвитку французької промисловості?

Розповідь учителя про утопічних соціалістів Сен-Симона і Фур'є.

Криза липневої монархії

Самостійна робота з підручником і складання тез

1. Поміркovanі республіканці. Лідер — А. Марраст; друкований орган — газета «Насьональ», виступали за зміцнення внутрішнього ринку, активну зовнішню політику.
2. Ліві республіканці. Лідер — А. Ледрю-Роллен; друкований орган — газета «Реформа»; виступали за введення загального виборчого права, проведення широких перетворень.
3. Радикали. Таємне «Товариство сімей», пропагували терористичні методи боротьби.
4. Соціалісти. Лідер — Огюст Бланкі; таємне товариство «Пори року» (1837); виступали за повалення монархії шляхом повстання (1839).
5. Анархісти. Лідери — Луї Блан та П'єр-Жозеф Прудон, виступали за суспільство рівних на основі дрібної приватної власності.

IV. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Експрес-контроль «Так» — «Ні». Взаємоперевірка

1. «Вони так нічого і не зрозуміли і нічого не навчилися», — сказав Талейран про Бурбонів. (Так)
2. Таємне радикальне «Товариство сімей» виступало за суспільство рівних на основі дрібної приватної власності. (Ні)
3. Одне з положень Хартії 1830 р. передбачало проголошення республіки. (Ні)
4. Конституція Людовіка ХУІІІ отримала назву «Декларація». (Ні)
5. Провідними галузями французької промисловості були машинобудування та металургія. (Ні)
6. Терміном «Реставрація» називають відновлення імперії у Франції. (Ні)
7. У період Реставрації відбулося повернення до феодалізму. (Ні)
8. Одним із основних положень Хартії 1814 р. було збереження демократичних свобод. (Так)
9. Після смерті Людовіка ХVІІІ французький трон посів Луї ХІХ. (Ні)
10. Липневою монархією називають час правління Луї-Філіппа. (Так)

11. За темпами промислового розвитку на початку ХІХ ст. Франція значно поступалася Великій Британії. (*Так*)
12. Найбільшим виступом французьких робітників було повстання ліонських ткачів. (*Так*)

V. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

Висновки учителя

У Франції після «Ста днів» відновилася династія Бурбонів. Цей період називають Реставрацією (1815–1830). Проте політика Бурбонів викликала незадоволення в суспільстві, що спричинило Липневу революцію 1830 р. і повалення династії. Новий режим Липневої монархії (1830–1848) також був зметений черговою революцією. Впродовж усього цього часу за державним устроєм Франція залишалася конституційною монархією.

VI. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та дати.
2. Закінчити складання порівняльної характеристики Хартій 1814 і 1830 рр.
3. Підготувати повідомлення про декабристів.

РОСІЯ. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТЕЧІЇ І РУХИ

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: встановлювати хронологічну послідовність подій; характеризувати економічне та політичне становище Росії після Віденського конгресу; називати причини, мету та значення суспільних рухів першої половини XIX ст.; аналізувати й порівнювати програмові вимоги суспільно-політичних течій; висловлювати власне судження щодо впливу ідей декабристів на майбутнє Росії; давати характеристику визначним особистостям періоду.

Тип уроку: комбінований.

Основні дати: 1801–1825 рр. — правління Олександра I; 1803 р. — «Указ про вільних землеробів»; 1812 р. — Вітчизняна війна; 1816 р. — виникнення «Союзу порятунку»; 1818 р. — заснування «Союзу благоденства»; 1821–1825 рр. — виникнення Південного й Північного товариств; 14 грудня 1825 р. — повстання у Петербурзі; 29 грудня 1825 р. — початок повстання Чернігівського полку; 1830 р. — повстання в Польщі; 1849 р. — арешт петрашевців.

Історичні особистості: Олександр I, О. Аракчєєв, М. Муравйов, С. Трубецькой, К. Рилєєв, П. Пестель, М. Бестужев-Рюмін, Микола I, П. Чаадаєв, О. Герцен, М. Огарьов, В. Белінський, М. Петрашевський.

Поняття та терміни: «військові поселення», «Вітчизняна війна», «декабристи», «Південне та Північне товариства», «Руська правда», «слов'янофіли», «західники», «радикали», «консерватори», «охоронці», «теорія офіційної народності», теорія «общинного соціалізму», «Полярна зірка», «Колокол», «петрашевці».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Актуалізація опорних знань учнів**

Пишемо твір за темою «Історична мандрівка Російською імперією початку XIX ст.», відповідаючи на питання:

1. Якою була територія Російської держави?
2. Який суспільний лад панував у країні?
3. Назвіть її форму правління та державного устрою.
4. Які порядки панували у той час у Росії?
5. Охарактеризуйте соціально-економічний розвиток.
6. Яку роль вона відігравала у світі?
7. Як вплинула на розвиток Росії Вітчизняна війна 1812 р.?

III. Мотивація навчальної діяльності*Створення інтриги*

Про цих діячів дослідники казали, що вони «явили собою особливий, новий тип людини, відмінний від усього того, що знала попередня історія». Представники вищих верств російської еліти, вони полишили багатство і добробут, навіть знехтували власним життям заради перемоги ідей свободи, рівності, братства. Про цих людей йтиметься на сьогоднішньому уроці.

Представлення теми та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Росія на початку XIX ст.

Міні-лекція учителя про передумови зростання суспільного руху в Росії, під час якої учні мають скласти опорний конспект.

Повстання декабристів у Росії

Постановка проблемного питання

- Чому буржуазні революції в країнах Західної Європи очолювала буржуазія, а у Російській імперії — дворяни?

Учніське повідомлення про декабристів

На підставі отриманої інформації учні визначають причини виникнення руху декабристів.

1. Небажання самодержавства здійснити зміни в суспільстві.
2. Знайомство з суспільно-політичним та економічним життям провідних європейських країн під час закордонного походу.
3. Усвідомлення переваг республіканського ладу над монархічним.
4. Усвідомлення необхідності скасувати кріпацтво та ін.

Робота з історичним документом

Учні мають опрацювати і порівняти програмові документи Північного та Південного товариств декабристів за планом.

1. Назви програм.
2. Автори.
3. Яким бачили майбутнє Росії?
4. Як пропонували розв'язати аграрне питання?
5. Програма якої організації відрізнялась більшим радикалізмом?

Програмові документи декабристів			
Організація, програма, автори	Політичний устрій	Аграрне питання	Національне питання
«Північне товариство» Конституція М. Муравйов	Ліквідація самодержавства, встановлення конституційної монархії	Звільнення селян без землі, збереження поміщицького землеволодіння	В Україні передбачалося створення двох «держав»: Української (зі столицею у Харкові) та Чорноморської (зі столицею у Києві)
«Південне товариство» «Руська правда» П. Пестель	Встановлення республіки. Фізичне знищення членів царської родини. Збереження єдиної централізованої держави, запровадження цензури, створення таємної поліції	Скасування кріпацтва, наділення селян землею	Заперечувалося право на самовизначення народів Росії, крім польського. Кавказькі народи підлягали примусовому розселенню, цигани та євреї — виселенню
«Товариство об'єднаних слов'ян» «Правила» брати Борисови	Скасування самодержавства. Створення всеслов'янської федеративної держави, демократичне представницьке правління	Скасування кріпацтва	Єдність та рівноправ'я всіх слов'янських народів

Запитання

- Програма якого товариства була радикальнішою та більш прогресивною для свого часу? Чому?

Розповідь учителя про події 14 грудня 1825 року у Петербурзі та повстання Чернігівського полка.

Бесіда

1. Хто відіграв провідну роль під час повстань?
2. Чому декабристам не вдалося втілити у життя свій план?
3. Чому повстання декабристів зазнало поразки?
4. Як царизм покарав повстанців?
5. У чому значення повстання декабристів для подальшого розвитку країни?

Обговорення проблемного питання

Учитель. У провідних країнах Західної Європи активно розвивалися буржуазні відносини, а в Росії переважав феодально-кріпосницький лад. Російська буржуазія була малочисленою, а тому занадто слабкою для того, щоб очолити революцію.

Суспільні рухи 40–50-х років XIX ст.

Розповідь учителя

Після придушення повстання декабристів у країні посилилась реакція. Микола I жорстоко придушував будь-яку спробу непокорі і зміни існуючого ладу. Але це вже не могло зупинити прогресивно мислячих людей різних верств та станів. Вони об'єднувалися у таємні гуртки і намагалися визначити, як у подальшому має відбуватися розвиток Росії. Окрім дворян, до складу цих гуртків входили представники духовенства, міщан, інтелігенції, чиновники. Тому новий період суспільно-політичної думки отримав назву різночинного. Серед різночинців існувало кілька течій: західники, слов'янофіли, радикали тощо.

Самостійна робота у групах

Учні самостійно опрацьовують матеріал підручника за темами:

- 1-а група: західники;
- 2-а група: слов'янофіли;
- 3-я група: радикали;
- 4-а група: національно-визвольний рух.

План роботи

1. Визначення поняття.
2. Головні ідеї.
3. Лідери.
4. Шлях розвитку Росії та її місце в історії.

Презентація роботи груп.

Бесіда на закріплення

- Яким бачили майбутнє держави представники суспільних рухів 40–50 рр. XIX ст.?

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Письмова робота

Міні-твір-роздум на 10–12 речень: «Повстання 14 грудня 1825 р. — це революція, військовий чи палацовий переворот»?

VI. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

Метод «Займи позицію»

Олександр Герцен вважав, що декабристи — «це якісь багатирі, викувані зі сталі, воїни-сподвижники, що свідомо йшли на смерть, щоб розбудити до нового життя молоді покоління».

Володимир Ключевський стверджував, що декабристи — це «історична випадковість, що обросла легендами».

Учням слід посісти одну з позицій, обґрунтувавши свій вибір.

1. Погоджуюся з О. Герценом.
2. Погоджуюся з В. Ключевським.
3. Не погоджуюсь ні з ким.

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний матеріал підручника;
2. За допомогою різноманітних джерел підготувати інформацію про подальшу долю декабристів та їхніх родин.
3. Дати відповідь на запитання: «Як би склалася доля Росії в разі перемоги декабристів?»
4. *Випереджальне завдання.* Учні утворюють малі групи і готують презентації про революційні події у країнах Європи під час революції 1848–1848 рр.:
  - *1-а група* — революційні події у Франції;
  - *2-а група* — революційні події в Німеччині;
  - *3-я група* — революційні події в Австрії;
  - *4-а група* — революційні події в Угорщині;
  - *5-а група* — революційні події в Італії.

«ВЕСНА НАРОДІВ». РЕВОЛЮЦІЇ 1848–1849 РР. У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Навчальні цілі: показувати на карті держави, в яких відбулися революції; називати народи, які боролись за національну незалежність у 1848–1849 рр.; визначити причини поразки революцій та характеризувати їх особливості у країнах Європи; аналізувати суспільно-політичні рухи в країнах Східної та Західної Європи; висловлювати власну думку щодо доцільності політичної боротьби, значення революційних перетворень у суспільстві; давати характеристику визначним особистостям періоду.

Тип уроку: комбінований.

Основні дати: 25 лютого 1848 р. — проголошення республіки у Франції; січень–лютий 1848 р. — початок революції в Італії; 3 березня 1848 р. — початок революції в Німеччині; 13–15 березня 1848 р. — народне повстання у Відні; 14–18 березня 1848 р. — народне повстання в Берліні; березень 1848 — серпень 1849 р. — угорська революція; 23–26 червня 1848 р. — повстання робітників у Парижі; листопад 1848 р. — Конституція Другої республіки у Франції; 5 грудня 1848 р. — Конституція Пруссії; 7 березня 1849 р. — розпуск парламенту в Австрії; 22 серпня 1849 р. — завершення італійської революції; 2 грудня 1851 р. — державний переворот Луї Бонапарта; 1852–1870 рр. — Друга імперія у Франції.

Історичні особистості: Луї-Філіпп, Л. Е. Кавеньяк, Наполеон III, Фрідріх Вільгельм IV, Дж. Гарібальді, Л. Кошут, Фердинанд I, Франц-Йосиф, Дж. Мадзіні, К. Б. Кавур.

Обладнання: підручник, карта «Революції 1848–1849 рр. у Європі», електронний атлас (тема 4), індивідуальні атласи, контурні карти, таблиця «Причини, завдання, характер, рушійні сили революцій», фліп-чарти.

Поняття та терміни: «Друга республіка», «Друга імперія», «фінансова аристократія», «Тимчасовий уряд», «Установчі збори», «національні майстерні», «бонапартистський переворот», «лібералізм», «імперська Конституція», «рейхстаг», «весна народів», «Франкфуртський парламент», «Папська область», «Молода Італія».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Актуалізація опорних знань учнів**

1. Назвіть революції XVII — початку XIX ст. в Європі.
2. Хто був рушійною силою цих революцій? Якими були їх підсумки?
3. Яку європейську країну і чому можна назвати найбільш революційною?
4. Скільки революцій відбулося до середини XIX ст. у Франції?

III. Мотивація навчальної діяльності

«Відкритий мікрофон»: метод асоціацій

Учитель. З якими ключовими словами у вас асоціюється будь-яка революція? Як ви собі її уявляєте?

Більш ґрунтовну інформацію ми отримаємо на сьогоднішньому уроці.

Представлення теми та очікуваних результатів.

КЛАС
ДАТА

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Урок базується на методиці роботи у малих групах. Кількість груп — 5 (за кількістю країн, що вивчаються).

Групи презентують події революції 1848–1849 рр. у своїх країнах за алгоритмом характеристики історичної події:

1. Час та місце події.
2. Причини та завдання.
3. Учасники події, інтереси яких груп населення відстоювали.
4. Основні події.
5. Результати (наслідки).
6. Значення.

Постановка проблемного завдання

- Доведіть, що революція 1848–1849 рр. сприяла переходу до конституційних норм у суспільному житті провідних країн Європи.

Причини, характер та рушійні сили революцій 1848–1849 рр.

Самостійна робота з підручником

Кожна група аналізує одну країну, після чого презентує свою роботу. Результати роботи заносяться у таблицю на дошці.

	Угорщина	Франція	Німеччина	Австрія	Італія
Причини революції					
Завдання революції					
Характер революції					
Рушійні сили					
Привід до революції					

«Мозковий штурм»

Використовуючи заповнену таблицю, виділити спільні ознаки та відмінності революцій у різних країнах Європи.

Робота з історичним документом

Учні опрацьовують документ і дають відповідь на запитання.

Конституція Французької республіки 4 листопада 1848 р.

«Від імені французького, народу Національний збір прийняв... конституцію такого змісту:

- Франція (перетворюється) на республіку; французька республіка демократична, єдина і неподільна;
- Свобода, рівність і братство — її принципи. Сім'я, праця, власність, громадський порядок — її основи.
- Будь-яка власність недоторканна ...Відчуження власності (можливе)... за умови... її відшкодування.
- Ніколи не може бути знову застосована конфіскація майна.
- Конституція гарантує громадянам свободу праці...

— Будь-яка влада в державі походить від народу. Вона не може доручатися будь-кому з правом передавати її у спадок.

— Законодавча влада (належить) Національним зборам.

— Виборче право пряме, загальне і таємне.

— Виборці, незалежно від свого цензу, віком 21 року...

— Можуть бути обирані... всі виборці (чоловіки) від 25 років.

— Французький народ доручає виконавчу владу... президенту республіки.

— Президент обирається на 4 роки...

— Він має у своєму розпорядженні військову силу, але не має право особисто нею командувати.

— (Президент) призначає та усуває міністрів, дипломатичних агентів, головнокомандуючого флоту та армії, префекта, представників... колоній... прокурорів». (Молок А. И. *Іюньские дни в Париже*. — М., 1948. — С. 43)

1. Який державний устрій було встановлено у Франції?
2. Якими були повноваження законодавчої та виконавчої влади?
3. Визначте ставлення до приватної власності.

Основні події революцій

Коментована електронна презентація

Використовуючи матеріали електронного атласа (тема 4), учитель готує презентацію ілюстрацій: «Весна народів», «Париж у лютому 1848 р.», «Утеча Луї-Філіппа», «Повалення королівського трону», «Червнева революція в Парижі» тощо (Франція), «Засідання парламенту у Франкфурті», «Повстання в Берліні», «Прийняття пруської Конституції» (Німеччина); «Повсталі угорці проголошують незалежність країни», «Один з лідерів уряду Угорщини Лайош Кошут» (Угорщина) та інші.

Представники груп коментують ілюстрації, даючи коротку узагальнену характеристику основним революційним подіям у «своїй країні».

Робота з історичним атласом

Учні за допомогою карти історичного атласа «Революції 1848–1849 рр. у Європі» виконують завдання в контурній карті. Необхідно позначити:

- 1) головні центри революційних рухів 1848–1849 рр.;
- 2) території, охоплені національно-визвольною боротьбою;
- 3) райони Німеччини, охоплені рухом за прийняття імперської конституції у травні 1849 р.;
- 4) кордони Німецького союзу;
- 5) збройні дії проти контрреволюції та іноземних інтервентів.

Опрацювання історичних термінів та понять

«Друга республіка», «Друга імперія», «бонапартистський переворот», «лібералізм», «імперська Конституція», «рейхстаг», «Весна народів», «Франкфуртський парламент», «Молода Італія».

Причини поразки та історичне значення революцій

Оформлення фліп-чартів груп

Кожна група за результатами власного дослідження письмово формулює на фліп-чарті по 4–5 причин поразки революції, притаманних кожній окремій країні.

Загальне обговорення

Визначити причин поразки, характерні для всіх досліджуваних країн.

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Бесіда за питаннями

1. Чому події 1848–1849 рр. у Європі називають «весною Європи»?
2. Які завдання мали розв'язати революції? Чи розв'язали вони їх?
3. Які події ознаменували початок революцій?
4. На підставі чого Конституції, прийняті під час революцій, можна вважати демократичними?
5. Чому європейські революції так і залишилися незавершеними?
6. Завдяки чому революції прискорили суспільний прогрес?

Індивідуальна самотійна робота

Складання аналітичної таблиці на основі отриманих на уроці знань

Позитивні результати революцій	Негативні результати революцій

Взаємоперевірка заповнених таблиць.

VI. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

Висновок учителя

Хоча у кожного народу і кожного покоління є свої найзаповітніші мрії та ідеали, у суспільстві існують і такі, які є актуальними і зрозуміли у всі часи: рівноправ'я, братерство, свобода, воля, справедливість, мир. Для досягнення цих ідеалів в усі часи люди ладні були жертвувати власним життям, піднімаючись на революційну боротьбу. Народ ніколи не здатний виступати таким потужним творцем історії, як під час революцій. У такі моменти він здатен творити чудеса. І європейські революції 1848-1849 років є тому найкращим підтвердженням.

Рефлексія з акцентом на розв'язанні проблемного завдання

Метод незакінченого речення «Я вважаю, що революції 1848–1849 рр. в Європі...»

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та дати.
2. Закінчити заповнення порівняльної таблиці «Революції 1848–1849 рр. в Європі».
3. Скласти листа рідним від імені учасника революції в одній з європейських країн з викладом основних подій та своїми враженнями від побаченого.

УТВОРЕННЯ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ У ЛАТИНСЬКІЙ АМЕРИЦІ

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: встановлювати хронологічну послідовність подій; показувати на карті незалежні держави в Латинській Америці; давати характеристику революційним і національно-визвольним рухам у регіоні; характеризувати роль національно-визвольної боротьби у модернізації латиноамериканського континенту; застосовувати та пояснювати на прикладах терміни та поняття.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Форма уроку: урок-лекція.

Основні дати: 1791 р. — повстання рабів на Гаїті; 1810–1824 рр. — визвольний рух у Мексиці; 1811–1826 рр. — визвольний рух в іспанських та португальських колоніях.

Історичні особистості: Туссен-Лувертьюр, Мігель Ідальго, Симон Болівар, Хосе Сан-Мартін, Агустін Ітурбід.

Обладнання: підручник, карта «Країни Латинської Америки наприкінці XIX — на початку XX ст.», електронний атлас (тема 10), індивідуальні атласи.

Поняття та терміни: «латифундії», «креоли», «метиси», «мулати», «самбо», «каудільйо».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Бесіда на повторення

1. Які народи населяли Латинську Америку до появи тут європейців? Чим вони займалися?
2. Хто і з якою метою брав участь у захопленні латиноамериканських земель?
3. Чому порівняно невеликим загонам колонізаторів вдалося завойовувати і підкорити собі місцеві цивілізації?
4. Чому Іспанія та Португалія за короткий час перетворились на великі колоніальні імперії?

III. Мотивація навчальної діяльності

Метод «Картинна галерея»

Учитель демонструє електронні презентації чи роздруковані ілюстрації з електронного атласа (тема 10) «Симон Болівар», «Вступ армії Болівара до Каракаса», «Бразильський імператор Педро II», «Проголошення незалежності Гаїті», «Цукровий завод на Кубі», «Будівництво Панамського каналу».

1. Чи знаєте ви, які особи чи події відображені у презентації?
2. Яким чином вони можуть бути пов'язані з темою нашого уроку?

Представлення теми та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Головні події політичного життя країн Латинської Америки XIX ст.

Розповідь учителя

Латинська Америка — частина континенту, що лежить на південь від кордону між США з Мексикою. Назву регіон отримав через переважання там іспанської та португальської мов, які виникли на основі латинської мови.

Країни Латинської Америки здобули незалежність у першій чверті XIX ст. в результаті збройної національно-визвольної боротьби проти Іспанії на чолі з видатними ватажками Хосе Сан-Мартіном, Симоном Боліваром, Агустіном Ітурбідом. Іспанія зберегла владу лише над Кубою та Пуерто-Рико. У 1816 р. в результаті антиіспанського повстання проголошена незалежність Аргентини, у 1824 р. — Мексики, у 1825 р. — Верхнього Перу (Болівія), у 1832 р. — з'являється незалежна республіка Нова Гранада (Колумбія) тощо.

Перемозі народів Латинської Америки сприяла ситуація, що склалася в Європі. Великі європейські держави спрямували усі зусилля на боротьбу з Наполеоном і революційними виступами 1820-х років.

Також вагомим чинником стала позиція США. У 1823 р. президент США Джеймс Монро заявив, що американці, відмовившись від втручання у справи Європи, мають право вимагати невтручання європейців у справи Америки.

Домінуюче становище в політичному та економічному житті незалежних країн посідали угруповання великих землевласників-латифундистів, нащадків іспанських і португальських дворян-колонізаторів, які використовували працю безземельних селян (переважно індіанців) та негрів-рабів. (Рабство, зокрема в Бразилії, існувало до кінця XIX ст.)

Після здобуття незалежності латиноамериканські країни, крім Бразилії, були проголошені республіками. Бразилія стала республікою лише в 1889 році. Повнота влади в державах належала вождям (кауділію), які спиралися на армію та латифундистів. При цьому в країнах формально зберігалися конституції, представницькі органи (парламенти), імітувалося проведення виборів. Таке становище зумовлювало слабкість державної влади. Численні воєнні перевороти, громадянські війни, встановлення особистих диктатур стали характерною ознакою політичного життя в Латинській Америці. Почалися війни, внаслідок яких розпалася Велика Колумбія та Сполучені Провінції Центральної Америки.

Сільське господарство країн мало монокультурний характер. В Аргентині переважало виробництво м'яса і зерна, Бразилії та Колумбії — кави, на Кубі — цукру і тютюну, в центральноамериканських країнах — тропічних фруктів, що дало підстави називати останні «банановими республіками».

Поєднання політичного суверенітету й економічної залежності стало важливою особливістю розвитку країн регіону.

Складання таблиці

Під час розповіді учителя учні складають опорну таблицю.

Країна	Події
Мексика	1810–1824 рр. — війна за незалежність від Іспанії; 1824 р. — проголошення незалежності; 1824 р. — прийняття Конституції

Країна	Події
Аргентина	1806–1807 рр. — вторгнення англійських військ; 1810 р. — антиіспанське повстання; 1816 р. — проголошення незалежності країни (з 1826 р. — Федеративна республіка Аргентина)
Чилі	1810–1818 рр. — війна за незалежність; 1837 р. — війна з Аргентиною проти Болівії і Перу за панування на західному узбережжі
Болівія	1825 р. — проголошення незалежності Верхнього Перу (на честь Симона Болівара перейменоване на Болівію)
Колумбія	1818–1830 рр. — війна за незалежність; 1832 р. — незалежна республіка Нова Гранада; 1886 р. — поява держави Колумбії
Панама	1821 р. — проголошення незалежності від Іспанії та входження до складу Великої Колумбії С. Болівара
Бразилія	1822 р. — незалежність від Португалії; 1889 р. — проголошення республіки
Венесуела	1806–1821 рр. — війна за незалежність, входження до складу Великої Колумбії на чолі з С. Боліваром

V. Узагальнення нових знань і умінь

Робота з історичною картою

За допомогою карти історичного атласа показати:

- 1) країни, що перебували під впливом Іспанії, Великої Британії, США;
- 2) території, приєднані до Чилі внаслідок «селітряної» війни (1879–1883);
- 3) території, втрачені іспанцями під час іспано-американської війни 1898 р.

VI. Перевірка знань і умінь

Експрес-тестування

1. Країни Латинської Америки звільнилися від колоніальної залежності:
  - А наприкінці XVIII ст.;
  - Б на початку XIX ст.;
  - В в середині XIX ст.;
  - Г наприкінці XIX ст.
2. «Доктрина Монро» була проголошена у:
  - А 1823 р.;
  - Б 1848 р.;
  - В 1870 р.;
  - Г 1889 р.
3. Яка з країн Латинської Америки була проголошена імперією?
  - А Венесуела;
  - Б Аргентина;
  - В Бразилія;
  - Г Мексика.
4. У результаті іспано-американської війни Іспанія втратила:
  - А Мексику;
  - Б Панаму і Коста-Ріко;
  - В Кубу і Пуєто-Ріко;
  - Г Тринідад і Тобаго.

- ..... 5. Яка війна між країнами Латинської Америки була найбільш
..... кривавою?
..... А Аргентино-бразильська;
..... Б парагвайська;
..... В іспано-американська;
..... Г «селітряна».
  - ..... 6. Будівництво Панамського каналу було завершено у:
..... А 1898 р.;
..... Б 1904 р.;
..... В 1910 р.;
..... Г 1914 р.
  - ..... 7. Панівне становище в країнах Латинської Америки мали:
..... А раби;
..... Б латифундисти;
..... В фермери;
..... Г підприємці.
  - ..... 8. Яка з наведених країн не мала колоній у Латинській Америці?
..... А Нідерланди;
..... Б Іспанія;
..... В Данія;
..... Г Бельгія.
  - ..... 9. «Банановими республіками» називали країни:
..... А Північної Америки;
..... Б Африки;
..... В Центральної Америки;
..... Г Південної Америки.
  - ..... 10. Виробництво тютюну і цукру переважало у сільському господар-
..... стві:
..... А Бразилії;
..... Б Колумбії;
..... В Панами;
..... Г Куби.
  - ..... 11. У країнах Латинської Америки після здобуття незалежності за
..... формою держави переважала:
..... А конституційна монархія;
..... Б республіка;
..... В імперія;
..... Г дуалістична монархія.
  - ..... 12. У другій половині XIX ст. країни Південної Америки перебували
..... під впливом:
..... А Іспанії;
..... Б Португалії;
..... В Великої Британії;
..... Г Франції.
- ..... *Відповідь:* 1 Б; 2 А; 3 В; 4 В; 5 Б; 6 Г; 7 Б; 8 Г; 9 В; 10 Г; 11 Б; 12 В.

..... **VII. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія**

..... Повернення до мотивації навчальної діяльності методом «Кар-
..... тинна галерея»: коментування експонатів картинної галереї.

..... **VIII. Домашнє завдання**

- ..... 1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та
..... дати.
- ..... 2. Завершити складання таблиці «Головні події політичного життя
..... країн Латинської Америки XIX ст.».
- ..... 3. Скласти історичні портрети Хосе Сан-Мартіна та Симона Болі-
..... вара.

**УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ ЗА ТЕМАМИ
«ВЕЛИКА ФРАНЦУЗЬКА РЕВОЛЮЦІЯ КІНЦЯ ХVІІІ СТ.
ЄВРОПА У ПЕРІОД НАПОЛЕОНІВСЬКИХ ВОЄН»
ТА «ЄВРОПА ЗА ДОБИ РЕВОЛЮЦІЙ 1848–1849 РР.»**

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: систематизувати й узагальнити знання учнів про Велику французьку революцію, економічне й політичне становище країн Європи після Віденського конгресу, події й наслідки революції 1848–1849 рр.

Тип уроку: урок узагальнення та систематизації знань.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Мотивація навчальної діяльності**

«Відкритий мікрофон»

Обґрунтування необхідності узагальнення набутих знань. Представлення теми та очікуваних результатів.

III. Узагальнення та систематизація набутих знань і умінь**Французька революція кінця ХVІІІ ст.**

Тести

1. Король Франції, за правління якого у Франції розпочалася революція:
  - А Людовік ХІV;
  - Б Людовік ХІ;
  - В Людовік ХVІ;
  - Г Людовік ХVІІІ.
2. Вищий орган станового представництва у Франції:
  - А Установчі збори;
  - Б Верховна Рада;
  - В Державна Дума;
  - Г Генеральні Штати.
3. Початком революції стало:
  - А скликання Генеральних штатів;
  - Б Якобінський терор;
  - В взяття Бастилії;
  - Г проголошення Конституції 1791 р.
4. Першу Конституцію Франції було прийнято:
  - А 3 вересня 1791р.;
  - Б 1 жовтня 1791 р.;
  - В 7 листопада 1791 р.;
  - Г 5 грудня 1791 р.
5. 31 травня — 2 червня 1793 рр. відбувся переворот, внаслідок якого у Франції встановилася диктатура:
  - А жирондистів;
  - Б комуністів;
  - В якобінців;
  - Г роялістів.

6. 14 липня 1793 р. був убитий один із лідерів якобінців:
А Дантон;
Б Робесп'єр;
В Наполеон;
Г Марат.
7. За першою Конституцією Франції, прийнятою Установчими зборами, у країні встановлювалася:
А конституційна монархія;
Б парламентська республіка;
В абсолютна монархія;
Г президентська республіка.
8. Якобінську диктатуру було повалено:
А 12 травня 1793 р.;
Б 2 червня 1793 р.;
В 27 липня 1793 р.;
Г 3 серпня 1793 р.
9. Франція була проголошена республікою:
А 1 жовтня 1791 р.;
Б 10 серпня 1792 р.;
В 22 вересня 1792 р.;
Г 12 січня 1793 р.
10. Термідоріанський режим було встановлено:
А 27 липня 1794 р.;
Б 27 серпня 1797 р.;
В 27 вересня 1794 р.;
Г 27 жовтня 1794 р.
11. Згідно з Конституцією 1795 р. виконавча влада у Франції належала:
А монаршій родині;
Б Директорії;
В консулам;
Г імператору.
12. Переворот 18 брюмера ознаменував:
А остаточну перемогу революції;
Б повернення на престол Бурбонів;
В проголошення імперії;
Г встановлення консульства.

Відповідь: 1 В; 2 Г; 3 В; 4 А; 5 В; 6 Г; 7 А; 8 В; 9 В; 10 А; 11 Б; 12 Г.

Розташуйте події в хронологічній послідовності.

- А Італійський похід Наполеона Бонапарта;
Б прийняття «Декларації людини і громадянина»;
В термідоріанський переворот;
Г штурм Бастилії;
Д убивство Марата;
Е прийняття першої Конституції Франції;
Є якобінський переворот;
Ж битва при Вальмі;
З державний переворот 18 брюмера;
И страта короля Людовіка ХVІ;
К проголошення Франції республікою.
Л Наполеона проголошено імператором всіх французів.

Відповідь: 1 Г; 2 Б; 3 Е; 4 Ж; 5 К; 6 И; 7 Є; 8 Д; 9 В; 10 А; 11 З; 12 Л.

Установіть відповідність.

1. Мірабо	А	лідер політичного угруповання «скажені»;
2. Жак Ру	Б	публіцист, який видавав газету «Друг вітчизни»;
3. Марат	В	командувач Національної гвардії;
4. Лафайєт	Г	за термідоріанського режиму — лідер Директорії;
5. Сійєс	Д	адвокат, лідер якобінців;
6. Баррас	Е	депутат від третього стану у Генеральних штатах, автор фрази «Ми тут перебуваємо з волі народу і залишимо свої місця, лише поступаючись силі багнетів»;
7. Робесп'єр	Є	аббат, автор брошури «Що таке третій стан?»;
8. Руже де Ліль	Ж	лідер поміркованих якобінців;
9. Дантон	З	автор революційного гімну — «Марсельєза».

Відповідь: 1 Е; 2 А; 3 Б; 4 В; 5 Є; 6 Г; 7 Д; 8 З; 9 Ж.

Назвіть поняття,
яке відповідає наведеному визначенню.

1. Форма державного правління, за якої вища влада належить парламенту, — це __ (парламентська республіка).
2. Епоха у всесвітній історії, коли у всіх сферах суспільного життя сформувалися основи нового індустріального суспільства, — це __ (нова історія).
3. Об'єднання найактивнішої частини певної соціальної верстви, яке намагається бути виразником його політичних ідей, — це __ (партія).
4. Збройна сила нової республіканської влади у Франції — це __ (Національна гвардія).
5. Суспільство, основу життя та діяльності якого складає промислове виробництво, називається __ (індустріальним суспільством).
6. Політичне угруповання, яке в ході революції найпоспідовніше відстоювало інтереси радикально налаштованих революціонерів, — це __ («скажені»).
7. Партії, представники яких намагалися зберегти існуючі порядки, називаються __ (консервативними).
8. Основний Закон, що регулює права громадян та систему влади у державі, — це __ (конституція).
9. Вищий орган станового представництва у Франції, який не скликався з 1614 року, — це __ (Генеральні штати).
10. Депутати Національних зборів, які представляли інтереси нових підприємців, — це __ (жирондисти).
11. Форма держави, у якій главою держави є монарх, але уряд створюється і контролюється парламентом, — це __ (конституційна монархія).
12. Найвищий орган законодавчої та виконавчої влади в роки якобінської диктатури — це __ (Конвент).

**Правління Наполеона Бонапарта. Перша імперія у Франції.
Країни Європи у 1815–1849 рр.**

Усна вікторина «Незакінчені речення»

1. Трафальгарська битва відбулася у __ (1805 р.).
2. На Віденському конгресі Росію представляв __ (Олександр І).
3. Підписана 21 листопада 1806 р. у Берліні Континентальна блокада забороняла __ (торгувати з Англією).
4. Проголошення Наполеона імператором відбулося __ (2 грудня 1804 р.).
5. Під час Бородінської битви головнокомандувачем російських військ був __ (Михайло Кутузов).
6. За рішенням Віденського конгресу Бельгія __ (була приєднана до Люксембурга і Голландії).
7. Монархію у формі імперії у Франції було відновлено __ (у 1804 р.).
8. Глибокі зміни у техніці, активне застосування у виробництві машин, отримало назву __ (промислової революції).
9. Битва, яка увійшла в історію, як «битва народів», відбулася __ (16–18 жовтня 1813 р.).
10. Італійська революція закінчилася 22 серпня 1849 р. капітуляцією __ (Венеції).
11. Парламентська реформа відбулася у 1832 р. в __ (Англії).
12. Напрямок політичної думки, що обґрунтовує необхідність надання широких політичних та економічних свобод, — це __ (лібералізм).

IV. Підбиття підсумків уроку. Висновки

Аналіз учителем роботи учнів на уроці. Визначення результативності діяльності, виставлення оцінок учням.

ТЕМА 3. ЄВРОПА Й АМЕРИКА ЗА ДОБИ ОБ'ЄДНАННЯ Й МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

УРОК 13

ОБ'ЄДНАННЯ НІМЕЧЧИНИ

КЛАС
ДАТА

Навчальні цілі: аналізувати соціально-економічне та політичне становище Пруссії та Австрії, процес та наслідки політичного об'єднання Німеччини, перетворення Австрійської імперії на дуалістичну монархію; визначати причини франко-пруської війни; характеризувати життя та діяльність визначних особистостей періоду; застосовувати і пояснювати на прикладах терміни та поняття.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Основні дати: 1849 р. — створення Пруського союзу; 1862 р. — призначення міністром-президентом Пруссії О. фон Бісмарка; 1864 р. — війна Пруссії та Австрії проти Данії; 1866 р. — австро-пруська війна; 1866–1867 рр. — утворення Північно-німецького союзу; 1870–1871 рр. — франко-пруська війна; 18 січня 1871 р. — проголошення Німецької імперії.

Історичні особистості: О. фон Бісмарк, Вільгельм I.

Обладнання: підручник, карта «Утворення національних держав в Італії та Німеччині», електронний атлас (тема 4), індивідуальні атласи, контурні карти.

Поняття та терміни: «Пруський союз», «Північнонімецький союз», «Німецька імперія», «національна держава», «рейхстаг», «бундесрат», «рейхсканцлер», «юнкер», «дуалістична монархія».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Бесіда за питаннями

1. Яким було становище Пруссії після Віденського конгресу та напередодні революції 1848–1849 рр.?
2. Яким було становище Австрії напередодні революції 1848–1849 рр.?
3. Чи були серед причин революції в Німеччині та Австрії ті, що пов'язувалися з об'єднавчими процесами?
4. Які ще завдання мала розв'язати революція?
5. Чому вона зазнала поразки?

III. Мотивація навчальної діяльності

Метод «Картинна галерея»

Учитель демонструє ілюстрації: «Пруський міністр-президент Отто фон Бісмарк», «Пруський король Вільгельм I», «Австрійський імператор Франц-Йосиф I», «Штурм прусською піхотою датських укріплень», «Вільгельм I перед фортецею Седан», «Переговори про капітуляцію французької армії», «Проголошення Вільгельма I німецьким імператором».

Запитання

- Що об'єднує історичних осіб та події, яких ви побачили на ілюстраціях?

Представлення теми та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Економічний розвиток Німеччини середини XIX ст.

Постановка проблемного питання

- Чому об'єднання Німеччини проходило «залізом і кров'ю»?

Метод «Коло ідей»

Визначення загальних ознак, що характеризували розвиток Німеччини до середини XIX ст.

1. Політична роздробленість — 34 держави та 4 вільних міста.
2. Боротьба між Австрією та Пруссією за гегемонію.
3. Відсутність єдиного ринку.
4. Юнкерське землеволодіння.
5. Нерівномірність економічного розвитку різних регіонів.
6. Відсутність єдиної армії, суду, фінансової системи.
7. Монархізм.
8. Штучне утворення — Німецький союз.
9. «Прусський шлях» у сільському господарстві тощо.

Складання опорної схеми

«Початок промислового перевороту»

Підйом німецької економіки → успішний розвиток промисловості (особливо металургійної та текстильної) → укріплення економічних зв'язків усередині країни → формування внутрішнього ринку → будівництво залізниць → істотні зрушення у сільському господарстві.

Проміжний висновок: все це вимагало розширення ринків збуту продукції та зумовлювало необхідність об'єднання країни.

Процес об'єднання Німеччини

Робота з підручником по групах

- *1-а група:* передумови та причини об'єднання Німеччини;
- *2-а група:* варіанти (концепції) об'єднання країни.

Презентація роботи груп.

1-а група «Передумови та причини об'єднання Німеччини»

1. Нерозв'язаність питання про об'єднання Німеччини на Віденському конгресі.
2. Популярність ідеї створення єдиної держави серед переважної більшості німців.
3. Необхідність розширення ринків збуту.
4. Протистояння зовнішнім загрозам.

2-а група «Концепції об'єднання Німеччини»

1. Великогерманська концепція: об'єднання навколо Австро-Угорщини, Франкфуртський парламент;
2. Малогерманська концепція: об'єднання навколо Пруссії, контроль Митного союзу.

Розповідь учителя про хід об'єднувального процесу

Під час розповіді учні складають хронологічну таблицю.

Дата	Подія
1834 р.	Створення Митного союзу
1848–1849 рр.	Революції в німецьких державах, спроба об'єднання парламентським шляхом
1849 р.	Створення Пруського союзу
1850 р.	Франкфуртський парламент
1862 р.	Призначення міністром-президентом Пруссії Бісмарка
1864 р.	Датсько-німецька війна, перехід трьох держав під контроль Австрії та Пруссії
1866 р.	Австро-пруська війна, розширення території Пруссії. Створення Північнонімецького союзу з 22 держав
1867 р.	Конституція Північнонімецького союзу, передача всієї повноти влади пруському королю Вільгельму I
1870–1871 рр.	Франко-пруська війна. Передача Пруссії Ельзасу та Лотарингії
18 січня 1871 р.	Проголошення створення Німецької імперії (імператор — Вільгельм I, рейхсканцлер — О. фон Бісмарк)

Проміжний висновок: у процесі об'єднання Німеччини перемогла малогерманська концепція, яка проголошувала лідером об'єднання Пруссію. Перемога Пруссії була спричинена вищим рівнем розвитку держави.

Робота з картою

За допомогою карти історичного атласа показати:

- 1) територію Пруського королівства у 1864 р.;
- 2) похід прусько-австрійських військ проти Данії у 1864 р.;
- 3) дії пруських військ під час прусько-австрійських війни 1866 р.;
- 4) території, включені до складу Пруссії у 1865–1866 рр.;
- 5) землі Німеччини, що увійшли до Північнонімецького союзу (1866);
- 6) дії пруських військ під час франко-пруської війни 1870–1871 рр.;
- 7) території, приєднані до Пруссії внаслідок франко-пруської війни;
- 8) кордони Німецької імперії, утвореної 18 січня 1871 р.

Побудова схеми

«Організація вищої влади в Німецькій імперії»

.....

Перетворення Австрійської імперії на дуалістичну монархію

.....

Інформація учителя

.....

Поразки Австрії у численних війнах похитнули її становище та авторитет на міжнародній арені. Щоб хоч якось його підтримати та зберегти єдність імперії Франц-Йосиф йде на компроміс. У 1867 р. Австрійська імперія стає дуалістичною — Австро-Угорською імперією, що складається з двох незалежних одна від одної у внутрішніх справах держав — Австрії та Угорщини.

.....

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

.....

Вправа «Десять тез»

.....

Учням слід записати десять опорних тез-висновків, які вони вивчили з сьогоднішнього уроку.

.....

Обговорення проблемного питання уроку.

.....

VI. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

.....

Повернення до мотивації навчальної діяльності методом «Картинна галерея»: коментування експонатів картинної галереї.

.....

VII. Домашнє завдання

- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
- .....
1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та дати.
  2. Закінчити складання хронологічної таблиці.
  3. Підготувати і повідомлення про життя і діяльність Дж. Гарібальді.

УРОК 14
ОБ'ЄДНАННЯ ІТАЛІЇ

КЛАС
ДАТА

Навчальні цілі: аналізувати суспільно-політичні течії в національно-визвольній боротьбі за об'єднання Італії; визначати причини, етапи й результати боротьби за об'єднання Італії; висловлювати власну думку щодо впливу діяльності Дж. Гарібальді на італійський національно-визвольний рух.

Тип уроку: комбінований.

Основні дати: 1859 р. — франко-італо-австрійська війна; 1860 р. — похід «червоної тисячі» Дж. Гарібальді; 17 березня 1861 р. — утворення Італійського королівства; 1866 р. — поразка Австрії в австро-прусько-італійській війні; 20 вересня 1870 р. — здобуття Рима королівськими військами, об'єднання Італії; 1871 р. — поразка Франції у франко-пруській війні, остаточне об'єднання Італії.

Історичні особистості: Віктор-Еммануїл II, Дж. Мадзіні, К. Б. Кавур, Дж. Гарібальді.

Обладнання: підручник, карта «Утворення національних держав в Італії та Німеччині», електронний атлас (тема 4), індивідуальні атласи.

Поняття та терміни: «політична роздробленість», «Італійське королівство», «конституційна монархія», «папа римський», «помірковані ліберали», «республіканці-демократи», «червона тисяча», «Молода Італія», «Італійське національне товариство».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Інтелектуальна розминка

1. Доведіть, що революція 1848–1849 рр. у Італії не була завершеною.
2. Чи згодні ви з твердженням: «Кров було пролито даремно, жертви були марні»?
3. Назвіть 10 характеристик політичного та економічного становища Італії середини XIX ст.

III. Мотивація навчальної діяльності

«Вигаданий епізод»

До тексту про реальні історичні події випадково потрапили вигадані епізоди. Лише продуктивна робота на уроці допоможе вам наприкінці уроку знайти всі вигадані епізоди і виправити їх.

Під час походу Дж. Гарібальді італійське військо оволоділо Палермо і встановили свій контроль над Критом. Після перемоги при Калатафімі в руках гарібальдійців опинилася вся Сицилія. У вересні 1860 р. Гарібальді оволодів Неаполем, проголосивши себе королем Італії. Щоб усунути Гарібальді від керівництва і не допустити революції, Кавур провів народне опитування, за результатами якого землі, звільнені Гарібальді, увійшли до складу Сицилійського королівства на чолі з королем Віктором-Еммануїлом II. Оформлення

об'єднання Італії затяглося до початку XX ст. Під час австро-пруської війни Австрія відмовилася від П'ємонту, який був включений до складу Італії. А після франко-пруської війни до Італійського королівства була приєднана Венеція, яка стала столицею держави.

Представлення теми та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Політичне та економічне становище Італії.

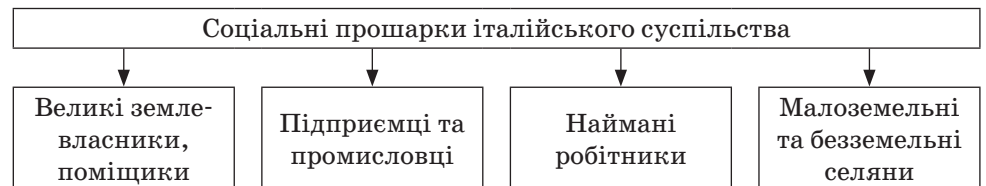
Передумови та причини об'єднання Італії

Аналіз 10 характеристик політичного та економічного становища Італії до завдання № 3 інтелектуальної розминки та самостійне визначення основних причин об'єднання Італії.

Проблемне питання та його розгляд

- Які прошарки італійського суспільства були зацікавлені в об'єднанні Італії?

Складання схеми

Бесіда

1. Чи були зацікавлені в об'єднанні країни промисловці і підприємці?
2. Яку позицію щодо цього посідали великі землевласники? Чи був цей стан соціально однорідним?
3. Яку позицію і чому посідали наймані робітники?

Висновки

- Підприємці виступали за об'єднання країни, оскільки були зацікавлені у розвитку виробництва, розширенні ринку збуту, будівництві залізниць, зниженні цін на товари.
- Наймані робітники домагалися підвищення заробітної плати шляхом розширення виробництва.
- Великі землевласники, особливо ті, що вели своє господарство за новими технологіями, зацікавлені у збільшенні ринку збуту.
- Поміщики виступали проти, тому що боялися, що об'єднання країни могло позбавити їх землі.
- Селяни виступали за об'єднання, оскільки розвиток ринкових відносин мав призвести до ліквідації поміщицьких володінь і переходу її до селян.

Піднесення П'ємонту

Формування учнівської гіпотези

Висунення учнівських гіпотез щодо перетворення П'ємонту на центр об'єднувального процесу.

1. П'ємонт – найбільш розвинений серед італійських держав.
2. Найбільша густина населення.
3. Розгалужена мережа залізниць.
4. Наявність Конституції.

Два шляхи в боротьбі за об'єднання Італії

Порівняльна таблиця

	Шляхи об'єднання Італії	
	Революційно-демократичний	Ліберально-реформаторський (помірковані)
Мета	Об'єднання країни	Об'єднання країни під керівництвом короля Віктора Еммануїла I
Рушійні сили	Промисловці, підприємці, наймані робітники	Промисловці, підприємці, частина поміщиків
Лідери	Д. Мадзіні, Дж. Гарібальді	К. Кавур
Темпи об'єднання	Швидкі	Повільні
Соціально-економічні результати	Ліквідація феодальних пережитків	Збереження феодальних пережитків
Політичні результати	Проголошення республіки	Утворення конституційної монархії

Запитання

1. Що було спільного і чим різнилися обидва шляхи об'єднання Італії?
2. Які розбіжності були найбільш принциповими? Чим їх пояснити?

Підйом національно-визвольного руху. Походи Гарібальді

Демонстрація ілюстрацій електронного атласа: Дж. Гарібальді; Гарібальді здобуває Палермо, Гарібальді спостерігає за битвою.

Учніські повідомлення про життя і діяльність Дж. Гарібальді та його походи (випереджальні завдання для двох учнів).

Утворення Італійського королівства. Об'єднання Італії

Розповідь учителя про хід об'єднання Італії.

V. Закріплення вивченого матеріалу

Співвіднесіть імена історичних осіб і факти їхньої біографії.

- 1 К. Кавур А ще студентом вступив до організації карбонаріїв, створив товариство «Молода Італія», що ставило за мету добитися незалежності та об'єднання країни, перетворення Італії на демократичну республіку. Він говорив: «Реформа — справа королів, революція — ось секрет народів»
- 2 Д. Мадзіні Б жива легенда італійського народу, безстрашний патріот, який присвятив життя визвольній боротьбі. Одні вважали його ангелом, інші — дияволом. Він був дуже популярний, під його прапором йшли битися з австрійцями всі, хто мріяв про свободу Італії

- 3 Дж. Гарібальді В граф. Здобув освіту у військовій академії, але ні військова, ні придворна служба його не приваблювали — заважав незалежний характер. Став уособленням п'ємонтського буржуазного дворянства. Залишивши військову службу, він повернувся до свого маєтку і перебудував господарство на капіталістичній основі

Відповідь: 1 В; 2 А; 3 Б.

VI. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

1. Повернення до вправи «Вигаданий епізод». Виправлення помилок.

У ході походів Дж. Гарібальді на допомогу повсталим на о. Сицилії, італійському військові вдалося оволодіти Палермо та встановити свій контроль над Критом. Після перемоги при Калатафімі в руках гарібальдійців опинилася вся Сицилія. У вересні 1960 р. Гарібальді оволодів Неаполем, проголосивши себе королем Італії. Щоб усунути Гарібальді від керівництва і не допустити революції, Кавур провів народне опитування, за результатами якого звільнені Гарібальді землі увійшли до складу Італійського королівства на чолі з королем Віктором-Еммануїлом II. Оформлення об'єднання Італії затягнулося до 1870 р. Під час австро-пруської війни Австрія відмовилася від П'ємонту, який був включений до складу Італії. А після франко-пруської війни до Італійського королівства було приєднано Рим, яка стала столицею держави.

2. Створення міні-есе на тему: «Чому Дж. Гарібальді був усунений від державотворчих процесів в Італії?»

VII. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

Колективне обговорення

У ході обговорення учні доходять таких висновків: провідну роль у тривалому процесі об'єднання Італії відіграли народні маси на чолі з Дж. Гарібальді, однак результатами перемоги скористалися прибічники об'єднання «згори».

VIII. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та дати.
2. Усно надати відповідь на запитання: «Чому найбільший внесок в об'єднання країни зробили революціонери-демократи, а результатами скористалися ліберали-реформатори?».
3. *Випереджальне завдання для двох учнів:* скласти біографічне повідомлення про британську королеву Вікторію.

ВІКТОРІАНСЬКА БРИТАНІЯ

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: характеризувати зовнішню політику Англії, називати її колоніальні загарбання у XIX ст., визначати суть політики блискучої ізоляції; пояснювати причини і наслідки перетворення Англії на провідну економічну державу світу; порівнювати програми діяльності ліберальної та консервативної партій; визначати наслідки другої парламентської реформи.

Тип уроку: комбінований.

Форма уроку: проблемний урок.

Основні дати: 1846–1874 р. — лідерство лібералів; 1851 р. — світова виставка у Лондоні; 1855–1858 рр., 1859–1865 рр. — уряд лібералів на чолі з Г. Пальмерстоном; 1868–1874 рр. — уряд лібералів на чолі з В. Гладстоном; 1867 р. — друга парламентська реформа.

Історичні особистості: королева Вікторія, Г. Пальмерстон, В. Гладстон.

Обладнання: підручник, фліп-чарти для групової роботи, плакат зі схемою «Політичний устрій Англії в середині XIX ст.», роздавальний матеріал «Акт про реформу 1867 р.» (витяг).

Поняття та терміни: «майстерня світу», «лібералізм», «фритредерство», «парламентська монархія», «консерватори», «ліберали», «тред-юніони», «домініон», «друга парламентська реформа».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Метод «Синтез думок»

Обговорення учнями в групах питання:

- У чому полягало історичне значення об'єднання Італії та Німеччини?

Заповнення фліп-чартів груп

По завершенні роботи кожна група одним реченням формулює свою думку і передає аркуш іншим групам для доповнення або визначення тези, з якою вони не погоджуються. Після того як усі групи заповнили фліп-чарти, аркуші озвучуються і вивішуються на дошці.

III. Мотивація навчальної діяльності

Постановка проблемного питання

- Чи є підстави дійсно вважати Англію «майстернею світу»? Які саме?

Індивідуальна робота з таблицею

Заповнити перший стовпчик таблиці.

Факти, відомі мені раніше	Факти, про які я дізнався на уроці

Представлення теми уроку та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Економічний розвиток Англії у 50–60 рр. XIX ст.

Складання індивідуальних тезових конспектів за розповіддю учителя.

1. Світове лідерство – результат завершення промислового перевороту.
2. Переваги Англії: рівень промислового розвитку та масштаби торгівлі.
3. Причини високої конкурентоспроможності товарів — якість та дешевизна.
4. Найбільш успішні галузі промисловості — машино- і суднобудування, шерстяна та бавовняна промисловість.
5. Успіхи торгівлі визначалися потужним флотом та вивіз капіталу для заснування нових підприємств і банків.
6. Політика протекціонізму і фритредерства.
7. Стабілізація фунта стерлінга.

Внутрішньополітичний розвиток країни.

Затвердження ідей лібералізму

Повідомлення учнів

Вікторія (1819–1901) — королева Сполученого королівства Великої Британії та Ірландії (з 1837). Заступила на трон після смерті свого дідька короля Вільгельма IV. У 1840 р. взяла шлюб з Альбертом – князем Кобурзьким. Мала 9 дітей і 34 онуків. Вимагала чіткого дотримання розпорядку дня та правил етикету від усіх підлеглих. Владна і норовиста, намагалася втручатися в державні справи, заявляючи, що «не буде машиною», яка лише підписує папери. Її царювання пов'язане зі зміцненням авторитету корони і завоюванням Англією світового лідерства в економічній і політичній сферах, тому цей період за тривалістю і значенням називають «вікторіанською епохою».

Проблемно-біографічне завдання

- За матеріалами повідомлень учнів, де характеризуються риси королеви Вікторії, проаналізувати її вплив на розвиток Англії.

Актуалізація знань учнів

1. Що таке політична партія? Яку мету вона перед собою ставить?
2. На кого спирається на шляху досягнення мети?

Робота в парах

На основі дослідження тексту підручника оцініть погляди і дії англійських лібералів і консерваторів.

Складання порівняльної таблиці

«Політичні партії Великої Британії»

Ліберальна партія	Консервативна партія
Спадкочемці вігів. Лідери: Г. Пальмерстон, В. Гладстон, Д. Ллойд-Джордж. Представляла інтереси торговельно-промислових кіл	Спадкочемці торі. Лідери: Б. Дізраелі, Дж. Чемберлен, Дж. Каннінг, Р. Піль. Представляла інтереси великої фінансової та земельної аристократії, англіканської церкви

Проміжний висновок: лібералами, які посідали панівні позиції в англійській політиці з 1846 по 1874 рр. наприкінці 60-х рр. були здійснені важливі перетворення, зокрема у 1867 р. проведена Друга парламентська реформа.

*Складання порівняльної таблиці
«Ставлення консерваторів і лібералів до фритредерства»*

	Консерватори	Ліберали
Вимоги	Скасування митних зборів на продукцію, що ввозилася або вивозилася, невтручання держави в економіку	Запровадження високого мита на імпортовану продукцію
Цілі	Завоювання зовнішніх ринків, отримання максимальних прибутків	Захист внутрішнього ринку, отримання максимальних прибутків

- Яку мету переслідували прихильники і противники фритредерської політики?

Проблемно-аналітичне завдання

Опрацювати (витяг) з «Акт про реформу 1867 р.» і дати відповідь на запитання.

«Починаючи з 1866 р... кожний дорослий чоловік має право реєструватися як виборець і ...голосувати за кандидата... до парламенту, якщо він досяг повноліття (2 року) і непорочний перед судом; проживав у даному виборчому окрузі протягом року; занесений до списку домовласників або орендарів житлових будинків, які сплачують податки на користь бідних...

Надалі всі виборчі округи з населенням менш ніж 10 тис. осіб, обирають тільки по 1 члену парламенту.

Надалі місто Манчестер і Ліверпуль, Бірмінгем і Лідс обирають відповідно кожний по 3 члени парламенту...» (*Хрестоматія по новій історії. 1640–1870: Посібник для учителя / Под ред. В. Сироткіна. — М., 1990. — С. 209–210.*)

1. Чим новий виборчий закон відрізнявся від реформи 1832 р.?
2. Які недоліки він мав?

Зовнішня політика Англії. Ірландське питання

Розповідь учителя.

Проблемно-пошукові завдання

Відшукати на карті найбільші колонії Англії і, проаналізувавши різні джерела інформації з теми, з'ясувати:

1. Коли і за яких обставин колонії увійшли до складу Британської імперії?
2. Що сприяло розширенню колоніальних володінь Англії? У яких напрямках?
3. Чи є підстави вважати Англію «мачухою інших народів»?

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Індивідуальні завдання «Десять запитань з теми»

Постановка запитань до матеріалу уроку.

Складання таблиці «Колонії Великої Британії».

Колонії	Домініони	Протекторати	Підмандатні території

VI. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

Формування висновків методом «Коло ідей»

1. У 50–60 рр. ХІХ ст. в Англії розпочався «золотий вік» індустріального розвитку.
2. Англія стає найпотужнішою країною світу, що дало підстави називати її «майстернею світу».
3. Одночасно з промисловим розвитком відбувається лібералізація політичного життя.
4. В основі зовнішньополітичного курсу Великої Британії було бажання встановити англійський контроль над якомога більшою кількістю країн світу, створивши велику колоніальну імперію.

Індивідуальна робота з таблицею

Заповнити другий стовпчик таблиці.

Факти, відомі мені раніше	Факти, про які я дізнався на уроці

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та дати.
2. Закінчити складання таблиці «Колонії Британської імперії».

США В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: встановлювати хронологічну послідовність подій; показувати на карті хід громадянської війни в США; аналізувати шляхи ринкової революції США, напрями територіальної експансії США на Американському континенті, причини та хід громадянської війни; висловлювати власне судження щодо наслідків війни; давати характеристику визначним особистостям.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Форма уроку: урок-презентація.

Основні дати: 1823 р. — «доктрина Монро»; 1828 р. — утворення демократичної партії; 1854 р. — утворення республіканської партії; 1859 р. — повстання під проводом Дж. Брауна; 1860 р. — обрання президентом А. Лінкольна; 1861 р. — створення Конфедерації; 1861–1865 рр. — Громадянська війна; 20 травня 1862 р. — Акт про гомстеди; 1 січня 1863 р. — скасування рабства; 14 квітня 1865 р. — убивство А. Лінкольна; 1865–1877 рр. — Реконструкція Півдня.

Історичні особистості: Дж. Монро, Д. Браун, А. Лінкольн, Р. Лі, В. Шерман, В. Грант.

Обладнання: підручник, електронний атлас: карти «Зростання території США» (карта 1), «Громадянська війна у США (1861–1865 рр. (карта 2), «Союз і Конфедерація» (карта 3), добірка ілюстрацій атласа до теми «США у першій половині ХІХ ст.», ілюстративний матеріал з електронних джерел: <http://ru.wikipedia.org>, <http://moikomras.ru> у вигляді електронної чи роздрукованої презентації.

Поняття та терміни: «фермер», «скватер», «плантаційне рабство», «доктрина Монро», «расизм», «аболіціонізм», «республіканці», «демократи», «конфедерація», «резервація», «Громадянська війна», «гомстед», «експансія», «Реконструкція».

ХІД УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Актуалізація опорних знань учнів**

Бесіда за питаннями

1. Чим розпочалася і чим закінчилася війна за незалежність США?
2. Якими були її наслідки?
3. Яке значення мало прийняття Конституції США та «Білля про права»?

III. Мотивація навчальної діяльності

Бесіда за питаннями

1. Чи були у США реальні можливості запобігти Громадянській війні?
2. Чому в історичних джерелах Громадянська війна в США в основному подається з точки зору істориків Півночі?

Представлення теми уроку та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Особливості соціально-економічного розвитку США в першій половині XIX ст.

Метод «Кейс»

Подача мінімізованої інформації супроводжується електронною чи ілюстративною презентацією. Поетапне формування кейсу.

Індивідуальна робота

Використовуючи атлас, класти карту-схему «Територіальні зміни США в першій половині XIX ст.».

Громадянська війна 1861–1865 рр.

Активне слухання

Створення нотаток «Причини Громадянської війни».

Заповнення хронологічної таблиці «Події Громадянської війни»

Дата	Подія

Робота з історичним атласом та контурною картою

Знайти в атласі і позначити на контурній карті:

- штати, де було скасовано рабства, та штати, де рабство зберігалось;
- територію Конфедерації та штати, які приєдналися до неї у 1861р.;
- рабовласницькі штати, які залишилися вірними Союзу;
- дії військ Союзу та Конфедерації;
- місце капітуляції головних сил Конфедерації.

Історичний прогноз

Прогнозування учнями ймовірних наслідків війни.

Зразок. В історії США громадянська війна стала найбільш кривавою, адже загинули близько 650 тис. американців. Перемога Півночі забезпечила збереження територіальної цілісності. Війна зруйнувала підвалини плантаційного господарства Півдня і закріпила провідну роль Півночі в економічному і політичному плані.

Реконструкція Півдня

Аналітичне дослідження тексту підручника

Складання логічної схеми «Реконструкція Півдня та її результати».

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Методом «Займи позицію»

Розв'язання проблемних питань: навести по 1 аргументу на користь своєї позиції.

Метод «Групування»

Створення асоціативного куща «США в першій половині XIX ст. Громадянська війна».

VI. Перевірка набутих знань і умінь

Експрес-тестування за завданнями електронного атласа. Самоперевірка за наведеним зразком.

VII. Домашнє завдання

- Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та дати.
- Використовуючи додаткову літературу та електронні джерела інформації, закінчити складання власних кейсів та підготуватися до їх презентації.
- Випереджальне завдання:** підготувати повідомлення «Суть і наслідки НТР».

ТЕМА 4. УТВЕРДЖЕННЯ ІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОВІДНИХ ДЕРЖАВАХ СВІТУ

УРОК 17

ФОРМУВАННЯ ІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА В ПРОВІДНИХ ДЕРЖАВАХ ЄВРОПИ І В США

КЛАС
ДАТА

Навчальні цілі: характеризувати процес завершення формування індустріального суспільства у провідних державах Європи і США.; визначати причини і наслідки науково-технічної революції кінця XIX ст.; пояснювати причини посилення нерівномірності економічного і політичного розвитку європейських країн і США; давати оцінку впливу утопічного соціалізму, марксизму та інших ідеологій на свідомість людини.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Основні дати: 1848 р. — «Маніфест Комуністичної партії»; 1864 р. — Перший Інтернаціонал; 1867 р. — перший том «Капіталу»; 1889 р. — II Інтернаціонал.

Історичні особистості: А. Сен-Симон, Р. Оуен, П. Прудон, К. Маркс, Ф. Енгельс, О. Бланкі, Ф. Лассаль, Ж. Прудон, М. Бакунін.

Обладнання: підручник, електронний атлас, тема «Країни Європи у другій половині XIX — на початку XX ст.», історична карта до теми; 6 фліп-чартів.

Поняття та терміни: «індустріальне суспільство», «науково-технічна революція», «корпорація», «монополія», «капіталізм», «інвестиції», «міграція», «модернізація», «міжнародний робітничий рух», «фінансово-промислова група», «утопічний соціалізм», «марксизм», «Перший та Другий Інтернаціонал».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Блицвікторина

1. Яку спільну назву мають революції кінця XVI–XVIII ст.?
2. Назвіть країни, у яких вони відбулися.
3. Якими були їх загальні підсумки?
4. Що таке промисловий переворот? Які його основні ознаки?
5. Які відносини приходять на зміну феодальним у ряді країн Європи та США? Яке суспільство при цьому формуються?
6. Якими змінами у соціально-економічному та культурному житті супроводжується становлення такого суспільства?

III. Мотивація навчальної діяльності

Постановка проблемного запитання

- Чому утопічний соціалізм, марксизм та інші популярні ідеології та течії виникають саме в XIX ст.?

Представлення теми та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Науково-технічна революція кінця XIX ст. та її наслідки. Монополізація економіки

Метод «Коло ідей»

Формування проміжних висновків за повідомленням учнів про суть і наслідки НТР.

Застосування наукових відкриттів у виробництві:

- 1) активне використання машин і механізмів: парової машини, водяних і парових турбін, двигуна внутрішнього згорання, верстатів тощо;
- 2) розвиток мережі залізниць;
- 3) винайдення нових засобів зв'язку — радіо, телеграфу, телефону;
- 4) створення автомобіля та літака та ін.

Розповідь учителя

Учитель розповідає про характерні ознаки індустріального суспільства та створення монополій.

Завдання

Заповнити пропуски в логічних ланцюжках.

1. Створення великої машинної індустрії → __ — виникнення монополій (картелі, синдикати, трести, концерни) → __ — впровадження досягнень НТР → __ — вивіз капіталів перевищує вивіз товарів → __ — формування світової системи господарювання.

Відповідь: переважання промислового виробництва над сільськогосподарським; концентрація виробництва; зрощення промислового і банківського капіталів, формування фінансової олігархії; зростання ролі держави в розвитку економічних процесів.

2. Розвиток ринкових відносин → __ → конкуренція → __ — створення великих сучасних підприємств оснащених новою технікою → __ → утворення монополій.

Відповідь: прагнення підприємців отримати максимальні прибутки; розорення дрібних підприємств; концентрація виробництва.

Робота з історичною картою

За допомогою карти історичного атласа показати:

- а) найбільші економічно розвинені держави світу другої половини XIX ст.;
- б) міста з населенням понад 1 млн мешканців — великі промислові центри;
- в) центри металургії та машинобудування;
- г) місця проведення Всесвітніх промислових виставок.

Суспільно-політичні течії та рухи соціалістичного спрямування середини XIX ст.

Робота у групах з текстом підручника

Опрацювавши відповідний текст підручника, дати характеристику суспільно-політичним течіям соціалістичного спрямування середини XIX ст.:

- 1-а група: марксизм;
- 2-а група: прудонізм;
- 3-я група: бланкізм;

- 4-а група: лассальянство;
- 5-а група: анархізм (бакунізм);
- 6-а група: анархо-синдикалізм.

Оформлення кожною групою складових блок-схеми.

I і II Інтернаціонал

Робота у парох

Складання порівняльної характеристики I і II Інтернаціоналів.

	I Інтернаціонал	II Інтернаціонал
Рік і місце заснування	28 вересня 1864 р., Лондон	14 липня 1889 р., Париж
Мета створення	Об'єднання та координація дій робітничого руху	Продовження боротьби за права робітників
Ідеологія	Марксизм	Марксизм
Гасло	«Пролетарі усіх країн, єднайтеся!»	
Документи	«Установчий маніфест» «Тимчасовий статут...»	

	I Інтернаціонал	II Інтернаціонал
Учасники	Профспілки, кооперативні асоціації, освітні гуртки, товариства	Марксисты, анархісти, анархо-синдикалісти, соціалісти
Наслідки створення	Об'єднання робітників в єдину організацію; вироблення тактики політичної боротьби; поширення марксистських ідей	Удосконалення методів і засобів боротьби, впровадження дня солідарності робітників — 1 Травня

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь
Обговорення проблемного запитання.

VI. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа, записати в історичний словник і вивчити нові історичні поняття.
2. Скласти історичний портрет одного з лідерів суспільно-політичних рухів.
3. Підготувати повідомлення «Паризька комуна».

ФРАНЦІЯ 1870–1900 РР.

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: показувати на карті територію Франції, дати оцінку, французькій колоніальній імперії; називати причини та наслідки франко-пруської війни; висвітлювати основні напрями соціально-економічного і політичного розвитку Франції в останній третині XIX ст.; давати характеристику визначним особистостям цього періоду.

Тип уроку: комбінований.

Форма уроку: урок-дослідження.

Основні дати: 1870–1871 рр. — франко-пруська війна; 4 вересня 1870 р. — проголошення Третьої республіки; 18 березня — 28 травня 1871 р. — Паризька комуна; 1875 р. — прийняття Конституції Третьої республіки; 1888–1892 рр. — Панамська криза; 1891–1893 рр. — оформлення союзу Франції та Росії; 1894–1906 рр. — справа Дрейфуса; 1899 р. — перша Паризька всесвітня виставка.

Історичні особистості: Наполеон III, Ж. Тьєр, Л. Гамбетта, Ж. Клемансо, Ж. Буланже, Р. Пуанкаре.

Обладнання: підручник, карта «Франко-пруська війна 1870–1871 рр.», електронний атлас «Країни Європи у другій половині XIX — на початку XX ст.», контурна карта, текст документа «Конституційний закон про організацію державної влади в Третій республіці».

Поняття та терміни: «Друга імперія», «Паризька комуна», «Третя республіка», «фінансова олігархія», «справа Дрейфуса», «корупція», «антисемітизм».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Актуалізація опорних знань учнів**

Вступна бесіда

1. У чому полягали особливості розвитку Франції часів Першої та Другої республік? Пригадайте, які події призвели до їх проголошення.
2. Що спричинило падіння республіки і відновлення монархії у Франції?

III. Мотивація навчальної діяльності

Створення інтриги

Військова поразка, окупація, капітуляція, втрата частини територій, «уряд національної зради», економічна і політична нестабільність...

Що об'єднує всі ці поняття і як вони можуть стосуватися нашого уроку?

Представлення теми та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Криза Другої імперії. Франко-пруська війна 1870–1871 рр.

Розкриття передумов, причин та приводу до війни.

Дослідження ілюстративного матеріалу

Коментований перегляд ілюстрацій електронного атласа; відповідь на запитання:

1. «Імперія — це я. Карикатура на Наполеона». Як ви розумієте карикатуру? Чому Наполеон зображений так?
2. «Зустріч Наполеона III з Бісмарком після поразки Франції у війні». Де могла відбутися зустріч? Про що могли говорити учасники зустрічі?
3. «Зустріч Наполеона III з Вільгельмом I». Припустіть, коли і з якої нагоди могла статися ця зустріч. На основі чого ви зробили це припущення?
4. «Переговори про капітуляцію французької армії». Чи є учасники переговорів рівноправними партнерами? Що із зображеного на ілюстрації свідчить про це?

Робота з картою

За допомогою карти історичного атласа показати:

- а) дії пруської армії під час франко-пруської війни;
- б) межі французьких територій, окупованих пруськими військами.

Складання тез

Опрацювавши матеріал підручника, скласти тези «Наслідки та значення війни».

Паризька комуна

Повідомлення учня

Визначення причин утворення Комуни за доповіддю учня (домашнє дослідницько-інформативне повідомлення).

Становлення Третьої республіки. Конституція 1875 р.

Дослідження історичного документа

Учні опрацьовують документ «Конституція Третьої республіки» (*Всесвітня історія: 9 кл. / О. Гісем, О. Мартинюк та ін. — К.: А.С.К., 2000. — С. 213–214*) і складають таблицю «Організація державної влади у Франції за Конституцією 1875 р.»

Державний устрій	Парламентська республіка
Вищий орган влади	Національні Збори (двопалатний парламент)
Законодавча влада	Сенат (обирався на 9 років) та Палата депутатів (4 роки)
Виконавча влада	Президент (обирався на 7 років) і Рада міністрів (уряд)
Виборче право	Чоловіки з 21 року

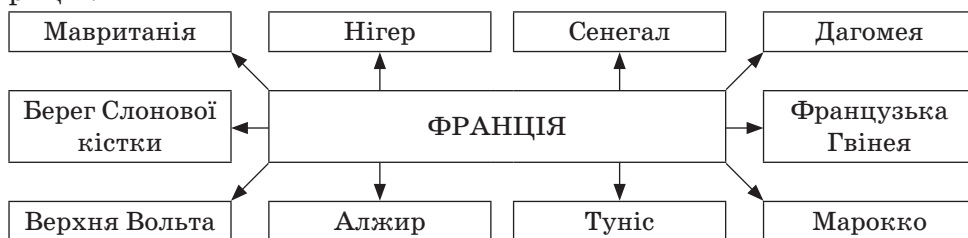
Завдання

- Порівняйте, у чому полягала відмінність Конституції Третьої республіки від Конституцій Першої та Другої республік.

Зовнішня політика Франції. Формування колоніальної імперії

Аналітичне дослідження за текстом підручника

Учні, опрацювавши відповідний матеріал підручника, складають схему «Французькі володіння в Екваторіальній та Західній Африці».

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Дослідження уривка документа

Групи отримують роздавальний матеріал, опрацьовують його і дають відповіді на запитання.

1-а група. Ф. Енгельс «Французькі поразки»: «Сталося так, що Мак-Магон, знесилений від ран, був звільнений від важкого рішення. Зробити заяву про здачу французької армії випало генералові де Вімпфену».

2-а група. Зі спогадів О. фон Бісмарка: «Битися ми повинні, якщо не хочемо взяти на себе роль переможеного без бою. Але успіх залежить значною мірою від тих вражень, які викличе у нас та інших перебіг подій війни; важливо, щоб ми були тими, на кого напали, і галльська пихатість та образливість допоможуть нам у цьому, якщо ми заявимо, що нас не лякають погрози Франції».

3-я група. Із заяви генерала Трошю: «У тих самих виразах я сказав їм, що за сучасного становища речей намагатися утримати у Парижі осаду проти пруської армії було б безглуздо. Зрозуміло..., це було б героїчним безглуздом, але не більше того... Події довели моє передбачення».

Запитання

1. Про яку подію йдеться в уривку?
2. Коли вона відбувалася?

VI. Перевірка набутих знань і умінь

1. Хронологічний диктант «Франко-пруська війна та Паризька Комуна у Франції» з подальшою взаємоперевіркою.

Дата	Подія
13 липня 1870 р.	
19 липня 1870 р.	
4–6 серпня 1870 р.	
1–2 вересня 1870 р.	
4 вересня 1870 р.	
Жовтень 1870 р.	
Грудень 1870 — січень 1871 рр.	
28 січня 1871 р.	
17 березня 1871 р.	
18 березня — 28 травня 1871р.	
22 березня 1871 р.	
10 травня 1871 р.	

2. Співвіднесіть терміни і поняття.

А	Монополія	1	об'єднання підприємств однієї галузі. Учасники об'єднання укладають угоди щодо цін і розподілу ринків збуту, зберігаючи свою власність і комерційну самостійність
Б	Картель	2	об'єднання підприємств, які втрачають будь-яку самостійність. Власники підприємств отримують акції на суму внесеного паю
В	Синдикат	3	об'єднання підприємств різних галузей господарювання — торговельних фірм, банків, транспортних компаній, що перебувають під єдиним фінансовим контролем одного чи кількох підприємців
Г	Трест	4	об'єднання підприємств, що виробляють однорідну продукцію. Учасники синдикату зберігають власність на засоби виробництва і виробничу самостійність, але втрачають самостійність комерційну. Вироблена продукція реалізується як власність синдикату через створену для цього контору
Д	Концерн	5	це встановлення підприємцем або групою підприємців контролю над однією чи кількома галузями виробництва з метою збільшення прибутків і ліквідації конкуренції

Відповідь: А 5; Б 1; В 4; Г 2; Д 3.

VIII. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та дати.
2. Заповнити порівняльну таблицю «Уряд Франції 1871–1900 рр.».
3. *Випереджальне завдання для груп:* відшукати в електронних джерелах інформації матеріали з теми «Німеччина у 1871–1900 рр.».
  - *1-а група:* проект-схема «Конституція 1871 р.».
  - *2-а група:* проект-портрет (демонстрація) «Внутрішня і зовнішня політика О. Бісмарка».
  - *3-я група:* хроніка «Німецька соціал-демократія».
  - *4-а група:* історична довідка «Перехід Німеччини до світової політики».

НІМЕЧЧИНА У 1871–1900 РР.

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: аналізувати соціально-економічне та політичне становище Німеччини; показувати на карті територію Німеччини, німецьку колоніальну імперію; характеризувати становлення німецької соціал-демократії та її вплив на світову соціал-демократію; аналізувати Готську та Ерфуртську програми.

Тип уроку: комбінований.

Форма уроку: інформаційний проект.

Основні дати: 18 січня 1871 р. — утворення Німецької імперії; 1871–1890 рр. — канцлер Бісмарк; 1872–1876 рр. — культуркампф; 1873 р. — «Союз трьох імператорів»; 1882 р. — Троїстий союз.

Історичні особистості: О. фон Бісмарк, Вільгельм II, Б. фон Бюлов, Е. Бернштейн, К. Лібкнехт, А. Бабель, Р. Люксембург, К. Каутський.

Обладнання: підручник, карти «Центральна Європа в 1860–1870 рр.» та «Країни Європи у другій половині XIX — на початку XX ст.», електронний атлас.

Поняття та терміни: «імперська конституція», «бундесрат», «рейхстаг», «рейхсканцлер», «кайзер», «картель», «концерн», «Винятковий закон проти соціалістів», «культуркампф», «соціальний реформізм», «Союз трьох імператорів», «СДПН», «ревізіонізм».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Евристична бесіда

1. Коли утворилася єдина Німеччина? Якими були причини її утворення?
2. З ім'ям якого політичного діяча пов'язана ця подія?
3. Чому сучасники стверджували, що об'єднання Німеччини відбулося «залізом і кров'ю»?

III. Мотивація навчальної діяльності

Представлення теми та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Презентація групових проектів

- 1-а група: проект-схема «Конституція 1871 р.».
- 2-а група: проект-портрет (демонстрація) «Внутрішня і зовнішня політика О. Бісмарка».
- 3-я група: хроніка «Німецька соціал-демократія».
- 4-а група: історична довідка «Перехід Німеччини до світової політики».

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Обговорення презентацій

1. Які наслідки мало створення Німецької імперії для розвитку країни?
2. Яку політику проводив канцлер О. Бісмарк? Що стало причиною відставки «залізного канцлера»?
3. У чому суть «світової політики»? Чому зовнішня політика Німеччини мала агресивний характер?
4. Яку програму дія прийняла СДПН?
5. Чому, попри реакційність політичного облаштування, Німеччина виявилася першою країною, де було прийнято соціальне законодавство?

Словниковий диктант

1. Рейхстаг.
2. Бундестаг.
3. Бундесрат.
4. Юнкерство.
5. «Культуркампф».
6. «Залізний канцлер».
7. «Союз трьох імператорів».
8. Троїстий союз.
9. Готська програма.
10. «Винятковий закон...».
11. Ерфуртська програма.
12. «Світова політика».

VI. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та дати.
2. Скласти в зошиті план відповіді на питання «Боротьба Бісмарка проти “внутрішньої опозиції”».
3. Підготувати короткі висновки «Плюси й мінуси політичного та економічного розвитку Німеччини у 1871–1900 рр.».

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ СТ.

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: пояснювати причини втрати Англією промислового лідерства; висвітлювати основні напрямки соціально-економічного і політичного розвитку Великої Британії в останній третині ХІХ ст.; аналізувати внутрішню та зовнішню політику Великої Британії в останній третині ХІХ ст.; показувати на карті колоніальні володіння Великої Британії; давати характеристику визначним особистостям цього періоду.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Основні дати: 1870 р. — освітня реформа; 1876 р. — прийняття королевою Вікторією титулу «імператриці Індії»; 1884–1885 рр. — третя виборча реформа; 1899–1902 рр. — англо-бурська війна; 1900 р. — утворення лейбористської партії.

Історичні особистості: В. Гладстон, Б. Дізраелі, Г. Солсбері.

Обладнання: підручник, карта «Англо-бурська війна 1899–1902 рр.», електронний атлас — «Країни Європи у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст.».

Поняття та терміни: «протекціонізм», «ліберали», «консерватори», «лейбористи», «гомруль», «тред-юніони», «протекторат», «домініон».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Актуалізація опорних знань учнів***Історична естафета «Блицтурнір»*

Команди грають за рядами. На дошці ігрове поле з трьох доріжок (за кількістю рядів), розділене на дистанції відповідно кількості запитань. Почувши запитання, учасники команд по черзі вписують у свою доріжку відповідь.

1. За державним устроєм Велика Британія у ХІХ ст. була ___.
2. Вища виконавча влада концентрувалася в руках ___.
3. Так звані «хлібні закони», що встановлювали високе мито на зерно, були прийняті у ___.
4. У політичній системі Англії існувала ___.
5. Партія ліберального напрямку, що підтримувалася буржуазією, — це ___.
6. У 1834 р. урядом вігів був прийнятий закон ___.
7. Перший з'їзд чартистів відбувся у ___.
8. Найбільш тривалим в історії Англії було правління ___.
9. Англійський парламент складався з палати лордів і ___.
10. Результатом завершення промислового перевороту в Англії стало ___.
11. Найбільш успішними галузями легкої промисловості в Англії були ___.
12. У 1867 р. відбулася ___.
13. Спадкоємцем торі у другій половині ХІХ ст. стала ___.
14. Г. Пальмерстон, В. Гладстон, Д. Ллойд-Джордж — це ___.
15. Фритредерство — це ___.
16. Домініони — це держави у складі Британської імперії, які мали ___.

Відповіді:

1. Парламентською монархією.
2. Монарха.
3. 1815 р.
4. Двопартійність.
5. Віги.
6. Про бідних.
7. 1839 р.
8. Королеви Вікторії.
9. Палати громад.
10. Світове лідерство.
11. Вовняна та бавовняна промисловість.
12. Друга парламентська реформа.
13. Консервативна партія.
14. Лідери лібералів.
15. Закон про вільну торгівлю.
16. Самоврядування.

III. Мотивація навчальної діяльності

Метод «Герб»

Спираючись на знання з історії Англії, намалювати герб або скласти письмово образний символ теми із 3–4 головних, на ваш погляд, компонентів. Обґрунтувати свій вибір.

Представлення теми та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Велика Британія в останній третині XIX ст.

Утрата Англією промислової першості

Завдання

Учні слухають розповідь учителя, складаючи опорний конспект методом «Вибери головне».

- Оберіть зі списку два, на ваш погляд найголовніших, фактори, що свідчать про причини спаду англійської економіки. Вибір обґрунтуйте.
1. Більш висока продуктивність праці у країн-суперниць.
  2. Більш досконале виробниче обладнання у країн-суперниць.
  3. Вкладання грошей не у власну економіку (вивезення капіталу).
  4. Дрібні сільгоспвиробники не здатні забезпечити ринок продуктами харчування.

Ліберальні й консервативні уряди. В. Гладстон і Б. Дізраелі

Виклад учителем основних напрямів діяльності лібералів і консерваторів за допомогою таблиць.

Уряди лібералів та консерваторів		
Перебування при владі	Партія	Прем'єр-міністр
1868–1874 рр.	ліберали	В. Гладстон
1874–1880 рр.	консерватори	Б. Дізраелі
1880–1885 рр.	ліберали	В. Гладстон
1885–1886 рр.	консерватори	Р. Солсбері
1886 р.	ліберали	В. Гладстон
1886–1892 рр.	консерватори	Р. Солсбері
1892–1894 рр.	ліберали	В. Гладстон

Уряди лібералів та консерваторів		
Перебування при владі	Партія	Прем'єр-міністр
1894–1895 рр.	ліберали	А. Розбері
1895–1902 рр.	консерватори	Р. Солсбері

Основні напрями діяльності лібералів і консерваторів	
Ліберали	Визнана законною діяльність профспілок і страйки; на виборах до парламенту запроваджено таємне голосування; виборча реформа дала право голосу більшості робітників і селян
Консерватори	Остаточо скасована заборона на страйки, дозволена діяльність кооперативів; закони про обмеження робочого дня 54 год. на тиждень і про охорону дитячої праці

Завдання

1. Які основні програмні положення консерваторів і лібералів забезпечили їм перемогу на парламентських виборах кінця XIX ст.?
2. Охарактеризуйте основні ознаки політики В. Гладстона та Б. Дізраелі.

Ірландське питання

Робота за методом «Шість речень»

Опис учителем проблеми. Створення індивідуальних учнівських нотаток з почутого — «Шість речень».

1. У 80-х роках XIX ст. загострилося ірландське питання. Населення Ірландії, що вважалася частиною Великої Британії, але фактично була напівколонією, розгорнуло боротьбу за самоврядування — гомруль, яку очолив депутат парламенту Чарльз Парнелл.
2. Він використовував усі можливі парламентські методи — обструкцію, позови, запити, аби привернути увагу громадськості до проблем Ірландії.
3. Водночас селяни, керовані Земельною лігою, розгорнули боротьбу проти англійських лендлордів, знищуючи їхні маєтки, врожай, худобу.
4. Одним із нових методів боротьби став бойкот (від прізвища капітана Бойкота, щодо якого уперше було застосовано таку форму боротьби).
5. Продовжувалася боротьба за вирішення релігійного питання, яка призвела до відокремлення ірландської церкви від держави у 1868 р.
6. У 1886 р. уряд Гладстона вніс до парламенту закон про гомруль, але його було відхилено, внаслідок чого ліберали зазнали поразки на виборах

Зовнішня політика Англії

Виклад питання за алгоритмом

Розширення колоніальної імперії — контрольний пакет Суецького каналу (1875) — королева Вікторія — «імператриця Індії» (1876) — захоплення Бірми, Нігерії, Сомалі, Кенії, Танганьки, Уганди та частини Південної Африки — англо-бурська війна (1899–1902) — отримання Трансваалем та Помаранчевою республікою прав домініонів — участь у розподілі сфер впливу в Китаї, Ірані, Сіамі, Туреччині.

Робота з історичною картою, заповнення контурної карти

За допомогою карти історичного атласа показати:

- а) Британські володіння на 1899 р.;
- б) наступ бурів у жовтні 1899 — січні 1900 рр.;
- в) шляхи доставки англійських військ; наступ англійських військ у жовтні 1899 — вересні 1900 рр.;
- г) анексія бурських республік; основні райони партизанської війни бурів;
- д) межі утвореного британського домініону.

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Індивідуальні завдання «Десять запитань з теми»

Постановка запитань до матеріалу уроку.

VI. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

Метод «Три речення»

Передати головний зміст почутого на уроці трьома реченнями.

VII. Домашнє завдання

- 1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та дати.
- 2. Закінчити заповнення контурної карти.
- 3. Заповнити таблицю «Англо-бурська війна».

Причини війни	Наслідки війни

- 4. Чому африканці не підтримали бурів у війні проти Великої Британії?

США У 1877–1900 РР.

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: показувати на карті основні індустріальні центри США; визначати причини економічного піднесення країни; висвітлювати основні напрями соціально-економічного і політичного розвитку США в останній третині XIX ст.; порівнювати економічний розвиток США з країнами Європи; називати напрями територіальної та економічної експансії США.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Основні дати: 1867 р. — США придбали у Росії Аляску; 1873—1877 рр. — економічна криза; 1 травня 1886 р. — розстріл демонстрації в Чикаго; 1890 р. — закон Шермана; 1898 р. — війна США з Іспанією.

Історичні особистості: Т. Рузвельт, В. Форд, Дж. Рокфеллер, Дж. Шерман.

Обладнання: підручник, карта, електронний атлас «Країни Америки наприкінці XIX ст.», електронна дошка або два фліп-чарти.

Поняття та терміни: «двопартійна система», «трест», «корпорація», «расова сегрегація», «Американська федерація праці», «антимонопольне законодавство», «справедливий курс», «доктрина «відкритих дверей та рівних можливостей», «суфражизм».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Перевірка та актуалізація опорних знань учнів

1. Письмова робота в парах за картками індивідуальних завдань: «Десять запитань з теми», складених учнями на попередньому уроці. Кожен учасник пари відповідає на 5 запитань. Взаємоперевірка.
2. Заповнити пропуски у тексті: вправа «12 речень». Самоперевірка за поданим зразком (електронна дошка або фліп-чарти).

США середини XIX ст. були __ на чолі з президентом, який обирався на __. З перших 16 президентів 11 були представниками __. Обрання президентом США республіканця __ означало для їх опонентів __ втрату свого впливу в уряді. Упродовж грудня 1860—1861 рр. зі складу США вийшло __ штатів, які утворили __ й обрали своїм президентом багатого плантатора __. У 1861 р. між Північчю і Півднем почалася __. Найголовнішим завданням війни було __. Після прийняття закону про __ почалася роздача вільних земель усім бажачим. У 1863 р. наступом армії Півночі почався новий етап війни, який завершився __ Конфедерації.

Відповіді: Республікою, 4 роки, Півдня, Лінкольна, консерваторів, 8, Конфедерацію південних штатів, Д. Девіса, громадянська війна, скасування рабства, гомстеди, розгромом.

III. Мотивація навчальної діяльності

Соціальна мотивація

- Припустіть, чим вам може бути цікава тема уроку.
- На які питання ви плануєте отримати відповідь?

Метод «Коло ідей»

Учні визначають «цікавинки» уроку:

- з'ясувати причини перетворення США в індустріальну країну — світового лідера та шляхи, яким вони цього досягли;
- оцінити внутрішньо- та зовнішньополітичні пріоритети американської політики, основні напрями політичного курсу американських президентів.

Представлення теми та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Економічне піднесення США

Аналітичне дослідження тексту підручника

Складання тез «Причини перетворення США на світового економічного лідера».

- Багаті природні ресурси і родючі землі.
- Вигідне географічне положення.
- Відсутність митних кордонів.
- Трансконтинентальні залізниці.
- Іноземні інвестиції в економіку США.
- Наявність великої кількості робочих рук переселенців.
- Ліквідація рабства.
- Розвиток нових галузей: сталевий, нафтопереробний, автомобільний.
- Використання досягнень технічного прогресу.
- Фермерський шлях розвитку сільського господарства.
- Концентрація виробництва та капіталу.

Антимонopolна політика держави

Фронтальна бесіда

1. Що таке монополія?
2. Які форми монополій вам відомі? Які види монополій були найбільш поширеними в європейських країнах?

Метод «Вибери головне»

Формулювання причин, змісту та наслідків антимонopolного законодавства (закон Шермана (1890)) за розповіддю вчителя.

«Справедливий курс» Т. Рузвельта

Робота у малих групах

Обговорення питання «“Справедливий курс” Т. Рузвельта».

Презентація роботи груп. Фіксація положень презентацій у таблиці.

№ групи	Питання, що досліджується	Результат дослідження
1-а група	Суть закону	
2-а група	Ставлення до монополій (трестів)	
3-я група	Розв'язання робітничого питання	
4-а група	Охорона природних багатств	
5-а група	Зовнішньополітичний курс	

Формулювання власного судження (3–4 учні).

Проміжний висновок: перетворення, здійснені на початку XX ст., надали економіці країни більшої збалансованості та динамізму, призвели США до економічного розквіту і світового лідерства.

Зовнішня політика США наприкінці XIX ст.

Вправа на повторення «Одна фраза»

Учні мають однією фразою висловити суть основних положень «доктрини Монро».

Робота над опорним конспектом

За розповіддю учителя учні складають опорний конспект «Експансійна політика США».

Робота з історичною картою

За допомогою карти історичного атласа показати:

- країни, що перебували під впливом США;
- напрями збройних інтервенцій США;
- території, захоплені США внаслідок іспано-американської війни.

Суспільні рухи (расова сегрегація, суфражизм, робітничий рух)

Робота в малих групах

За алгоритмом: причини, вимоги, прояви, наслідки — учні виконують завдання.

1-а група: характеристика робітничого руху;

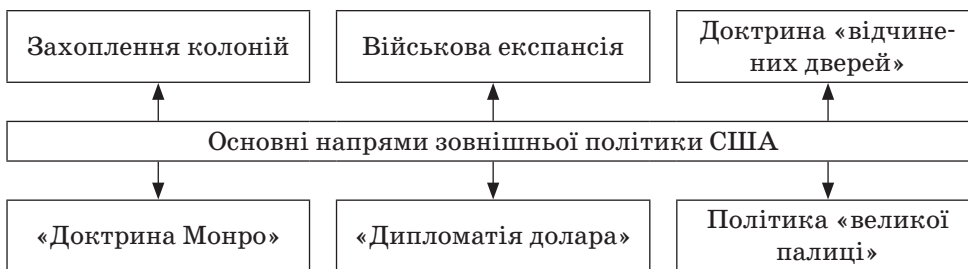
2-а група: характеристика жіночого руху;

3-я група: расова сегрегація.

Стисла інформація груп.

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Складання схеми «Основні напрями зовнішньої політики США»

Бесіда

- Які чинники забезпечили США лідерство у світі?
- Як вплинула ліквідація рабства та масова імміграція на економічний розвиток країни?
- Чим була зумовлена поява антимонопольного законодавства?
- Чому експансія США обмежувалася Латинською Америкою та Азією?
- Чому в демократичних США спостерігалися порушення прав людини?

VI. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

Метод «5 речень»

Формування висновків «Головні досягнення США у 1877–1900 рр.».

- Ліквідація рабства та реконструкція Півдня сприяли економічному піднесенню країни.
- Використання новітніх досягнень науки та техніки призвели США до світового лідерства.
- Бурхливий економічний розвиток, зростання монополій зумовили проникнення американського капіталу до Китаю та в зону Тихого океану.

4. Президентство Т. Рузвельта — початок формування правової держави.
5. Наслідок активізації суспільних рухів — утворення профспілок, надання права голосу жінкам, перші успіхи у боротьбі проти расової сегрегації.

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та дати.
2. *Дослідницька робота:* за допомогою різних історичних та літературних джерел навести свідчення расової сегрегації та гендерної дискримінації у США.
3. *Випереджальне завдання:* підготувати повідомлення за темами:
  - *1-а група:* «Земська реформа»;
  - *2-а група:* «Судова реформа»;
  - *3-я група:* «Міська реформа»;
  - *4-а група:* «Військова реформа»;
  - *5-а група:* «Реформа освіти»;
  - *6-а група:* «Фінансова реформа».

МОДЕРНІЗАЦІЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: висвітлювати основні напрями соціально-економічного і політичного розвитку Росії; розповідати про реформи Олександра II та їх наслідки; характеризувати зовнішню і колоніальну політику Російської імперії; описувати події Кримської та російсько-турецької війни; характеризувати наслідки повоєнних договорів для Росії.

Тип уроку: комбінований.

Форма уроку: урок-дискусія.

Основні дати: 1855–1881 рр. — Олександр II; 1881–1894 рр. — Олександр III; 1894–1917 рр. — Микола II; 1853–1856 рр. — Кримська війна; 18 березня 1856 р. — Паризький мирний договір; 1861 р. — скасування кріпацтва; 1864 р. — земська та судова реформи; 1870 р. — міська реформа; 1874 р. — завершення військової реформи; 1874–1875 рр. — «ходіння в народ»; 1877–1878 р. — російсько-турецька війна; 1878 р. — Сан-Стефанський договір, Берлінський трактат; 1891–1893 рр. — оформлення франко-російського союзу; 1898 р. — I з'їзд РСДРП.

Історичні особистості: Олександр II, Олександр III, Микола II, С. Вітте, О. Герцен, М. Чернишевський, П. Лавров, М. Бакунін, П. Ткачов, Д. Каракозов, П. Нахімов, В. Плеханов, П. Струве.

Обладнання: підручник, карти «Світ у 1840–1880 рр.», «Кримська війна 1853–1856 рр.», електронний атлас-тема «Центральна Європа у 1860–1870 рр.», контурна карта.

Поняття та терміни: «кріпосне право», «маніфест», «промисловий переворот», «народництво», «Кримська війна», «Паризький договір», «Берлінський конгрес», «панславізм», «громада», «народництво», «ходіння в народ», «Земля і воля», анархізм, тероризм, «Чорний переділ», «Звільнення праці», «РСДРП», «БУНД».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

«Круглий стіл» за темою «Російська імперія у I половині XIX ст.»

1. Пригадайте, які події відбулися у Росії у I половині XIX ст. Чи позначилася вони якимось на суспільно-політичному житті в країні?
2. Які європейські події вплинули на ситуацію в Росії?

III. Мотивація навчальної діяльності

Бесіда

1. Доведіть, що в середині XIX ст. в Росії назріла необхідність реформ.
2. Чому аграрне питання було головним питанням політичного життя Росії? Чому від його розв'язання залежала доля країни?
3. Які зовнішньополітичні події прискорили реформи 60–70-х рр. XIX ст.?

Представлення теми та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Модернізація Російської імперії. Скасування кріпосного права

Робота в малих групах

Засідання експертних груп, обмін думками у групі за визначеною проблемою, підготовка презентації.

- 1-а група. Які цілі ставила перед собою влада, проводячи реформи?
- 2-а група. Якими засобами уряд намагався досягти визначеної мети?
- 3-я група. Яким суспільним відносинам відкривали шлях реформи?
- 4-а група. Якими засобами уряд та дворянство намагалися забезпечити власні економічні інтереси?

Презентації груп.

Реформи 60–70 рр. XIX ст. у Росії та їхні наслідки для імперії

Робота у групах

Обговорення в групах повідомлень за темами (випереджальне завдання).

- 1-а група: «Земська реформа»;
- 2-а група: «Судова реформа»;
- 3-я група: «Міська реформа»;
- 4-а група: «Військова реформа»;
- 5-а група: «Реформа освіти»;
- 6-а група: «Фінансова реформа».

Результати занотовуються у таблицю «Реформи 60–70-х рр. XIX ст. у Росії».

Назва	Рік проведення	Буржуазні ознаки	Феодальні ознаки
Відміна кріпацтва	19 лютого 1861 р.	Особисте звільнення селян. Селяни отримували цивільні права і могли мати приватну власність	Земля залишалася у власності поміщиків. Селяни платили викупні платежі за землю. До сплати платежів відпрацьовували панщину, платили оброк, тобто були тимчасово-зобов'язаними
Земська	1 января 1864 р.	Створення виборних всестанових органів самоврядування, які відали місцевими справами	Провідну роль відігравали дворяни. Діяльність земств контролювалася царськими урядовцями
Міська	16 червня 1870 р.	Створення виборних міських дум, в яких провідне місце посідали представники крупної буржуазії	Діяльність міських дум перебувала під контролем губернаторів
Судова	20 листопада 1864 р.	Запроваджено безстановне судочинство; публічний змагальний судовий процес; запроваджено суд присяжних, адвокатів	Для селян був створений окремий волосний суд, який міг засуджувати до тілесних покарань. Влада зберігала право заарештовувати і відправляти у заслання «політичних злочинців» без суду

Назва	Рік проведення	Буржуазні ознаки	Феодальні ознаки
Військова	1863–1874 рр.	Запроваджена загальна військова повинність. Обмежено термін служби в армії — 6 років, на флоті — 7 років. Проведено якісне переозброєння армії. Скорочена чисельність армії та підвищена її бездатність	Муштра і фізичні покарання, безправність солдатів

Метод «Коло ідей»

Формулювання висновків щодо значення реформ.

Зовнішня та колоніальна політика Російської імперії

Заповнення хронологічної таблиці

Дата	Подія
1853–1856 рр.	Кримська війна (Росія, Туреччина, Англія та Франція): Синопська битва, оборона Севастополя, Паризький мирний договір. Поразка Росії у війні.
1863–1864 рр.	Придушення польського повстання
1864 р.	Придушення останніх осередків опору на Кавказі
1867 р.	Продаж Аляски США
1868 р.	Приєднання до Росії Кокандського царства та Бухарського емірату
1873 р.	Приєднання Тувинського ханства
1873 р.	Створення «Союзу трьох імператорів» (Росія, Австро-Угорщина, Німеччина)
1877–1878 рр.	Російсько-турецька війна (Тирново, Шипка, Плевна). Сан-Стефанський мир. Перемога Росії у війні
1891 – 1892 рр.	Консультативний пакт Росії і Франції, таємна російсько-французька конвенція

Робота з історичною та контурною картами

Використовуючи карти «Світ у 1840–1880 рр.», «Центральна Європа у 1860–1870 рр.» і «Кримська війна 1853–1856 рр.», виконайте завдання:

- назвати країни, учасниці Кримської війни;
- показати місця основних битв Кримської війни, назвати їх дати;
- назвати території, які втратила Росія згідно з Паризькою угодою 1856 р.;
- показати території, приєднані до Росії в період 60–70-х рр. XIX ст.;
- показати території, охоплені польським повстанням 1863–1864 рр.;
- показати території, де відбувалися основні події російсько-турецької війни 1877–1878 рр. та польського повстання 1863–1864 рр.

Народництво. Робітничий рух і формування соціал-демократії

Самостійна робота з підручником

Опрацювавши матеріал підручника, скласти опорний конспект.

Узагальнююча дискусія «Форум»

1. Що являло собою «ходіння в народ» і чому воно зазнало поразки?
2. У чому відмінність «Землі і волі», «Народної волі» та «Чорного переділу»?
3. Чим перші робітничі та соціал-демократичні організації відрізнялися від народницьких?

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Турнір промовців

«Реформи 60–70 рр. у Росії та їхні наслідки для імперії»

Учитель розподіляє учнів за ролями: прихильники реформ, вороги реформ, сторонні спостерігачі. Залежно від ролі вони повинні скласти невеликі (до 5–6 речень) промови із викладом власної позиції. Кілька промов заслуховуються й оцінюються за такими умовами: вміння висловлювати власну думку; її аргументованість і доказовість; об'єктивність викладу, вміння схилити на свій бік якомога більше слухачів.

VI. Перевірка набутих знань і умінь

Бліцвікторина. Самоперевірка за зразком (зразок подано на дошці)

1. Що проголошувалося у Маніфесті 1861 року? (*Скасування кріпацтва*)
2. Кому належить фраза: «Краще ми визволимо селян зверху, аніж очікуватимемо, коли вони самі звільнять себе знизу»? (*Олександр II*)
3. Які реформи було проведено у 1864 р.? (*Земську, судову, освітню, фінансову*)
4. На якій основі відбувалися вибори до міської думи? (*Майнового цензу*)
5. Хто опікувався початковою освітою, медичним обслуговуванням, благоустроєм? (*Земства*)
6. Як називали сучасники 60–70-ті роки. XIX ст.? (*Епохою великих реформ*)
7. Яка війна мала розв'язати так зване «східне питання»? (*Кримська*)
8. Хто з російських воєначальників знищив турецький флот у Синопській бухті? (*Адмірал П. Нахімов*)
9. Відомий письменник, учасник оборони Севастополя? (*Л. Толстой*)
10. Сан-Стефанський мирний договір був підписаний по завершенні __ (*російсько-турецької війни 1877–1878 рр.*).
11. Плеханов, Дейч, Степанович, Аксельрод — це члени створеної у 1879 р. народницької організації __ (*«Чорний переділ»*).
12. Коли народовольцями був убитий імператор Олександр II? (*1 березня 1881 р.*)

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та дати.
2. *Творче завдання.* Скласти усний твір-роздум на тему: «Як реформи другої половини XIX ст. вплинули на подальший розвиток Російської імперії?»
3. *Випереджальне завдання:* підготувати повідомлення «Особливості розвитку Японії у XVII — I пол. XIX ст.».

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЯПОНІЇ

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: висвітлювати основні напрями соціально-економічного і політичного розвитку Японії в період «мейдзі», наслідки європейського та американського проникнення в країну; визначати особливості становлення Японії як провідної держави світу, її характерні ознаки, відмінності від західної цивілізації; характеризувати процес реформування суспільно-політичного устрою в Японії; Конституцію 1889 р.; напрями зовнішньополітичного курсу; порівнювати стартові можливості та хід реформ 60–70-х рр. XIX ст. у Японії та Росії.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Основні дати: 1853–1854 рр. — «відкриття» Японії західними державами; 1868 р. — революція Мейдзі; 1867–1912 рр. — правління імператора Муцухіто; 1889 р. — прийняття конституції Японії; 1894–1895 рр. — японо-китайська війна; 1902 р. — японо-англійський союз; 1904–1905 рр. — російсько-японська війна; 1910 р. — оголошення Кореї колонією Японії.

Історичні особистості: Токугава, Муцухіто, М. Пері.

Обладнання: підручник, карта «Країни Південної та Східної Азії наприкінці XIX — на початку XX ст.», електронний атлас.

Поняття та терміни: «політика самоізоляції», «сьогунат», «самурай», «Ліберальна партія», «Партія реформ», «революція Мейдзі».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Фронтальна бесіда

1. Пригадайте, що вам відомо про Японію з курсу історії 7 і 8 класів.
2. Чим приваблювали колонізаторів донедавна «закриті» країни: Китай, Японія, Корея?
3. Пригадайте, які реформи були проведені в Росії в 60–70-х рр. XIX ст. та як вони вплинули на економічний розвиток країни та активізацію суспільно-політичного життя.

III. Мотивація навчальної діяльності

Постановка проблемного запитання

- Чому Японія, єдина з країн Сходу, не потрапила в колоніальну залежність від інших держав, а, навпаки, сама стала на шлях колоніальних загарбань?

Представлення теми та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Крах політики самоізоляції

Учитель. На початку XVII ст. владу в Японії захопив сьогун (полководець) Токугава Іеясу. Імператор (мікадо) утратив реальну владу і був разом з родиною ізольований у місті Кіото, де навіть не мав права спілкуватися з князями. Сьогун не знищив його лише тому, що,

згідно із синтоїзмом (японською релігією), імператор є живим богом. Одним із перших здобутків сьогунату стало припинення усобиці князів — однієї із головних проблем країни — шляхом періодичного утримання в заручниках князів або їхніх родин.

У середині XVII ст. сьогун прийняв рішення про закриття країни від європейців, боячись, що вони поступово її підкорять. Виняток було зроблено для голландців, яким відкрили для торгівлі єдиний порт — Нагасаки.

Ізоляція Японії мала на меті збереження давніх традицій. Поширення християнства під впливом католицьких місіонерів набуло загрозового характеру. Тому воно було заборонене, а прихильники релігії знищені.

Повідомлення учня

Слухаючи повідомлення «Особливості розвитку Японії у XVII — I пол. XIX ст.» (випереджальне завдання), решта учнів складають індивідуальні конспекти.

Метод «Мозковий штурм»

Учні мають висловити власну думку щодо можливого розвитку подій у країні і заповнити схему.

1866 р. — помер сьогун Емоті, що уособлював світську владу;
1867 р. — прихід імператора Комея, який репрезентував владу релігійну

?

Перевірка власних припущень за допомогою опрацювання відповідного матеріалу в підручнику.

Особливості економічного розвитку

Складання порівняльної таблиці

Працюючи в парах учні, мають скласти порівняльну таблицю реформ, проведених в Росії* та Японії у 60–80-х рр. XIX ст.

Назва реформи	Росія	Японія
Скасування кріпосного права		
Адміністративна реформа		
Військова реформа		
Освітня реформа		
Фінансова реформа		
Судова реформа		

Приклад таблиці для Японії

Назва	Ознаки
Скасування кріпосного права	Скасування земельної власності князів і самураїв, передача землі селянам-орендарям; введення єдиного земельного податку на землю (3 % вартості)
Адміністративна реформа	Створення префектур; ліквідація станових привілеїв самураїв; централізація влади, ліквідація 250 феодалських князівств, завершення об'єднання країни;

* Див. таблицю в попередньому уроці.

Назва	Ознаки
Військова реформа	Створення імператорської гвардії на основі загальної військової повинності, за європейським зразком (ідеологічною основою армії залишається середньовічний кодекс честі самураїв «Бусідо»)
Освітня реформа	Запровадження загальної початкової освіти (засновано 5,5 тис. початкових шкіл, 8 державних університетів)
Фінансова реформа	Введення єдиної грошової одиниці
Судова реформа	Введення єдиної судової системи

Презентація роботи, внесення уточнень до таблиці.

Зовнішня політика Японії наприкінці XIX ст.

Робота з історичною картою

1. Знайти і показати райони дій японської армії під час китайсько-японської війни.
2. Показати території, захоплені Японією.
3. Використовуючи карту й текстовий матеріал електронного атласа (на екрані або у вигляді роздавального матеріалу), скласти міні-конспект «Пріоритети зовнішньої політики Японії».

Зразок конспекту

Створивши міцний економічний та політичний фундамент, наприкінці XIX ст. Японія розгорнула активну політику у східно-азіатському регіоні, що зробило неминучим її зіткнення з іншими країнами, а особливо з Росією.

- 1872 р. — захоплення островів Рюкю і Тайвань;
- 1876 р. — введення військ на територію Кореї;
- 1894 р. — встановлення прояпонського уряду у Сеулі;
- 25 липня 1894 р. — початок японо-китайської війни (1894—1895). (Офіційно війну оголошено 1 серпня 1894 р.)

Поразки китайських військово-морських сил під Асаном, Пхеньяном, Ізюляні засвідчили бездарність і боягузливість китайських головнокомандувачів.

- 17 квітня 1895 р. — підписання Сімоносекського мирного договору, за яким до Японії відійшли Тайвань і Пескадорські острови, вона отримала право на будівництво підприємств у Китаї, який сплачував велику контрибуцію золотом.

Таким чином, війна з Китаєм поклала початок поділу і фінансовому поневоленню цієї країни, прискорила капіталістичний розвиток Японії й створення японської колоніальної імперії у Тихоокеанському регіоні.

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Бесіда

1. Чому Японія з середини XIX ст. не могла продовжувати курс на самоізоляцію?
2. Які особливості розвитку Японії допомогли їй наприкінці XIX ст. позбутися феодальних пережитків й увійти до числа провідних держав світу?
3. Назвіть причини японської експансії. Куди вона була спрямована?

VI. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

Формулювання висновків

- Завдяки створенню передумов для вільного розвитку приватного підприємництва, зокрема у сільському господарстві, Японія стає єдиною азійською державою, що вступила у XX ст. із розвинутою економікою західного типу.
- Наслідуючи приклад Британії, японці обмежили владу імператора конституцією та парламентом, поступово демократизуючи політичний устрій країни.
- За рівнем технічного оснащення японська промисловість поступалася європейській і американській, та, попри це, у кінці XIX ст. Японія стає суперницею впливових держав в тихоокеанському регіоні, про що свідчить зовнішньополітичний курс держави.

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та дати.
2. *Творча робота:* напишіть повідомлення про ментальність або культуру японського народу кінця XIX — початку XX ст. Порівняйте з ментальністю та культурою сучасної Японії.
3. *Випереджальне завдання:* намалювати карту-схему «Найбільші метрополії кінця XIX ст. та їх колонії в Африці».

**УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАТЬ ЗА ТЕМАМИ
«ЄВРОПА Й АМЕРИКА ЗА ДОБИ ОБ'ЄДНАННЯ
Й МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА» ТА «УТВЕРДЖЕННЯ
ІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОВІДНИХ ДЕРЖАВАХ СВІТУ»**

КЛАС
ДАТА

Навчальні цілі: встановлювати хронологічну послідовність подій; узагальнювати інформацію з різноманітних історичних джерел; характеризувати причини, суть та наслідки основних явищ та подій, систематизувати їх; визначати закономірності й особливості становлення та розвитку суспільства, роль держави в історичному процесі; порівнювати історичні події, діяльність видатних історичних осіб, робити висновки; показувати на карті провідні країни світу останньої третини ХІХ ст. та їх територіальні надбання; описувати пам'ятки культури; класифікувати та застосовувати поняття й терміни.

Тип уроку: урок узагальнення одержаних знань.

Обладнання: карти «Країни Європи у другій пол. ХІХ — на поч. ХХ ст.», «Світ у 1879–1914 рр.», «США у 1877–1900 рр.», добірка літератури до теми, ілюстративні альбоми, портфоліо історичних портретів, синхроністичні таблиці.

ВАРІАНТ I

ХІД КОНФЕРЕНЦІЇ

Рекомендації щодо підготовки та проведення заходу

У конференції інтегровано дослідницький, пошуковий, творчий, науковий підходи до набуття знань, а також уміння і навички учнів, набуті в ході вивчення теми.

Вчитель заздалегідь (за 2–3 тижні) знайомить учнів з тематикою та змістом конференції, формує групи, розподіляє обов'язки між учасниками груп.

Попередньо бажано провести консультацію, щоб перевірити готовність кожного учня, внести корективи.

Робочі групи конференції

Дослідники — готують доповіді та виступи на основі дослідження та аналізу історичних джерел.

Хронографи — складають синхроністичні таблиці подій історії, що відбулися у вивчений період в означених країнах.

Картографи — опрацьовують історичні карти та готують картографічний огляд.

Бібліографи — готують бібліографічний огляд історичних джерел з теми та виставку літератури.

Дизайнери — готують виставку ілюстрацій, фотоальбомів чи електронні презентації, що ілюструють події, які відбулися у країнах, що вивчалися.

Біографи — складають описові історичні портрети або komponують портфоліо «Особа в історії».

Кореспонденти — складають дискусійні запитання до промовців.

Форми участі у заході

Доповіді та співдоповіді; стендові (картографічні) та аналітичні повідомлення; історичні довідки — портрети; усні промови; огляди; презентації; участь в обговоренні, постановка дискусійних питань.

Література до конференції

Підручники

1. *Всесвітня історія: 9 кл.: Нова історія (к. XVIII — п. XX ст.)* / О. Гісем, О. Мартинюк, А. Ольбішевський, В. Щербина. — К.: А.К.С., 2000. — 336 с.
2. *Всесвітня історія. Новий час. Частина друга. (к. XVIII — п. XX ст.): Пробний підручник для 9 кл.* / С. Білоножко, І. Бірюльов, О. Давлетов, В. Косьміна, Л. Нестеренко, Ф. Турченко. — К.: Генеза, 2001. — 304 с.

Довідники

1. *Всесвітня історія: Систематичний довідник.* — К., 1997.
2. *Гісем О. Всесвітня історія. 8–9 класи: Наочний довідник* / О. Гісем, О. Мартинюк. — К., Х.: Веста, 2006. — 160 с.
3. *Мартинюк О., Гісем О. Всесвітня історія від найдавніших часів до початку XX ст. Довідник для учнів та абітурієнтів.* — Тернопіль: Богдан, 2006.

Інша література

1. *В пороховом погребі Європи. 1878–1914 гг.* / Под ред. В. Н. Виногодова. — М.: Индрик, 2003. — 537 с.
2. *Виппер Р. Ю. История нового времени.* — К.: Ника-Центр, 1997. — 621 с.
3. *Даниленко В. М., Кокін С. А. Всесвітня історія. Хронологія основних подій.* — К., 1997.
4. *История США: В 4-х т.* — М., 1983–1986.

Доповіді та співдоповіді

1. Загальні ознаки та особливості соціально-економічного та політичного розвитку провідних європейських країн у 1871–1900 рр.
2. Політичне суперництво Англії та Франції за першість у Європі і світі у другій половині XIX ст.
3. Становлення американського суспільства в останній третині XIX ст.: зміни в економіці, політиці, культурі.

Стендові (картографічні повідомлення)

1. Території провідних країн світу та їх володінь у другій половині XIX ст.
2. Збройні конфлікти другої половини XIX ст.: їх перебіг і наслідки.

Історичні довідки — портрети

1. Вікторіанська Англія. Особистість королеви Вікторії.
2. Внутрішня і зовнішня політика канцлера Отто фон Бісмарка.
3. Російський Олександр — «визволитель».
4. Муцухіто — символ епохи Мейдзі в Японії.

Усні промови

(викладення матеріалу з викладенням власної точки зору)

1. Німеччина в останній чверті XIX ст.: здобутки і проблеми.
2. Політичний лад Франції часів Третьої республіки.
3. Соціально-економічне і політичне становище Великої Британії у другій половині XIX ст.
4. Ірландське питання у Великобританії кінця XIX ст.
5. «Над ними ніколи не заходить сонце»: колоніальна політика Англії.
6. Шлях Америки до світового лідерства.
7. Особливості розвитку промисловості і сільського господарства Російської імперії у пореформений період.

8. Особливості російського народницького руху.
9. Наслідки буржуазних реформ другої половини XIX ст. для подальшого розвитку Японії.

Аналітичні повідомлення

1. Порівняльний аналіз англійських парламентських реформ XIX ст.
2. Франко-німецька війна 1870–1871 рр. та її наслідки для обох країн: порівняльний аспект.

Огляди

- а) історичної, наукової, публіцистичної та художньої літератури з теми;
- б) головних хронологічних подій епохи.

Презентації

1. Франція у 1870–1900 рр.
2. Німеччина у 1871–1900 рр.
3. Велика Британія в останній третині XIX ст.
4. США у 1877–1900 рр.
5. Модернізація Російської імперії.
6. Модернізація Японії.

Дискусійні питання від кореспондентів

1. Як створення Німецької імперії вплинуло на економічний розвиток країни та Європи в цілому?
2. Чим була зумовлена зміна зовнішньополітичного курсу Німеччини наприкінці XIX ст.?
3. Що спільного і чим різняться політичні програми англійських консерваторів і лібералів?
4. Яким чином США наприкінці XIX — на початку XX ст. перетворилися на світового лідера?
6. Які фактори найбільше вплинули на прискорення промислового розвитку Російської імперії в останній третині XIX ст.?
7. Чому наприкінці XIX ст. зовнішня політика Японії набуває агресивних ознак?

ВАРІАНТ II

ХІД УРОКУ

I. Основна частина уроку

Портретна галерея

1. Ще студентом вступив до організації карбонаріїв. Створив товариство «Молода Італія», що мало на меті досягти незалежності та об'єднання країни, перетворити Італію на демократичну республіку. Він говорив: «Реформа — справа королів, революція — ось секрет народів». (*Д. Мадзіні*)
2. Граф. Здобув освіту у військовій академії, проте ні військова, ні придворна служба його не приваблювали — заважав незалежний характер. Став уособленням п'ємонтського буржуазного дворянства. Залишивши військову службу, він повернувся до свого маєтку і перебудував господарство на капіталістичній основі. (*К. Кавур*)
3. Жива легенда італійського народу, безстрашний патріот, що присвятив життя визвольній боротьбі. Одні вважали його ангелом, інші — дияволом. Він був дуже популярний, під його прапором йшли битися з австрійцями усі, хто мріяв про свободу Італії. (*Дж. Гарібальді*)
4. Фермер-скотар. Виступав проти рабства. Очолив повстання аболіціоністів. Повстання було придушено. (*Д. Браун*)

5. «Син білого бідняка». У молодості поміняв багато професій — працював прикажчиком у лавці, сплавною плотів на Міссісіпі, був землеміром і поштмейстером. Став адвокатом, обраний членом Конгресу. (А. Лінкольн)
6. Генерал армії Півночі, здійснив відомий «рейд до моря». (В. Шерман)
7. Командуючий армії Півночі. Очолив захоплення столиці Вірджинії м. Річмонда. (В. Грант)
8. Походив з багаті буржуазної сім'ї. Журналіст, письменник та історик, він розумів необхідність реформ в Англії. Близкучий оратор, політик, член парламенту. Проголосив союз монархії і народу, вірність конституції, англіканській церкві та імперії. (Бенджамін Дізраелі)
9. Походив з буржуазного середовища. Дійшов розуміння необхідності реформ. Кілька разів очолював Кабінет Міністрів Англії. (Уільям Гладстон)

Хронологічний диктант

Визначте події, які відбувалися в останній третині ХІХ ст.

- 1) Російсько-турецька війна;
- 2) війна Пруссії проти Австрії;
- 3) війна Пруссії проти Франції;
- 4) похід «тисячі» Дж. Гарібальді;
- 5) остаточне об'єднання Італії;
- 6) утворення Троїстого союзу;
- 7) Друга парламентська реформа в Англії;
- 8) громадянська війна у США;
- 9) визвольний рух в іспанських та португальських колоніях;
- 10) ІІ Інтернаціонал;
- 11) прийняття Конституції Третьої Республіки у Франції;
- 12) прийняття Конституції Японії.

Відповідь: 1, 3, 5, 6, 10, 11, 12.

Виключте помилкові твердження.

1. Фраза «Німеччина буде об'єднана залізом і кров'ю» належить О. Бісмарку.
2. Німеччина стала другою країною після Франції, де було розроблено соціальне законодавство.
3. Остаточне об'єднання Італії відбулося після франко-пруської війни.
4. Дж. Гарібальді проголосив створення Італійського королівства.
5. В останній чверті ХІХ ст. Англія продовжувала зберігати лідируючі позиції у світі за рівнем економічного розвитку.
6. В Англії значного резонансу набула «справа Дрейфуса».
7. Колоніальна імперія Франції створювалася за умов жорсткої конкуренції з Німеччиною і Великобританією.
8. Францію вразила фінансова афера, пов'язана з будівництвом Панамського каналу.
9. У США було прийнято антимонопольне законодавство.
10. Генрі Форд почав виробництво пароплавів.
11. 1861 р. у Росії було скасоване кріпацтво.
12. Основним завданням колоніальної політики Росії стало завоювання території Китаю.

Відповідь: 2, 4, 5, 6, 10, 12.

II. Підбиття підсумків уроку. Висновки

Аналіз учителем роботи учнів на уроці. Визначення результативності діяльності, виставлення оцінок учням.

ТЕМА 5. ЗАВЕРШЕННЯ ФОРМУВАННЯ СВІТОВИХ КОЛОНІАЛЬНИХ ІМПЕРІЙ. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ СТ.

КЛАС
ДАТА

УРОК 26

ЗАВЕРШЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПОДІЛУ СВІТУ. КОЛОНІАЛІЗМ

Навчальні цілі: характеризувати ознаки завершення територіального поділу світу, колоніальний гніт у країнах Сходу і Африки, експлуатацію сировинних і людських ресурсів; визначати особливості британського, французького і німецького колоніалізму, геополітику, суперечливі наслідки колоніального панування, зворотний вплив колоніальних володінь на розвиток і долю метрополій; показувати на карті колоніальний поділ світу наприкінці ХІХ ст., колонії та напівколонії; висвітлювати становище народів Африки, що були під владою європейських колонізаторів.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Основні дати: 1869 р. — відкриття Суецького каналу; 1885–1900 рр. — «гонка за Африку»; 1891 р. — початок будівництва Транссибірської залізниці.

Обладнання: підручник, настінна карта та атлас «Завершення територіального поділу світу на початку ХХ ст.».

Поняття та терміни: «геополітика», «колонія», «напівколонія», «колоніалізм», «метрополія», «концесія».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Фронтальна бесіда

1. Відколи бере свій початок епоха відкриття та освоєння нових земель?
2. Які країни першими утворили колоніальні імперії? Чому саме вони?
3. Як розпочиналися колоніальні захоплення на Сході?
4. Чим вони були зумовлені?
5. Як поводитися європейці на захоплених територіях?

III. Мотивація навчальної діяльності

Постановка проблемного запитання

- Чому територіальний поділ світу завершився саме наприкінці ХІХ ст. і чому об'єктом територіальної експансії стали Азія та Африка?

Представлення теми та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення, нових знань і умінь

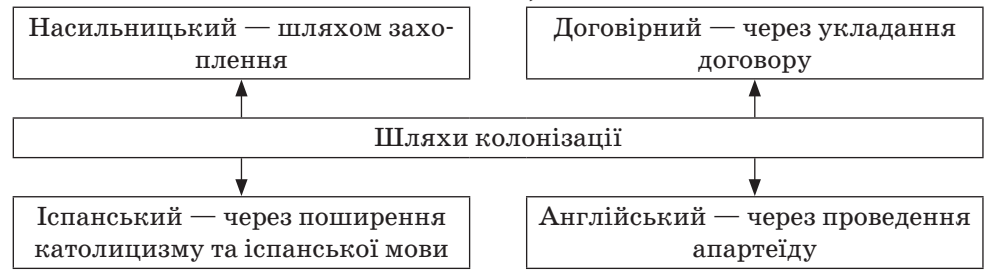
Завершення територіального поділу світу

Робота з історичною картою

За допомогою карти історичного атласа показати:

- а) метрополії, що до початку ХХ ст. мали колонії у Азії і Африці;
- б) країни, які були перетворені на колонії;
- в) найбільші колоніальні імперії.

Складання схеми «Шляхи колонізації»

Колоніальна політика на Сході та в Африці

Презентація випереджального завдання груп

Розгляд карти-схеми: «Найбільші метрополії кінця XIX ст. та їх колонії в Африці».

Суперечливість наслідків колоніального панування.

Зворотний вплив колоній на метрополії

Складання таблиці

Працюючи в парах, учні за допомогою тексту підручника складають таблицю «Суперечливість наслідків колоніального панування».

Позитивний вплив	Негативний вплив
Поширення передових промислових технологій; будівництво залізниць; відкриття шахт, копалень, переробних підприємств; встановлення телеграфного зв'язку; формування банківської системи; залучення до світової системи господарства	Підкорення корінних народів, придушення їх опору; порушення традиційного укладу життя, культури, побуту; порушення торговельних зв'язків; занепад власного виробництва; пограбування багатств підкорених країн; знищення власної державності

Індивідуальне прогнозування

Спираючись на наявні знання, спрогнозуйте, яким був зворотній вплив колоній на метрополії.

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Обговорення проблемного питання.

VI. Перевірка одержаних знань і умінь

Експрес-контроль «Так» — «Ні»

1. Одним із найпоширених шляхів колонізації є насильницький. (Так)
2. Основним об'єктом російської експансії стала Південна Африка. (Ні)
3. Метрополії — це держави, які перебували в економічній залежності від інших держав. (Ні)
4. Колоніальна політика викликала потужний національно-визвольний рух. (Так)
5. Найбільш агресивною до територіальних загарбань в кінці XIX ст. була Німеччина. (Так)
6. Французька зовнішня політика була спрямована на зближення з Росією і Англією для боротьби проти Німеччини. (Так)
7. Країною, яка захистила свою незалежність, був Єгипет. (Ні)
8. Чи перетиналися інтереси Росії та Великої Британії в Індії. (Ні)

VII. Домашнє завдання

Випереджальні завдання: підготувати повідомлення «Кастовий устрій індійського суспільства та його особливості» та «Релігійне розшарування індійського суспільства».

БРИТАНСЬКЕ ВОЛОДАРЮВАННЯ В ІНДІЇ

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: встановлювати хронологічну послідовність подій; схарактеризувати політику Великої Британії щодо Індії; діяльність ІНК; висвітлювати наслідки британського володарювання в Індії; розкривати причини піднесення національно-визвольного руху Індії, його особливості; описувати повстання сипаїв у другій половині XIX ст.; висловлювати власне судження щодо впливу Великої Британії на розвиток індійського суспільства; застосовувати й пояснювати на прикладах терміни та поняття.

Тип уроку: комбінований.

Основні дати: 1857–1859 рр. — повстання сипаїв; 1858 р. — розпуск Ост-Індської компанії; 1876 р. — прийняття королевою Вікторією титулу «імператриці Індії»; грудень 1885 р. — створення Індійського національного конгресу (ІНК).

Історичні особистості: Джхансі Лакшмі-Бай, Ахмад-шах, Б. Тілак.

Обладнання: підручник, роздавальний матеріал — текст документа з посібника: «Всесвітня історія. Нова історія (кінець XVIII — початок XX ст.) 9 кл: Плани-конспекти уроків / В. Воропаєва, М. Татарінов. — Харків: Веста: Вид-во «Ранок», 2004. — С. 227–228.

Поняття та терміни: «Ост-Індська компанія», «генерал-:губернатор», «Варни», «касти», «іслам», «сипаї», «Індійський національний конгрес» (ІНК).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Бесіда

1. Як ви розумієте поняття «колоніальна система» та «національно-визвольний рух»?
2. Чому європейцям вдалося не тільки налагодити торгові відносини з Індією, але й перетворити її на колонію?
3. Що вам відомо про особливості індійського суспільства?

III. Мотивація навчальної діяльності

Вправа «Правда — неправда»

Учитель зачитує невеличкий текст, де наводить неправдиві факти, перемижуючи із реальними, після чого опитує учнів.

Більшість населення Індії сповідувало християнство. До підкорення англійцями Індія була роздроблена. Після завоювання Англією країною правила Пан-Американська компанія. Індію було перетворено на ринок збуту англійських товарів, що неодноразово викликало протест населення. Опозиційний англійській адміністрації рух очолила радикально-демократична партія, створена у 1885 р. для боротьби за надання Індії самоврядування.

1. Що з почутого вам видалося правдивим, а що — ні?
2. Чому ви зробили такий висновок?
3. Що потрібно зробити, щоб переконатися у правильності своєї думки чи, навпаки, помилковому судженні?

Представлення теми та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Англійська колоніальна політика щодо Індії.

Кастове та релігійне розшарування індійського суспільства

Актуалізація попередніх знань учнів

Випереджальні завдання: повідомлення «Кастовий устрій індійського суспільства і його особливості» та «Релігійне розшарування індійського суспільства».

Активне слухання розповіді учителя зі складанням тезового плану розповіді.

1. Англійська Ост-Індська компанія, з XVII ст. вела боротьбу за панування на півострові і досягла відчутних успіхів.
2. Із 1784 р. в країні було запроваджене подвійне управління: в Калькутті — генерал-губернатор (представляв англійську королеву), в Мадрасі та Бомбеї — губернатори, призначені компанією.
3. Панування феодално-поміщицької власності на землю та напівкріпосницької форми експлуатації селян (за оренду землі віддавали до 70 % урожаю).
4. Встановлення системи податкового збору на користь колонізаторів.
5. Грабіжницька політика компанії довела індійське село до розорення й голоду, через що неодноразово відбувалися повстання місцевого населення.
6. Розширення колоніальної імперії — один із головних напрямків англійської зовнішньої політики кінця XIX ст. Купівля у 1875 р. урядом Дізраелі у Єгипту контрольного пакету акцій Суецького каналу, відкрила англійському флоту найкоротший шлях до Індії та інших колоній.
7. У 1876 р. королева Вікторія прийняла титул імператриці Індії, а англійські колоніальні володіння почали офіційно іменуватися Британською імперією.

Індивідуальна робота з документом

Т. Маколей про механізм пограбування Індії англійцями

«...Правилом... було відбирати гроші у будь-кого і будь-яким чином. Директори (Ост-Індської компанії) у своїх листах не радили і не схвалювали жодних злочинів: навпаки, усі ці листи сповнені прекрасними, милосердними правилами політики, тільки всі закінчуються вимогою: «Надішліть нам грошей; керуйте милостиво, але надсилайте більше грошей; будьте справедливі й помірковані, але надсилайте більше грошей».

Більше, більше грошей, — ось девіз тієї влади, до рук якої доля кинула мільйони народів Індії. Цей девіз... пояснює... чому так мало уваги приділялося освіті народу... пояснює він і те, чому у країні таке тяжке становище, чому зникли її фабрики, чому зменшилася родючість ґрунту: фабрики її могли заважати метрополії, для підтримки ґрунту треба було витратити багато грошей, на що компанія не могла зважитися...»

Завдання

1. Що являло собою індійське суспільство у давні часи та період середньовіччя?
2. Чи було воно соціально однорідним?
3. На які групи поділялося? За яким принципом відбувався цей поділ?

Повстання сипаїв

Формування історичного терміна «Сипаї»

Робота за алгоритмом: «хто» — наймане військо; «яке» — із збіднілих верств індійського населення; «де» — у британській армії; «коли» — середини ХІХ ст.

Складання таблиці «Повстання сипаїв»

Привід	Роззброєння та покарання військової частини сипаїв
Учасники	Військові, селяни, ремісники, місцеві князі та поміщики
Характер	Антиколоніальний, національно-визвольний
Перебіг подій	Травень 1857 р. — початок повстання: захоплення повсталими Делі, Лакхнау, Канпура, Аллахабада та ін., встановлення там нових порядків: скасування податків, контроль над витратами; 1858 р. — перехід ініціативи до англійців (організованість, використання бойових слонів та гармат); 1858 р. — початок партизанської боротьби (символ незламності — княгиня Лакшмі Бай, яка до останнього обороняла своє місто); 1 листопада 1858 р. — маніфест королеви Вікторії про ліквідацію Ост-Індської компанії та включення Індії до Британської імперії
Причини поразки	Відсутність єдності серед повсталих; погане озброєння сипаїв; військова перевага англійців; оборонна тактика повсталих; перехід частини феодалів на бік колонізаторів
Наслідки	Створення спеціального міністерства у справах Індії; ліквідація Ост-Індської компанії; підготовка індійців до служби в державному апараті; проведення економічної, судової, освітньої та земельної реформ

Діяльність Індійського національного конгресу (ІНК)

Самостійна робота в парах за підручником

- Охарактеризувати діяльність двох течій ІНК — поміркованих і лівих методом «Навчаючи — вчуся».
- Скласти таблицю «Діяльність Індійського Національного конгресу».

«Помірні»	«Ліві»
Парламентська боротьба: <ul style="list-style-type: none"> вимога національної рівноправності індійців та англійців; надання самоврядування; прищеплення Індії європейських ідей	Економічний бойкот. «Свадеші — розвиток власного виробництва» необхідних товарів. Розвиток культурного обміну із західними країнами за умови збереження й зміцнення національних традицій

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Бесіда

- Яким чином позначилося на Індії колоніальне володарювання англійців?
- Які соціальні верстви індійського населення брали участь у повстанні сипаїв? Що їх об'єднувало?
- Коли і з якою метою було створено ІНК?

Повернення до завдання вправи «Правда — брехня»

Перевірка помилок у тексті.

Більшість населення Індії сповідувало індуїзм. До підкорення англійцями Індія була роздроблена. Після завоювання Англією країною правила Ост-Індська компанія. Індію було перетворено на ринок збуту англійських товарів, що неодноразово викликало протест населення. Опозиційний англійській адміністрації рух очолив Індійський Національний Конгрес, створений у 1885 р. для боротьби за надання Індії самоврядування.

VI. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

Висновки: в Індії в другій половині XIX ст. відбулися суттєві зміни, пов'язані з переходом до індустріального суспільства, але, незважаючи на антиколоніальні повстання й створення ІНК, країна залишалася залежною територією і сировинним придатком Великобританії.

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та дати.
2. Усний коментар: прокоментувати слова віце-короля Індії лорда Дафферіна: «Конгрес дешевший за революцію».
3. Підготувати повідомлення за темами:
  - «Повстання сипаїв»;
  - «Діяльність ІНК».

КИТАЙ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: пояснювати причини самоізоляції Китаю; висвітлювати наслідки європейського проникнення у Китай; розкривати причини піднесення національно-визвольного руху Китаю, з'ясовувати його особливості; аналізувати причини, перебіг та наслідки опіумних війн і тайпінського повстання.

Тип уроку: комбінований.

Основні дати: 1644–1911 рр. — правління династії Цін; 1840–1842, 1856–1860 рр. — опіумні війни; 1850–1854 рр. — тайпінське повстання; 1895 р. — початок будівництва Китайсько-Східної залізниці, червень–вересень 1898 р. — «Сто днів реформ»; 1898–1900 рр. — повстання іхетуанів; 1900 р. — захоплення Китаю 8 союзними державами; 1900–1901 рр. — боксерське повстання.

Історичні особистості: Цзайтан, Ци Сі, Хун Сюцюань.

Обладнання: підручник, карти «Світ у 1840–1880 рр.» та «Країни Південної та Східної Азії наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст.», роздавальний матеріал або електронне джерело «Тайпінське повстання».

Поняття та терміни: «імперія Цін», «конфуціанство», «мандарин», «політика ізоляції», «опіумні війни», «тайпінське повстання», «Китайсько-Східна залізниця», «Сто днів реформ», «боксерське повстання».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент**II. Актуалізація опорних знань учнів***Учнівські повідомлення*

Прослухати повідомлення за темами: «Повстання сипаїв» та «Діяльність ІНК».

*Гра «Дванадцять кроків» — «Назви країну»**Кроки-підказки*

1. Це країна багатой і давньої культури.
2. Її оточують чотири моря.
3. Тут протікає дві великі річки.
4. У цій країні знаходиться одне з чудес світу.
5. Тут винайшли висячі мости з бамбуку довжиною до 15 метрів.
6. Медики цієї країни вмiли ставити точний діагноз за пульсом.
7. У 1279 р. була завойована монголами під керівництвом Хубілайхана.
8. Деякий час на чолі держави стояли маньчжурські імператори — богдыхани.
9. Тут винайдено акупунктуру — голковколювання та систему кровообігу.
10. Протягом 1368–1644 рр. країною правила династія Мін.

II. Мотивація навчальної діяльності

Постановка проблемних питань

1. Чим національно-визвольний рух у Китаї відрізнявся від національно-визвольного руху в Індії?
2. Чому західні країни мали об'єднатися для боротьби з китайськими повстанцями?

Представлення теми та очікуваних результатів.

III. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Китай у другій половині XIX ст.

Складання логічного ланцюжка

Учні слухають розповідь вчителя та складають логічний ланцюжок.

Династія Цин («чистий») → 1644–1911 р. → гальмування процесу розвитку держави через політику ізоляції.

Обезземелення селян → зосередження землі в руках великих землевласників → кабальні умови поземельної оренди → економічний та політичний спад початку XIX ст. → проникнення в країну колонізаторів → перехід Англії до насильницьких дій з метою завоювання китайського ринку → перша (1839–1842 рр.) та друга (1856–1860 рр.) «опіумні війни».

Складання логічного ланцюжка «Опіумні війни»

Складання ланцюжка за алгоритмом: причини; основні події, вимоги англійців; наслідки.

Формування проміжних висновків

Договори, нав'язані Китаю, були нерівноправними. Ці договори позбавляли Китай значної державної самостійності, перетворюючи його на постачальника дешевої сировини та робочої сили. Це призвело до розгортання національної боротьби не лише проти місцевих феодалів, а й проти іноземного панування.

Тайпінське повстання

Групова робота

Використовуючи розповідь учителя та матеріал підручника, скласти таблицю «Тайпінське повстання».

Причини та передумови	Послаблення влади імператора; погіршення становища селян; втручання іноземних держав
Спрямування	Проти маньчжурської династії
Мета	Розв'язати питання влади та земельних відносин
Керівник	Хун Сюцюань
Рушійні сили	Високодисциплінована та морально загартована армія (500 тис. солдат); селяни, гірники, ремісники, купці та середні поміщики
Хід повстання	1850—1853 рр. — похід на Нанкін і перетворення міста на столицю Тайпінської («Небесної») держави; 1853—1855 рр. — похід на Пекін; 1853—1864 рр. — існування Тайпінської держави; 1856 р. — розкол тайпінів (на чолі з імператором Хун Сюцюань)
Причини поразки	Розкол тайпінів; допомога іноземних держав маньчжурам

Результати	Вплив на подальшу долю Китаю та всього визвольного руху на Сході; змінено устрій Цінської монархії; чергові привілеї іноземним державам
------------	---

Презентація роботи груп, внесення уточнень до таблиці.

Робота з історичною картою

Показати райони, охоплені повстанням тайпінів.

Економічне проникнення в країну західних держав

Робота з підручником

Працюючи в парах, учні мають опрацювати матеріал підручника і скласти таблицю «Завоювання Китаю наприкінці ХІХ ст.».

- 1-й учень: Німеччина і Франція;
- 2-й учень: Росія, Великобританія, Японія.

Країна	Дата захоплення	Територія
Німеччина	1897 р.	область Цзянчжоу, порт Циндао, провінція Шаньдун
Франція	1885 р. 1898 р.	В'єтнам бухта Гуаньчжоувань, провінція Юньнань
Росія	1898 р. 1901 р.	Ляодунський півострів, Порт-Артур Манчжурія
Великобританія	1898 р.	порт Вейхайвей, басейн річки Янцзи
Японія	1895 р.	о-ва Тайвань, Пенхуледао

Повстання іхетуанів

Розповідь учителя

Поділ Китаю на сфери впливу іноземних держав викликав протест народу. У 1897 р. почалися селянські заворушення, які в 1898—1899 рр. охопили цілі області. Особливо яскраво антиколоніальний характер руху проявився в Шаньдуні — провінції, де господарювали німці. Безчинства і терор з їхнього боку стали причиною виступу. Були створені бойові загони під гаслом «боротьби за мир і справедливість» («іхетуань»), що почали боротьбу проти іноземців. «Боксерське повстання» (так називали іхетуанів за прихильність до кулачної боротьби) зазнало поразки, придушене військами восьми держав — Англії, Франції, Німеччини, США, Італії, Росії, Австро-Угорщини і Японії.

Робота з історичною картою

Показати на карті території, охоплені повстанням іхетуанів, та назвати події, що призвели до придушення повстання.

IV. Закріплення вивченого матеріалу

Завдання

1. Позначте чинники, які сприяли зростанню соціальної напруженості.
  - а) Зростання населення і нестача посівних площ (землі);
  - б) підрив традиційних засад;
  - в) бідність та убозтво народу;
  - г) сваволя і здириство урядовців;
  - д) спроби здійснити модернізацію країни за європейським зразком.

Відповідь: а, в, г.

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В 1871–1900 РР.

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: характеризувати головні міжнародні конфлікти та кризи, їх наслідки; визначати зовнішньополітичні орієнтири провідних держав світу в останній чверті XIX ст.; аналізувати причини утворення Троїстого союзу, оформлення франко-російського альянсу та союзу трьох імператорів; розкривати роль США в міжнародних відносинах, суть панамериканізму; давати характеристику міжнародному робітничому, профспілковому, жіночому рухам, Першому і Другому Інтернаціоналу; оцінювати діяльність міжнародних союзів останньої третини XIX ст.; встановлювати хронологічну послідовність подій; застосовувати й пояснювати на прикладах нові терміни та поняття; давати характеристику визначним особистостям цього періоду.

Тип уроку: комбінований.

Основні дати: 1873 р. — «Союз трьох імператорів»; 1876 р. — I Інтернаціонал; 1878 р. — Берлінський трактат, Сан-Стефанський мирний договір; 1879 р. — утворення Болгарської держави; 1881 р. — австро-російсько-німецький договір про нейтралітет; 1882 р. — утворення Троїстого союзу; 1885–1886 рр. — сербсько-болгарська війна; 1889 р. — Перший Панамериканський конгрес; 1891 р. — франко-російський союз; 1898 р. — американо-іспанська війна; 1899 р. — Гаазька конференція, утворення II Інтернаціоналу; 1899–1902 рр. — англо-бурська війна; 1904–1907 рр. — утворення Антанти.

Історичні особистості: Олександр II, Вільгельм I, Франц-Йосиф II, О. фон Бісмарк, Солсбері.

Обладнання: підручник, карти «Світ у 1879–1914 рр.» та «Країни Європи у другій половині XIX — першій половині XX ст.», електронний атлас (теми 9, 10), індивідуальні атласи, роздавальний матеріал (тексти документів).

Поняття та терміни: «альянс», «Союз трьох імператорів», «Боснійська криза», «Троїстий союз», «гонка озброєнь», «політика «блискучої ізоляції», «панамериканізм», «Велика гра».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Міні-диспут

1. Поділіть умовно світ наприкінці XIX ст. на два табори. За яким принципом ви це зробили? Свій вибір поясніть.
2. Чому в останній третині XIX ст. загострювалися суперечності між провідними державами світу?

III. Мотивація навчальної діяльності

Постановка проблемного запитання

- Який характер і чому мали міжнародні відносини останньої третини XIX ст.? Чи існувала можливість уникнути військових зіткнень?

Представлення теми та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення, систематизація та узагальнення нових знань і умінь

Зовнішньополітичні орієнтири провідних держав світу в останній третині XIX ст.

Складання міні-конспекту

Розповідь учителя з активною діяльністю учнів: міні-конспект.

Коротка характеристика міжнародних відносин кінця XIX ст., відмова європейських країн мирно розв'язувати суперечні питання, перетворення Балкан, Північної Африки й Азії на зони суперечностей, перегрупування сил у Європі та Азії. У ході розповіді учні визначають та записують у зошити основні зовнішні пріоритети Великобританії, Франції, Німеччини, США, Росії, Італії.

Створення військово-політичних блоків

Учнівське повідомлення «Формування військових блоків в Європі»

Уч е н ь. На початку 80-х рр. XIX ст. у міжнародних відносинах відбулися кардинальні зміни — почалося формування військово-політичних союзів, які мали на меті не просто перемогу над якоюсь окремою країною, а світове панування.

У 1872 році за ініціативою Бісмарка з метою ізоляції Франції був створений Союз трьох імператорів (Німеччина, Австро-Угорщина, Росія), 7 жовтня 1879 р. у Відні було укладено австро-німецький союз. У 1887 р. укладено російсько-німецький «перестраховальний договір». Проте це не виключало Росію з гурту «приятелів» Франції — головного суперника Німеччини. Того ж року Німеччина відмовилася надати Росії кредити.

У 1882 р. Німеччина, Австро-Угорщина та Італія уклали Троїстий союз (проіснував до 1915 р.), кожна з учасниць якого мала свої інтереси. Німеччина бажала утриматися на позиції лідера у Європі, залучити на свій бік Туреччину й знайти союзників на Балканах; Австро-Угорщина — захопити Балкани. Інтереси Італії також стосувалися Балкан, де вона стикалася з Австро-Угорщиною.

Водночас відбувалося російсько-французьке зближення.

У 1887 р. Франція надала Росії значний кредит. У серпні 1891 р. підписано франко-російський консульський пакт. У 1892 р. Росія і Франція підписали військову конвенцію. В Європі утворилися два ворожих військово-політичних союзи.

Наприкінці XIX ст. Велика Британія проводила політику «блискучої ізоляції» (непряме втручання у справи європейських країн). Єдиною турботою Англії була її колоніальна імперія. Зберігались напружені відносини з Францією через розподіл колоній в Африці та Азії. У 1902 р. укладено англо-японський союз, спрямований проти Росії, що дало Японії можливість у 1904–1905 роках перемогти у російсько-японській війні. Однак в англійських політичних колах зростало розуміння того, що головна небезпека для Англії — Німеччина, що стала на шлях підготовки до війни за переділ світу. Щоб протистояти цьому, у 1904 р. вона підписує таємну угоду з Францією («Сердечна згода» — Антанта), а в 1907 р. — англо-російську конвенцію.

Проміжний висновок: утворення військово-політичних блоків не розв'язало конфліктних питань, навпаки, країни-учасниці все активніше включалися у перерозподіл територій і всіма можливими шляхами відстоювали власні інтереси.

Робота з історичною картою

За допомогою карти історичного атласа показати:

- країн-учасниць «Союзу трьох імператорів»;
- країни Троїстого союзу;
- країни-члени франко-російського союзу;
- країни Антанти.

Головні міжнародні конфлікти й кризи в останній третині XIX ст.

Робота з підручником

Заповнення таблиці «Міжнародні конфлікти й кризи останньої третини XIX ст.».

Дата	Війна / конфлікт	Результати
1877–1878 рр.	Російсько-турецька війна	Сан-Стефанський мирний договір: <ul style="list-style-type: none"> утворення Болгарської держави; здобули незалежність Чорногорія, Сербія, Румунія; Росія дістала Південну Бессарабію, Карську область і велику контрибуцію. Берлінський конгрес: <ul style="list-style-type: none"> здобула незалежність лише Північна Болгарія, решта територій зберігали залежність від Османської імперії; втратили території Сербія і Чорногорія; Австро-Угорщина окупувала Боснію і Герцеговину; Англія захопила Кіпр
1894–1896 рр.	Італо-абіссінська війна	Поразка італійців; невдала спроба захопити Абіссінію
1898 р.	Іспано-американська війна	Поразка Іспанії, втрата островів Куба (США), Пуерто-Ріко, Гуам
1899–1902 рр.	Англо-бурська війна	Поразка бурів, окупація Англією територій республік Оранжевої і Трансвааль, включення їх до складу Британської імперії

Панамериканізм

Складання логічної схеми

Скласти логічну схему до терміну «панамериканізм» за алгоритмом: визначення, джерело, основні ідеї, організаційне оформлення.

Рух пацифістів

Учитель. Часті військові конфлікти і війни стали поштовхом для формування у 80-х рр. XIX ст. масового антивоєнного руху, що дістав назву пацифізм. У діяльності пацифістських організацій брали участь представники всіх верств населення: від селян до промисловців, від релігійних діячів до політиків.

Так, на конгресах II Інтернаціоналу, створеного 1889 р., було засуджено націоналізм і шовінізм, політику гонки озброєнь, захоплення колоній і воєн за переділ світу. Пацифісти закликали влаштовувати масові маніфестації проти загрози війни.

II Інтернаціонал сприяв зміцненню масового профспілкового руху, створював організації соціалістичної молоді.

Робота з таблицею

Учитель пропонує учням прочитати відповідний розділ параграфа й заповнити таблицю «Боротьба за збереження світу».

Назва організації	Боротьба за збереження світу

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ. РЕЛІГІЯ І МОРАЛЬ

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: характеризувати особливості повсякденного життя людей наприкінці XVIII — у XIX ст., наслідки урбанізації та масових міграцій; визначати процеси, які найбільше впливали на життя пересічної людини; аналізувати відмінності у житті та побуті різних соціальних груп; висловлювати власне судження щодо особливостей повсякденного життя в означений період; застосовувати й пояснювати на прикладах терміни та поняття.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Форма уроку: семінар.

Обладнання: підручник, настінна карта, атлас, дидактичний матеріал.

Поняття та терміни: «урбанізація», «міграція», «пролетар», «фемінізм», «емансипація», «суфражизм», «масова культура».

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотивація навчальної діяльності

Учитель. Становлення індустріального суспільства в європейських країнах і США спричинило значні зміни в умовах життя людини. У XIX ст. відбувається різка зміна середовища — у життя людей впроваджуються різноманітні науково-технічні досягнення і винаходи, більшість яких використовуються і нині. Зміни також сталися в умовах життя та побуті людини.

Представлення теми та очікуваних результатів.

Ознайомлення з правилами проведення заняття

1. Учні вдома готують повідомлення на одне із запропонованих запитань.
2. Учитель визначає двох помічників, які ведуть персональний облік навчальних досягнень однокласників.

Критерії оцінювання повідомлення

Презентація повідомлення — 8 балів: виклад матеріалу — 3 б., структурованість відповіді — 2 б.; оціночні судження та висновки — 2 б.; регламент (3 хв.) — 1 б.

Відповіді на запитання — 4 бали: об'єктивність — 1 б.; аргументованість відповіді — 2 б.; послідовність — 1 б.

Запитання до доповідача — 2 б.

Доповнення — 3 б.: актуальність — 1 б.; відповідність темі — 1 б.; лаконічність — 1 б.

Картка оцінювання

Прізвище	Повідомлення 8 б.	Відповіді на запитання 4 б.	Запитання 2 б.	Доповнення 3 б.

III. Основна частина уроку

Особливості та умови процесу урбанізації у XIX ст.

Презентація учнівського повідомлення

Населення країн Європи та США у XIX ст. (у млн осіб)		
Країна	1800 р.	1900 р.
Німеччина	24,5	56,4
Велика Британія	10,5	37,0
Франція	26,9	39,0
Італія	17,2	32,5
Росія	37,0	125,6
США	5,3	76,2

Обговорення повідомлення, відповіді на запитання, доповнення.

Формування проміжних висновків

Зростання кількості міського населення у XIX ст. спричинили такі чинники:

- промислова революція і розвиток фабрично-заводської промисловості;
- покращення землекористування і запровадження нових методів ведення сільського господарства, внаслідок чого велика кількість сільського населення опинилася без роботи і вимушена була шукати її у містах;
- демографічний вибух: значне зростання чисельності населення у країнах Європи;
- ознакою нової доби стали значні міграції.

Побутові умови повсякденного життя людей наприкінці XVIII– XIX ст.

Презентація учнівського повідомлення

Обговорення повідомлення, відповіді на запитання, доповнення.

Релігія, мораль, права й свободи громадян

Презентація учнівського повідомлення

Обговорення повідомлення, відповіді на запитання, доповнення.

IV. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Метод «Одним реченням»

Одним реченням по черзі, не повторюючись, визначити зміни в суспільстві та нові риси, які відрізняли людину XIX ст. від людини XVIII ст.

V. Домашнє завдання

Підготувати експозицію та екскурсію до тем:

- *1-а група.* «Розвиток науки наприкінці XVIII-XIX ст.» (6 залів — 6 екскурсоводів): «Фізика»; «Хімія»; «Біологія»; «Медицина»; «Математика»; «Інші науки».
- *2-а група.* Розвиток філософської думки» (1 зал — 1 екскурсовод).
- *3-я група.* «Технічні винаходи» (3 зала — 3 екскурсоводи): «Металургія»; «Машинобудування та металообробка»; «Транспорт, повітроплавання та зв'язок».
- *4-а група.* «Розвиток літератури» (5 екскурсоводів): «Класицизм»; «Натуралізм»; «Романтизм»; «Символізм»; «Реалізм».
- *5-а група.* «Образотворче мистецтво» (5 екскурсоводів): «Імпресіонізм»; «Постімпресіонізм»; «Авангардизм (кубізм і супрематизм)»; «Товариство пересувних художніх виставок (передвижники)».

**ДУХОВНЕ ЖИТТЯ СВІТУ НАПРИКІНЦІ XVIII – XIX СТ.
РОЗВИТОК НАУКИ, ТЕХНІКИ І МИСТЕЦТВА**

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: характеризувати духовне життя країн Європи і Америки наприкінці XVIII–XIX ст., розвиток науки і техніки, суспільних наук, філософської, економічної, соціальної й політичної думки, літератури, мистецтва, стан культури народів Азії й Африки; визначати вплив науки та мистецтва на розвиток суспільства; порівнювати різні напрями в мистецтві; висловлювати власне судження щодо внеску діячів науки, культури і мистецтва у розвиток суспільства.

Тип уроку: комбінований.

Форма уроку: урок-екскурсія.

Основні дати: 1807 р. — перший пароплав; 1814 р. — перший паровоз; 1818 р. — перший фрезерний верстат; 1831 р. — відкриття електромагнітної індукції; 1837 р. — електромагнітний телеграфний апарат і телеграфний код (азбука Морзе); 1839 р. — паровий молот; 1857 р. — доменний нагрівач повітря (каупер); 1864 р. — мартенівська піч; 1866 р. — теорія закономірностей спадковості Г. Менделя; 1867 р. — винайдення динаміту; 1869 р. — періодичний закон хімічних елементів Д. Менделєєва; 1871 р. — теорія походження людини Ч. Дарвіна; 1878 р. — конверторний спосіб перероблення чавуну в сталь; 1881 р. — вакцина проти сибірської виразки; 1883 р. — станковий кулемет; 1885 р. — вакцина проти сказу; 1893 р. — перший автомобіль Генрі Форда; 1895 р. — винайдення О. Поповим радіоприймача; 1896 р. — основи психоаналізу З. Фрейда; 1897 р. — відкриття першої елементарної частинки; 1897 р. — дизельний двигун.

Історичні особистості: Д. Стефенсон, Р. Фултон, П. Лаплас, А. Нобель, М. Фарадей, Д. Менделєєв, Ч. Дарвін, Л. Пастер, Дж. Томпсон, М. Лобачевський, П. Лаплас, Р. Майєр, Г. Герц, П. і М. Кюрі, А. Беккерель, З. Фрейд, І. Павлов, Т. Морган, Г. Мендель, Г. Бессемер, С. Томас, О. Попов, Т. Едісон, А. Белл, Х. Максим, Е. Мане, О. Ренуар, П. Сезанн, Е. Золя, Г. де Мопассан, М. Твен.

Обладнання: підручник, електронна презентація, ілюстративний матеріал, підготовлений групами екскурсодів

Поняття та терміни: «романтизм», «реалізм», «Барбізонська школа», «класицизм», «критичний реалізм», «натуралізм», «символізм», «акмеїзм», «імпресіонізм», «постімпресіонізм», «неоімпресіонізм», «модернізм», «неоромантизм», «авангардизм», «кубізм», «супрематизм», «абстракціонізм», «срібне століття» російської поезії».

ВАРІАНТ I

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Перший період історії Нового часу залишив по собі значні досягнення й відкриття, які можуть і сьогодні вважатися візитною картою епохи (*демонстрація відеоряду або електронної презентації «Досягнення світової культури кінця XVII–XVIII ст.»*).

1. Чи всі вони вам відомі? До якої сфери культурного життя належать?

2. Як можна назвати сферу людського життя, відображену у слайдах?
3. Чому діячів культури XIV–XVII ст. називали гуманістами, а час, коли вона розвивалася, — Відродженням?

III. Мотивація навчальної діяльності

Мотиваційно-асоціативна бесіда

1. Хто такі І. Ньютон, М. Фарадей, Г. Герц, Д. Менделєєв, Ч. Дарвін?
2. У якій сфері вони здобули визнання?
3. Які асоціації викликають у вас слова «рентген», «азбука Морзе», «кольт»? Як, на вашу думку, вони співвідносяться з темою уроку?

Представлення теми та очікуваних результатів.

IV. Вивчення нового матеріалу. Осмислення нових знань

Сформовані напередодні групи екскурсоводів (у ролі екскурсоводів виступатимуть учні класу), що заздалегідь отримали теми екскурсій, належним чином мають оформити свої експозиції, вивішуючи ілюстрації, стенди.

Учні-екскурсанти складають нотатки (міні-конспект) або таблиці за розповіддю.

1-а група. «Розвиток науки» (6 залів — 6 екскурсоводів)

- 1-а зала: «Фізика»;
- 2-а зала: «Хімія»;
- 3-я зала: «Біологія»;
- 4-а зала: «Медицина»;
- 5-а зала: «Математика»;
- 6-а зала: «Інші науки».

Слухаючи екскурсоводів, решта учнів складає таблицю «Розвиток науки».

Наука	Вчений	Відкриття
Фізика	І. Ньютон	Закони всесвітнього тяжіння, механічного руху і поширення світла, теорії руху небесних тіл;
	М. Фарадей Д. Максвелл Г. Герц Д. Томпсон Р. Майєр Д. Джеймс П. і М. Кюрі А. Беккерель В. Рентген	явище електромагнітної індукції; теорія електромагнітного поля; електродинаміка, електромагнітні хвилі; заряд електрона; закон збереження енергії, обчислення механічного еквівалента теплоти; закон збереження енергії; початок ядерної фізики, виділення урану під час опромінювання урану; явище радіоактивності; «рентгенівські промені»
Медицина	М. Пирогов І. Сеченов Л. Пастєр	Нерухома гіпсова пов'язка, наркоз; вчення про умовні рефлекси; методика профілактичної вакцинації проти курячої холери, сибірської виразки, сказу;
	З. Фрейд І. Павлов	вчення про психоаналіз; теорія умовних рефлексів; фізіологія кровообігу і травлення

Наука	Вчений	Відкриття
Хімія	А. Лавуазьє Д. Дальтон Д. Менделєєв Ф. Велер К.-Л. Бертолле	Відкриття кисню, основи термохімії; вивчення атомів речовин, поняття «атомна вага»; укладення Періодичної системи хімічних елементів; сільськогосподарські добрива, органічна хімія; засновник учення про хімічну рівновагу; спосіб відбілювання хлором, бертолетова сіль
Біологія	К. Лінней Т. Шванн Ч. Дарвін Г. Мендель Л. Пастер І. Павлов	Класифікація рослинного і тваринного світу; учення про клітини рослин і тварин, фізіологія травлення, анатомія нервової системи; теорія еволюції рослинного і тваринного світу; основоположник учення про спадковість, започаткував розвиток генетики; основоположник мікробіології, природа бродіння; вчення про вищу нервову діяльність
Радіотехніка Астрономія Географія	О. Попов, Г. Марконі П. Лаплас Ф. Беллінсгаузен, М. Лазарев	Бездротовий електрозв'язок; теорія походження Сонячної системи зі скупчення розжарених газів; відкриття Антарктиди
Математика	П.Лаплас М.Лобачевський	Нові методи математичних обчислень, праці з тригонометричних рівнянь, теорії ймовірності; неевклідова геометрія

2-а група. «Розвиток філософської думки» (1 екскурсовод)

Еммануїл Кант	Філософія «практичного розуму», ідеї діалектики (вчення про розвиток)
Фрідріх Гегель	Теорія розвитку — діалектика: розвиток — це подолання внутрішніх суперечностей, протилежностей, переходу кількості в якість
Людвіг Фейєрбах	Людина — вище вираження природи; ідеї єдності людини і природи; основа моралі — «релігія любові Я і Ти»
Артур Шопенгауер	«Філософія життя»
Фрідріх Ніцше	Основою життя є не розум, а воля, бажання, прагнення; сповідування культу сили
Огюст Кант	Основні ідеї позитивізму
Зигмунд Фрейд	Вчення про психоаналіз: існування несвідомого як найважливішого компонента людської свідомості

3-я група «Технічні винаходи» (3 екскурсоводи)

- 1-а зала: «Металургія»;
- 2-а зала: «Машинобудування та металообробка»;
- 3-я зала: «Транспорт, повітроплавання та зв'язок».

Галузь	Вчений	Відкриття
Металургія	Г. Бессемер С. Томас Е. Каупер П. Мартен	Конструювання конвертера, бесеме́рівський процес виробництва сталі; конверторний спосіб перероблення фосфористого чавуну в сталь — «томасівський процес»; доменний нагрівач повітря (каупер), що працював на газах, виділених з доменної печі; піч для одержання сталі переплавленням чавуну в суміші із залізним брухтом і шлаками
Машинобудування та металообробка	Е. Уїтні Дж. Несміт Дж. Вітворт Н. Отто Р. Дізель	Перша бавовняно-очисна машина, фрезерний верстат, металорізальні інструменти; паровий молот, металообробні верстати; калібри для нарізання гвинтів; система стандартизації різьби; токарно-гвинторізний верстат; чотиритактний двигун внутрішнього згоряння; двигун внутрішнього згоряння
Транспорт, повітроплавання та зв'язок	Г. Форд Д. Стефенсон Р. Фултон Ж. та Е. Монгольф'єр С. Морзе А. Белл Т. Едісон О. Попов	Перший автомобіль власної конструкції, вперше застосував конвеєр; паровоз; перша залізниця Дарлінгтон — Стоктон; колісний пароплав; повітряна куля, наповнена гарячим повітрям; перший політ на ній; апарат, який передавав звуки на відстані; телефонний код (азбука Морзе); перший телефон; фонограф для запису звуку; електрозв'язок без дротів, перший радіоприймач

4-а група «Розвиток літератури» (5 екскурсодів)

- 1-а зала: «Класицизм»;
- 2-а зала: «Натуралізм»;
- 3-я зала: «Романтизм»;
- 4-а зала: «Символізм»;
- 5-а зала: «Реалізм».

Течії	Представники
<i>Класицизм</i> — напрям у літературі і мистецтві, що сповідував звернення до античності як до ідеалу формування гармонійної особистості	Й. Гете, Ф. Шіллер; П. Корнель, Ж. Расін
<i>Романтизм</i> — напрям, що проголошував культ внутрішнього світу людини	В. Скотт, Дж. Байрон, Ж. Санд, В. Блейк
<i>Натуралізм</i> — літературна течія, спрямована на вивчення непривабливого, зворотного боку життя людей	Е. Золя, Гі де Мопасан, Е. Гонкур
<i>Символізм</i> — літературна течія, спрямована на створення узагальнених символів людських почуттів і життєвих явищ	А. Рембо, П. Верлен, О. Блок, А. Білий, В. Брюсов, В. Соловйов
<i>Реалізм (критичний реалізм)</i> — віддзеркалення у літературних творах справжніх проблем суспільства і сприяння його прогресивному розвитку	Ч. Діккенс, О. де Бальзак, В. Гюго, П. Меріме, Г. Флобер, О. Пушкін, Л. Толстой, Ф. Достоевський

5-а група «Образотворче мистецтво» (5 екскурсоводів)

- 1-а зала: «Товариство пересувних художніх виставок (переможники)»;
- 2-а зала: «Імпресіонізм»;
- 3-я зала: «Постімпресіонізм»;
- 4-я зала: «Авангардизм (кубізм і супрематизм)».

Течії	Представники
Товариство пересувних художніх виставок (переможники) — об'єднання випускників російської Академії мистецтв, що, перебуваючи під впливом народництва, виступили проти політики Академії	Іван Крамської, Ілля Рєпін, Архип Куїнджі, Василь Суриков, Ісаак Левітан
Імпресіонізм — відтворення суб'єктивних вражень, незвичайне, неправдоподібне поєднання фарб, тіней, світла	Клод Моне, Едуард Мане, Огюст Бенуар, Каміль Пісарро
Постімпресіонізм — повернення цілісності та композиційної завершеності, особливості живописної техніки	Поль Сезанн, Вінсент Ван Гог, Поль Гоген, Анрі де Тулуз-Лотрек
Авангардизм — нове мистецтво, прагнуло докорінного оновлення художньої практики	
Кубізм — зображення подається у вигляді геометричних форм, перетину різних площин і геометричних фігур	Пабло Пікассо, М. Юшан, Жорж Брак
Супрематизм — позаземне вимірювання, білий колір — символ чистого світла, поєднання геометричних фігур, позбавлених будь-яких змістових елементів	Казимир Малевич, Василь Кандинський

V. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Бесіда

1. Які науково-технічні відкриття були зроблені у XIX ст.?
2. Яким чином вони були застосовані на практиці?
3. Чому відкриття та винаходи XIX ст. не могли слугувати інтересам всіх людей?
4. У чому полягає відмінність між традиційними і новими напрямками у літературі і мистецтві?

Індивідуальна творча робота «Уявіть собі»

Уявіть, що в екскурсійному залі ви зустріли одного з видатних художників XIX ст. Про що б ви його запитали?

VI. Підбиття підсумків уроку. Висновки. Рефлексія

Метод «Відкритий мікрофон»

Учні коротко висловлюються з приводу головних моментів уроку, формулюють висновки.

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати текст параграфа, вивчити нові історичні поняття та дати.
2. Підготуватися до уроків узагальнення знань курсу.

ВАРІАНТ II

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Захист дослідницьких проєктів

Напрямок діяльності	Елементи презентації
Розвиток комунікацій	Підготувати слайд-шоу «Розвиток засобів транспорту»; намалювати (виготовити макети) засобів транспорту; скласти карту-макет «Морські і суходольні шляхи сполучення»; підготувати слайд-шоу «Люди, що скоротили відстані...»; підготувати слайд-шоу «Засоби зв'язку»; намалювати моделі перших телефонів. Азбука Морзе — телеграфний код
Нобелівські лауреати	Підготувати слайд-шоу «Нобелівські лауреати в галузі фізики»; підготувати слайд-шоу «Нобелівські лауреати в галузі хімії»; скласти карту-макет «Географія наукових досягнень»
Армія і нові види озброєнь	Виготовити (намалювати) нові види озброєнь; слайд-шоу «Батальний живопис XIX ст.»; намалювати військову форму армій різних країн; скласти карту-макет «Географія військових конфліктів»
Життя людини Нового часу. (За мотивами літературних творів)	Підготувати повідомлення «Образ сучасника у творчості Е. Золя, Г. де Мопассана, Т. Драйзера, Джека Лондона»; «Російське суспільство очима сучасника» за творами Л. Толстого і Ф. Достоевського; слайд-шоу «Поети і письменники XIX ст.»
«XIX ст. — століття пейзажу»	Підготувати слайд-шоу «Представники імпресіонізму»; підготувати слайд-шоу «Представники кубізму»; підготувати слайд-шоу «Представники супрематизму»

III. Узагальнення та систематизація нових знань і умінь

Бесіда

1. Які історичні події визначали розвиток науки і культури цього періоду?
2. Що, на вашу думку, належало до духовних цінностей суспільства цього періоду?

УЗАГАЛЬНЕННЯ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ КУРСУ

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: характеризувати і пояснювати терміни та поняття, що вивчалися протягом курсу всесвітньої історії у 9 класі; узагальнювати отриману понятійно-термінологічну інформацію; застосовувати їх на практиці під час проведення узагальнюючого уроку.

Тип уроку: урок узагальнення знань.

Форма уроку: дидактична індивідуально-командна гра.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Фронтальна бесіда

1. З історією яких країн ми знайомилися в курсі 9-го класу?
2. Які терміни і поняття вам найбільше запам'яталися? З якими подіями вони пов'язані?
3. У якій формі вам хотілося б сьогодні продемонструвати набуті знання?

III. Мотивація навчальної діяльності

Вправа «Вірю — не вірю»

Учитель зачитує кілька визначень понять, у яких дає як правильні, так і хибні трактування, після чого проводить невелике опитування:

- Чи всі визначення є правильними? В яких з них ви помітили помилки? Виправте їх.

IV. Основна частина уроку

Гра «Розсипи слів»

Пригадати і повторити у ігровій формі якомога більше понять, термінів, визначень та імен, пов'язаних з вивченим курсом.

У грі, яка складається з п'яти етапів, бере участь 3–4 команди з 7–8 учасників, при цьому кожний з учасників відповідає за певний етап гри, заробляючи бали як до власного рахунку, так і до скарбниці команди.

I етап — «Словарний ланцюжок»

Кожне наступне слово починається з літери, якою закінчується попереднє (по 2 учасники від команди).

1. Радикально налаштовані депутати Парижа часів Французької революції.
2. Політика поділу населення країни за расовими ознаками.
3. Нормативний акт уряду, що має силу закону.
4. Консерватори.
5. Міжнародне товариство робітників.
6. Великий землевласник.
7. Суд ворогів Французької революції.
8. Рух проти використання машин у промисловості Англії.
9. Революційний гімн Франції.
10. Франко-російсько-англійський союз.
11. Захоплення однією країною іншої.

12. Члени клубу Святого Якоба часів Французької революції.
  13. Новий напрям у живописі останньої третини ХІХ ст.
  14. Акт глави держави до населення.
  15. Учасник повстання проти маньчжурської династії у Китаї.
  16. Громадсько-політичний рух російської інтелігенції та різночинців.
  17. Прагнення обмежити боротьбу за соціальну справедливість вимогами реформ.
  18. Нащадок представників білої та темношкірої раси у США.
  19. Придушення політичних опонентів за допомогою насильницьких методів.
  20. Прибічник монархії у Франції часів революції.
- Відповіді:* 1. Гора. 2. Апартеїд. 3. Декрет. 4. Торі. 5. Інтернаціонал. 6. Латифундист. 7. Трибунал. 8. Буддизм. 9. Марсельеза. 10. Антанта. 11. Анексія. 12. Якобінці. 13. Імпресіонізм. 14. Маніфест. 15. Тайпін. 16. Народництво. 17. Опортунізм. 18. Мулат. 19. Терор. 20. Рояліст.

II етап — «Кросворд навпаки»

Скласти запитання до заповненого кросворда (по 2 учасники від команди).

А	Б	О	Л	І	Ц	І	О	Н	І	З	М	
Б	У	Р	Б	О	Н	И						
С	Е	Г	Р	Е	Г	А	Ц	І	Я			
Т	Е	Р	М	І	Д	О	Р	І	А	Н	Ц	І
Р	Е	В	О	Л	Ю	Ц	І	Я				
А	В	Т	О	Н	О	М	І	Я				
К	О	Н	Ф	Е	Д	Е	Р	А	Ц	І	Я	
Ц	Е	Н	З	У	Р	А						
І	Н	Т	Е	Р	В	Е	Н	Ц	І	Я		
О	П	І	У	М	Н	І						
Н	А	Ц	І	О	Н	А	Л	І	З	М		
І	Н	В	Е	С	Т	И	Ц	І	Ї			
З	А	Х	І	Д	Н	И	К	И				
М	Е	Т	Р	О	П	О	Л	І	Я			

III етап — «Абетка особистостей»

На кожну літеру абетки вписати прізвище історичного діяча епохи (по 2–3 учасники від команди).

А	Князь Кобурський, чоловік королеви Вікторії
Б	«Залізний канцлер»
В	Прусський король, перший німецький імператор
Г	Керівник італійського національно-визвольного руху
Д	Один із лідерів якобінців
Е	Один із засновників комуністичної ідеології
Ж	Французький винахідник, автор ткацької машини
З	Французький письменник, основоположник натуралізму

І	Один з керівників боротьби за незалежність у Мексиці
Й	Австрійський імператор Франц-__
К	Лідер ліберальної течії італійського національно-визвольного руху
Л	Король Франції, страчений під час революції
М	Просвітник, автор праці «Про дух закону»
Н	Імператор Франції у 1804–1814 рр. та 100 днів у 1815 р.
О	Російський імператор, що скасував кріпацтво
П	Один із засновників «Південного товариства» декабристів
Р	Просвітник, що виступав за рівність всіх у правах
С	Французький мислитель, соціаліст-утопіст
Т	Глава французького уряду часів Паризької Комуні
У	Винахідник фрезерного верстата та металорізальних інструментів
Ф	Останній імператор Священної Римської імперії
Х	Президент США у 1877–1881 рр., республіканець
Ц	Маньчжурська імператриця, що правила з 1861 по 1908 рр.
Ч	Президент США у 1881–1885 рр., республіканець
Ш	Один із родоначальників «Філософії життя»
Я	Один із засновників декабристської організації «Союз порятунку»

Відповіді: Альберт; Бісмарк; Вільгельм I; Гарібальді; Дантон; Енгельс; Жаккард; Золя; Ідальго; Йосип; Кавур; Людовік XVI; Монтеск'є; Наполеон; Олександр II; Пестель; Руссо; Сен-Симон; Тьєр; Уїтні; Франц II; Хейнс; Ци Сі; Честер; Шопенгауер; Якушкін.

IV етап — «Сканворд "А" і "Б"»

Віднайти в палетці сканворда поняття і терміни, назви яких починаються з літер А та Б (1 учасник від команди).

С	О	Б	А	Н	А	Р	Х
Б	Л	А	А	У	М	З	І
Л	Ю	С	Т	Е	Р	Р	Я
Т	Т	Т	Е	Р	А	И	І
О	И	И	І	Л	Б	К	З
К	З	Л	Ц	А	Д	А	А
Й	М	І	Б	У	Р	Ж	У
О	Б	Я	А	М	П	І	Р

1. Форма державної влади, проти якої були спрямовані буржуазні революції.
2. Форма протесту.
3. Фортеця-в'язниця, взяття якої було початком Французької революції.
4. Політична течія, що заперечувала необхідність державної влади.
5. Стил ь архітектури початку ХІХ ст.
6. Місце «битви трьох імператорів».
7. Стан суспільства, що виник у період Нового часу.
8. Оборонна споруда з підручних матеріалів.

V етап — «Дванадцять сходинок» (1 учасник команди)

1																				
2																				
3																				
4																				
5																				
6																				
7																				
8																				
9																				
10																				
11																				
12																				

1. Маршал Франції, учасник наполеонівських війн.
  2. Англійська партія ліберального спрямування.
  3. Важкий, переломний момент у житті суспільства.
  4. Нормативний акт, що видається урядом і має силу закону.
  5. Масовий рух англійських робітників у 30–50-х рр. XIX ст.
  6. Країна, що отримала самоврядування в межах колоніальної імперії.
  7. Вищий орган законодавчої влади.
  8. «__ прав людини і громадянина».
  9. Втручання однієї країни у внутрішні справи іншої.
  10. Представники партії торі.
  11. Утиски прав певної групи населення.
  12. Політична система, де домінуючу роль відіграють дві партії.
- Відповіді:* 1. Ней. 2. Віги. 3. Криза. 4. Декрет. 5. Чартизм. 6. Домініон. 7. Парламент. 8. Декларація. 9. Інтервенція. 10. Консерватори. 11. Дискримінація. 12. Двопартійність.

VI. Підбиття підсумків. Визначення переможців. Формулювання висновків. Рефлексія. Виставлення оцінок

VII. Домашнє завдання

1. Повторити терміни і поняття, вивчені протягом навчального року.
2. Підготуватись до підсумкового заліку.
3. Підготувати до перевірки історичні словники.

УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАНЬ З КУРСУ

КЛАС

ДАТА

Навчальні цілі: встановлювати хронологічну послідовність подій, називати основні дати розвитку суспільства; давати характеристику подіям, фактам, явищам, визначати причини, суть та наслідки, систематизувати їх; узагальнювати інформацію з курсу, отриману з різних історичних джерел; порівнювати діяльність видатних історичних осіб, давати власну характеристику їх внеску у історію; описувати досягнення науково-технічного прогресу та пам'ятки культури, формувати висновки щодо їх впливу на еволюцію суспільства.

Тип уроку: урок узагальнення знань.

Форма уроку: залік.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Узагальнення та систематизація знань

Запитання до заліку

1. Загальна характеристика другого періоду нової історії.
2. Доба Просвітництва — «світло розуму» у Європі.
3. Велика Французька революція кінця XVIII ст.: причини, головні події, наслідки.
4. Основні напрями політичного курсу Якобінського уряду.
5. Історичне значення Французької революції кінця XVIII ст.
6. Правління Наполеона Бонапарта: консульство та імперія.
7. Особливості воєн наполеонівської Франції у 1804–1815 рр.
8. Віденський конгрес та його рішення.
9. Суспільні рухи у Росії у 20–30-х рр. XIX ст.
10. Франція у період Реставрації та Липневої революції.
11. Особливості промислового перевороту у Франції першої половини XIX ст.
12. Особливості соціально-економічного розвитку Англії у першій половині XIX ст.
13. Чартистський рух у Англії та його вимоги.
14. Вікторіанська епоха в Англії.
15. Революції 1848–1849 рр. у Європі: причини, головні події, наслідки.
16. Основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики Франції за часів Наполеона III.
17. Друга республіка у Франції.
18. Особливості капіталізму в Німеччині у першій половині XIX ст.
19. Політична роздробленість у Німеччині першої половини XIX ст.
20. Особливості соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку США у першій половині XIX ст.
21. Основні напрями зовнішньої політики американського уряду в першій половині XIX ст.
22. Етапи та головні події громадянської війни у США (1861–1865 рр.). Авраам Лінкольн.
23. Об'єднання Італії. Джузеппе Гарібальді та Каміло Кавур.
24. Роль П'ємонт у об'єднанні Італії.

25. Створення дуалістичної Австро-Угорської монархії.
26. Політика Отто Бісмарка щодо об'єднання Німеччини.
27. Зовнішня політика Німецької імперії у 1870–1900 рр.
28. Франко-пруська війна та її наслідки для обох країн.
29. Соціально-економічний і суспільно-політичний устрій Франції в період Третьої республіки.
30. Суть реформ У. Гладстона та Б. Дізраелі у Великобританії.
31. Утвердження принципів лібералізму в політичному житті Англії 50–60-х рр. XIX ст.
32. Ірландська проблема у Великобританії.
33. Колоніальне спрямування зовнішньої політики Великої Британії. Утворення колоніальної імперії.
34. Поширення соціалістичних ідей у 50–60-х рр. XIX ст.
35. Скасування кріпацтва. Реформи 60–70-х рр. у Росії. Олександр II.
36. Зародження і поширення ідей народництва у Росії.
37. Переорієнтація зовнішньої політики європейських країн. Утворення нових союзів та коаліцій.
38. Міжнародне співтовариство робітників: причини створення та значення.
39. Особливості державно-політичного устрою Австро-Угорщини в умовах існування дуалістичної монархії.
40. Особливості внутрішньої та зовнішньої політики США наприкінці XIX ст.
41. Реформи Мейдзі у Японії.
42. Повстання тайпінів та іхетуанів у Китаї.
43. Причини піднесення національно-визвольного руху Індії.
44. Міжнародні відносини у другій половині XIX ст. Створення Троїстого Союзу і Антанти.
45. Національно-визвольна боротьба народів світу у другій половині XIX ст.
46. Найважливіші досягнення науки і техніки у XIX ст.
47. Розвиток літератури у XIX ст. Нові літературні напрями і жанри.
48. Найважливіші досягнення у мистецтві XIX ст.: імпресіонізм, авангардизм.